Yeni Ümit

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi
www.yeniumit.com.tr
YIL: 18 SAYI: 75 OCAK-ŞUBAT-MART 2007
106702 - 2007/1
FİYATI: 5.00 YTL.

Bin bir fenalığın kol gezdiği şu fevkâlade kirlenmiş dünyada, her zaman temiz kalabilmiş bir şey varsa o sevgi, onca sararıp solan gülendam şeylerin yanında hiç renk atmadan güzellik ve cazibesini koruyabilmiş bir dilber varsa o da yine sevgidir.

HAC

Hac kasdetme ve yönelme mânâlarına gelir. Ancak onu, mutlak kasd ve mücerret yöneliş mânâlarına hamletmek de doğru değildir. Hac, hususî bir zaman diliminde, hususî bir kısım yerleri, yine bir kısım hususî usullerle ziyaret etmeye denir ki; senenin belli günlerinde, hac niyetiyle ihrama girip, Arafat'ta vakfede bulunmak ve Kâbe'yi tavaf etmekten ibaret sayılmıştır. İhram haccın şartı, vakfe ve tavaf ise onun rükünleridir.

Her sene, dünyanın dört bir yanından yüzbinlerce insan, "Beytullah"a teveccüh edip, mübarek bir zaman dilimi içinde, Sahib-i Şeriat tarafından belirlenmiş bazı mekânları.. hususî bir kısım usullerle ziyaret eder.. vazifelerini yerine getirir ve günahlarından arınırlar ki böyle bir vazife, "Ona varmaya gücü yeten kimsenin Kâbe'yi tavaf etmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır" fermanıyla, İslâm'ın beş esasından biri olarak gücü yeten herkese farz kılınmıştır.

Hac, müslümanlar arasında içtimâî birliği tesis ve tecelli ettiren öyle büyük ve öyle şümullü bir İslâm şiârıdır ki, onun enginlik ve vüs'atini, küre-i arz üzerinde bir başka mekân ve bir başka cemaatte bulup göstermek mümkün değildir. Kâbe, o derin mânâ ve kudsiyetiyle, tâ Hz. Âdem ve onun yaratılışından önceki zamanlara gidip dayanan.. ve daha sonra Hz. İbrahim'le bilmem kaçıncı kez ortaya çıkarılıp imar edilen, millet-i İbrahimiye ile irtibatlı, Hakikat-ı Ahmediye'nin "amâ"nın bağrında eşi, Nûr-u Muhammedî aleyhisselâmın dölyatağı ve bütün semâvî dinlerin kıblegâhı eşşiz öyle bir tevhid ocağıdır ki, bu hususiyetleriyle ona denk, Allah evi denebilecek ikinci bir bina yoktur.

Her yıl, yüzbinlerce insan, Allah'a karşı kulluk sorumluluklarını yerine getirmek için, Hakk'a en yakın olacakları bir zaman diliminde, bir zirve mekânda, edâ edecekleri ibadetlerin menfezleriyle duygularını, düşüncelerini soluklar.. ahd ü peymanlarını yeniler.. günahlarından arınır.. birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlar ve hatırlatır.. içtimâî, iktisâdî, idârî ve siyâsî işlerini, her yanıyla Hakk'a kulluğu çağrıştıran bir ibadet zemininde, kalblerin rikkati, duyguların enginliği ve İslâm şuurunun med vaktinde, bir kere daha gözden geçirip pekiştirir; sonra da yepyeni bir güç, yepyeni bir azim, yepyeni bir şevkle ülkelerine dönerler.

Hepimiz hacca, biraz da, ruh ve duygularımızın kirlenmiş olması mülâhazasıyla gider ve o güne kadar tanımadığımız farklı bir kapıdan, ayrı bir mânâ âlemine açılıyor gibi yola revân olur ve geçeceğimiz yollara sıralanmış şeâiri bir bir görür, duyar, enginliklerine iner.. ve ulu dağların

mehâbeti içinde gözümüzü, gönlümüzü dolduran bunca İslâm alâmeti karşısında, daha yolda iken Kâbe ve haccetme ruhunun perde perde sıcak ve derin esintilerini duymaya başlarız. Sonra da, gidip tâ en son noktaya ulaşıncaya kadar, otobüs kanepelerinde, tren kompartımanlarında, gemi kamaralarında, uçak koltuklarında, otel odalarında, misafir salonlarında, hatta çarşı ve pazarda hep o sımsıcak meltemlerin tesirini hissederiz. Bu vasıtalara, bu yollara ne kadar alışmış ve ne kadar kanıksamış olursak olalım; vasıtasına göre, saatler, günler ve haftalar süren bu mavi, bu rûhânî, bu âhenkli, bu vâridatlı yolculuktan bir kurbet, bir vuslat, bir güzellik, bir şiir hatta bir romantizm banyosu ala ala, ruhlarımıza, asıl kaynağından gelen gücü kazandırmış, gönüllerimizi itmi'nân arzusuyla şahlandırmış ve husûsî bir âlemin namzedi olmuş gibi kendimizi, bütün bu büyülü güzelliklere ulaştıracak sırlı bir kapının önünde sanırız. Bu kudsî yolculuk ve yol mülâhazası, her zaman his dünyamıza öyle esbab üstü bir duyuş ve bir seziş kabiliyeti bahşeder ki; bazen neş'eyle tüten, bazen murâkabe ve muhâsebe duygusuyla buruklaşan bir ruh hâletiyle, âdeta kendimizi âhiretin koridorlarında yürüyormuşçasına hep tedbirli ve temkinli hissederiz.

Kâbe; bakış zâviyesini iyi belirlemiş olanlara göre, boynu ötelere uzanmış, bir bize, bir de sonsuzluğa bakan; yer yer sevinen, zaman zaman da kederlenen için için bir hâli olduğu hissini uyarır. Binlerce ve binlerce senenin tecrübe, vakar ve ciddiyetini taşıyan ve daha çok da bir insan yüzüne benzeteceğimiz onun dış cephesini görünce, edâsı ve endâmıyla bize bir şeyler anlatmak istediğini, harîmini açıp bize:

"Gel ey aşık ki, mahremsin
Bura mahrem makamıdır
Seni ehl-i vefâ gördüm"

dediğini duyar gibi oluruz.

Kâbe; konumu itibarıyla, evimizin en mûtenâ köşesinde, en hâkim bir sedir üzerinde oturup evlatlarının, torunlarının neş'elerini paylaşan, elemlerini ruhunda yaşayan bir anne görünümündedir. Bulunduğu yerden çevresini temâşâ eder; yer yer acılarla burkulur, zaman zaman da inşirahla çevresine tebessümler yağdırır. İnsan, beldelerin anasına yaslanmış bu binaların anası çevresinde dönmeye başlayınca şefkatle kucaklandığını, sevgiyle koklandığını duyar gibi olur. Tavafta hemen herkes kendini, annesinin elinden sımsıkı tutmuş koşan bir çocuk gibi hafif, güvenli ve şevkli hisseder. Evet insan, o binler ve yüzbinler içinde, uhrevî düşüncelerle coşmuş onun etrafında pervaz ederken, âdeta Allah'a doğru yürüyormuşçasına şevk u tarâbla coşar ve kendinden geçer. Vücutlarının yarısından çoğu açık, urbaları omuzlarında "remel" yapıp zıplayarak yürürken, her zaman telaşlı, endişeli, fakat bir o kadar da ümitli ve çelik-çavak bir yol alışın heyecanını yaşarlar. Dünya hesabına bu salınmışlık, bu rahatlık ve romantizm, mübarek evin çevresindekilere tarifi imkânsız büyülü bir derinlik, bir hayal ve bir melâl aşılar. İnsan, o uhrevî kalabalığın ukbâ buudlu görüntüsü karşısında, daha tavafa girmeden o ilâhî harîmin münzevî sükût ve şiirini duyar gibi olur. Her zaman kendini Kâbe'nin çevresinde bu dönme büyüsüne kaptıran derin ruhlar, dönerken kimbilir ne mahrem kapıların önünden geçer.. ne bilinmez tokmaklara dokunur ve ne sihirli panjurlar aralarlar ötelere.! Öyle ki, bu eski fakat eskimemiş binanın çevresinde her an yepyeni duygularla coşup dönerken, tahayyüllerimizde açılan menfezlerden gönüllerimize akan vâridâta, sînelerimizde çakan ışıklara ve ruhlarımızı uçuran sırra şaşarız. Her adım atışımızda, sırlı bir kapı açılacakmış da bizi içeriye çağıracaklarmış gibi bir hisle hareket eder, keyfiyetini bilemediğimiz bir zevke doğru kaydığımızı sanır ve kalbimizin heyecanla attığını hissederiz. O esnâda bulunduğumuz yerden, Kâbe'nin gönüllerimize sinmiş olanca büyüklüğünün, derinliğinin, büyüsünün canlanıp köpürdüğünü tepeden tırnağa her yanımızda duyar ve ürpeririz.

Bu mülâhazaları bazen bir kısım gerçek sebeplere dayandırarak izah etmek mümkün olsa da, çok defa kriterlerimizi, takdirlerimizi aşan vâridat ve sünûhat karşısında sessiz kalırız. Zira Kâbe ve çevresi, maddî şartları ve dış aksesuarı itibarıyla bir şeyler ifade etse de, muhtevası kapalı, mânâları buğulu, üslubu da uhrevî olduğundan herkes onun anlattıklarını anlamayabilir. Oysa ki, avam-havâs, cahil-âlim, genç-yetişkin herkesin mutlaka ondan anladığı ama çok defa ifade edemediği bir sürü şey vardır.

Kâbe, hepimizde ürperti hâsıl eden mehip dağ ve tepeler arasında daha çok filizlenmiş bir nilüfere benzemesinin yanında, içinde varlığın esrarını taşıyan bir sır fanusu, Sid-

retü'l-Müntehâ'nın izdüşümü veya göklerötesi âlemlerin usâresinden meydana gelmiş bir kristâl gibidir. İnsan o sır fanusunun çevresinde şuuruyla döndüğü sürece, akıp dışarıya sızan dünya kadar gizli şeyler hissettiği gibi, zaman zaman da, Sidretü'l-Müntehâ'ya kilitli bu prizmadan göklerötesi âlemleri de temâşâ eder.

Evet, hemen herkes, onun harîmine sığınır-sığınmaz, zaten ruhunda mevcut olan his ve düşünce enginliğinde daha bir derinleşerek Kâbe'yi, kendi varlığını ve Cenâb-ı Hakk'ın matmah-ı nazarı bu iki unsurun birbirleriyle münasebetlerini düşüne düşüne, içine açılan bir kısım sırlı kapılardan geçerek, o güne kadar tanımadığı en mahrem dünyalara açılır. Elbette ki bu duyuş ve bu seziş, bu mânâ ve bu ruh ancak, sağlam bir iman, mükemmel bir İslâmî hayat ve tastamam bir ihlâs ve yakîn birleşiminden hâsıl olacaktır. Yoksa, mücerret kalıpların hissesi, kalıpların çerçevesine bağlı kalacaktır.

Kâbe'deki bu derinlik ve bu zenginlik sayesinde oradaki hemen her şey, diğer zamanlarda olduğunun üstünde, hac duygusuyla renklenince, bir başka ihtişam, bir başka mehâbetle tüllenir.. tüllenir de insan onun büyüsüne kapılarak, âdeta ışıktan bir helezonla vuslata tırmanıyor gibi döne döne yükselir ve özündeki bir cazibeyle gider Mâbudu'na ulaşır. Bu noktaya ulaşan ruhun edâ ettiği tavaf namazı, aynı şükür secdesi; içtiği zemzem de cennet kevseri veya vuslat şarabı olur.

Kâbe'nin çevresindeki tavafı, tasavvufî ifadesiyle, daha çok, mübarek bir duygu, bir düşünce etrafında ve kendi içimizde derinleşme hedefli bir seyahatin ifadesi sayılan "seyr fillâh"a benzetecek olursak, sa'y mahallindeki gelip-gitmeleri, halktan Hakk'a, Hak'tan da halka urûc ve nüzûlün ünvanı olan "seyr ilâllah", "seyr minallah" mânâlarıyla yorumlamak muvafık olur zannederim. Evet, Safâ-Merve arasındaki gelip-gitmelerde işte böyle bir mülâhaza ve bu mülâhazadan kaynaklanan bir derin his ve arzu tûfânı yaşanır.

İnsan mes'âda (sa'y mahalli) hep bir koşup aramanın, bir medet dileme ve imdat etmenin kültürünü, şiirini, mûsıkîsini, vuslat ve "dâussıla"sını yaşar. Orada önemli bir şeyin peşine düşülmüş gibi, takipler aralıksız devam eder. Aranan şey zuhur edeceği âna kadar da gelip-gitmeler sürer durur. O yolda rastlanılan her iz ve emâre insanın heyecanını bir kat daha artırır.. ve sîneler:

"Bak şu gedânın hâline
Bend olmuş zülfün teline
Parmağı aşkın balına
Bandıkça bandım bir su ver."

Gedâî

der ve Kâbe'nin çevresinde olduğu gibi hem koşar hem de içine matkaplar salarak, Beytullah'ın çevresindeki enfüsî derinleşmeye mukabil, burada, bir hatt-ı müstakîm üzerinde gelip-gitmeli, peygamberâne his ve duygularla, başkaları için yaşama, başkaları için gülme ve ağlama, hatta başkaları uğrunda ölme cehdiyle gerilir.. telaşlı fakat hesaplı, endişeli ama ümitli; semânın altın ışıkları altında, hac mevsiminin mavimtrak saatleri içinde; yeni bir vuslatın heyecanı ve henüz aradığını tam bulamamış olmanın tahassürüyle gelir-gider, koşar-âheste yürür, tepeye tırmanır, oradan aşağı iner ve yolda olmanın bütün kararsızlıklarıyla çırpınır durur. Bazen, mes'âda koşan insanların, daha çok bir nehrin akışına benzeyen çağıltılarına karışarak, karışıp bir koro şivesiyle hislerini dile getirerek.. bazen de hiçbir şey ve hiçbir kimse görmüyor olma ruh hâletiyle, tek başına sa'y ediyormuşçasına, gözünde Hz. Hacer'in silûeti, elinde gönül kâsesi ve dilinde:

İste peykânın gönül hecrinde, şevkim sâkin et,
Susuzum bir kez bu sahrada benim'çün âre su!

....

Bîm-i dûzah nar-ı gam salmış dil-i sûzânıma.
Var ümidim ebr-i ihsanın sepe ol nâre su

Fuzûlî

sözleri, göklerden gelip alevlerini söndürecek bir rahmet bekler.. ve ruhunu yakan kendi ateşiyle beraber, intizarın bitmeyen hasretiyle de kavrulur durur. Bazen mes'âda, ötelerden kopup gelen bir meltemin serinliği duyulsa da, genelde orada hep şevk buudlu bir hüzün, ümit ve recâ televvünlü bir aşk ızdırabı yaşanır.

Mes'âda çok defa hakikatler hayale karışır ve çevredeki insanlar bazen sükûtun derinliğiyle, bazen de çığlık çığlık hıçkırışlarıyla, kâh mîzâna sürükleniyor gibi, kâh kevsere koşuyor gibi zevk ve tasa ikilisiyle yer yer yutkunur, zaman zaman da rahat bir nefes alır.. ve geliş-gidişlerine, iniş-çıkışlarına devam ederler. Orada saat ve dakikalar o kadar nazlıdırlar ki, mutlaka iltifat ve alâka isterler. Yoksa, hiç var olmamışlar gibi iz bırakmadan eriyip giderler.

Günler bayrama doğru kaydıkça, metâf, zemzem ve mes'â gizli bir gurbet ve hasret duygusuyla lacivertleşir.. Kâbe, bize araladığı pencerelerin panjurlarını yavaş yavaş indirir.. ve her hâdise ile fâniliğini anlayan insan, buradan göçme zamanı geldiğinde ayrılması icap ettiği gibi, bir gün mutlaka dünyadan da ayrılacağını düşünür ve kendi içine, kendi hususî dünyasına çekilerek âdeta bir rûhî inzivaya bürünür.

Ama henüz her şey bitmemiştir; Hakk'a yürüyen bu insanları bekleyen hâlâ upuzun bir yolculuk var. İnanılmaz

tılsımı ve başdöndüren füsûnuyla güzergâhı kesmiş duran “Mina” onları bekliyor.. gök kapılarının gıcırtılarının duyulduğu “Arafat” onları gözlüyor.. “Müzdelife”, onlara mini bir şeb-i arus yaşatmadan salıvereceğe benzemiyor.. daha ileride teslimiyetlerini soluklayıp akl-ı meâşlarını taşa tutacakları yerler gelecek ve Allah’a nefislerinin fidyelerini sunup, kendi duygu dünyalarında beraatlerinin bayramını yaşayacak; sonra da, Kâbe’de, kâbe-i kalblerine yönelerek, Hak’tan yine Hakk’a urûc ve nüzûllerini noktalayarak “fenâ fillâh” ve “beka billâh” tedâîlerinin ilhamlarıyla tâlihlerine tebessümler yağdıracaklar.

Postunu fedâkârlık iklimine sermiş bulunan Mina, o büyüleyen parıltılarıyla, şiirini tâ Müzdelife’nin tepelerine duyurur.. onun içine girmek ister.. hatta onu da aşarak ötelerdeki Arafat’ı selamlar.. selamlar ve yirmidört saatlik misafirlerine referans verir.. ve bu bir günlük konuklarını Arafat’a emanet eder.

Bence Mina, fedâkârlıkla şefkatin, emre itaatteki inceliği kavramakla muhabbetin tüllendiği, arzda semâvî bir kuşak ve sımsıcak bir kucaktır. Mina, âdeta bir teslimiyet kovanı ve bir hasbîlik yuvası gibidir. Eski hâli itibarıyla tamamen, şimdiki durumu itibarıyla de kısmen, hemen herkesin, evsiz-barksız, yurtsuz-yuvasız birkaç günlüğüne ikamet ettiği Mina, öyle sırlı bir yerdir ki, ukbâya bütün bütün kapalı olmayan her gönül, o dağlar ve vadiler arasındaki ârâmgâhta neler hisseder neler..! Bizler Mina’yı, her yanıyla, ruhumuzla öyle kaynaşmış ve bütünleşmiş buluruz ki; onun âdeta kalbimizde attığını, damarlarımızda aktığını ve âsâbımızda yaşadığını duyar gibi oluruz. Öyle ki, oraya daha adım atar-atmaz, onun ruhumuzla kucaklaştığını, -Allah Resûlü’ne ilk kucak açılan yer olması itibarıyla da üzerinde durulabilir- bize ötelere açılan yolları işaret ettiğini ve bizi tamamladığını, hatta gelip duygu dünyamıza karıştığını hisseder ve bir ölçüde hepimiz Minalaşırız.

Biz Mina’da hazırlıklarımızı yapıp ruhumuzun kanatlandırılmasıyla uğraşırken, “Arafat” bir baştan bir başa gelin odaları gibi süslenir ve bağrını, gelip konacak, gerilip ötelere açılacak misafirleri için tıpkı bir liman, bir meydan, bir rampa gibi hazırlar, açar.. ve ona bir dâussıla tutkusuyla koşan Hak konuklarını beklemeye koyulur.. yeni bir imkân, yeni bir devran mülâhazasıyla coşkun Hak konuklarını.

Arafat’ın öyle bir nûrânîliği ve orada yaşanan zamanın öyle bir derinliği vardır ki, o hazîrede bir kere bulunma bahtiyarlığına ermiş bir ruh, gayri hiçbir zaman bütün bütün mahvolmaz ve kat’iyen dünyevîler gibi ölmez. Ömrünün birkaç saatini Arafat’ta geçirmiş olanlar, bütün bir ömür boyu güller gibi açar durur ve asla solmazlar. Onun şefkatli, aşklı, şiirli dakikaları, hep bir sabah güneşi gibi gönül gözlerimizde ışıldar durur.. ve her yanında açık-kapalı aşkla bilenmiş, bülbül gibi şakıyan, şakıyıp kalblerinin en mahrem noktalarında petekleşmiş bulunan imanlarını, irfanlarını, muhabbetlerini ve cezb u incizaplarını haykıran insanların çığlıkları kulaklarımızda tın tın öter ve ötelere müştak gönüllerimizi coşturur. Hem öyle bir coşturur ki, bizi, en inanılmaz, en erişilmez lezzetlere çeker.. en olgun, en doyurucu vâridatla hislerimizi şahlandırır.. ve görmüş-geçirmiş varlıkların istiğnâlarına benzer şekilde gözlerimize bir büyü çalar ve bizleri özlerimizin içindeki zenginliklerde dolaştırır.

Arafat’ta, sabahlar da gurûblar da hep derinlik soluklar ve ihtimal ki, en yüksek şâirlerin bile terennüm edemeyeceği nüktelerini kalblerimize boşaltır ve bize varlığımızın gayeleri adına neler ve neler fısıldarlar. Bence, ruhun uhrevîleşip incelmesi için insan hiç olmazsa ömründe bir kere Arafatlaşmalı, Arafat’ı yaşamalı ve Arafat’ın tulû ve gurûbunu oksijen gibi ciğerlerine çekmelidir.

Arafat’ta insan, duanın, yakarışın, iç çekiş ve iç döküşün en ürperticilerine şâhit olur. Hele ikindi sonrasına doğru, biraz da buruksu veda havasıyla eda edilen dualar, daha bir derinlikle tüllenir, sesler, soluklar, göklerötesi meleklerin çığlıklarını hatırlatan bir enginlik ve duruluğa ulaşır. İnsan, Arafat düzlüğünde yükselen âh u efgânı duydukça, seslerdeki uhrevîlik, ebedî saadet ümidinin hâsıl ettiği rikkat, şefkat ve recâsıyla gençleştiğini, ebedîleştiğini, büyük bir açılışa geçtiğini ve genişlediğini sanır. Hele, güneş gurûba kapanıp da, kararan ufukların her yana buğu buğu veda duyguları saldığı dakikalarda ümitlerin cisimleşip içimize aktığını, şuurlarımızın Arafat vâridâtıyla aydınlandığını ve tıpkı rüya âlemlerinde olduğu gibi, kalıplarımızdan sıyrılıp, bir kısım mânevî anlaşılmazlıklara açıldığımızı.. Arafat gibi çığlık çığlığa inlediğimizi.. batan güneşle beraber eriyip gittiğimizi.. kulaklarımıza çarpan âh u efgan gibi birer feryat hâline geldiğimizi.. kuşlar gibi hafifleyip bir tür kanatlandığımızı.. ve mâhiyet değiştirip birer mânevî varlığa inkılâp ettiğimizi sanır ve hayretler içinde, olduğumuz yerde kalakalırız.

Arafat, insanların bütün bir gün, melek mevkibleri arasında dolaşıp durduğu, otururken-kalkarken sürekli semâvîlik solukladığı, Hak rahmetinin sağnak sağnak gönüllerimize boşaldığı ve hâdiselerin hep ümit televvünlü cereyan ettiği bir rahmet yamacı ve hesap endişeli bir Arasat meydanıdır. Dünyaya ait her şeyden sıyrılmış ve soyunmuş insanlar, hesap, terazi, mîzân endişesi ve rahmet ümidiyle hep hayaletler gibi dolaşırlar onun düzlüklerinde. Affolacaklarını umar, kurtuluşa ereceklerinin hülyalarını yaşar ve bu bir tek günü, senelerin vâridâtını elde edebilecek şekilde değerlendirirler.. değerlendirirler ama, yine de bir başka yerde dua edip yakarışa geçmeleri lâzım geldiğini de söküp kafalarından atamazlar.

Atmalarına gerek de yok, zira birkaç adım ötede bağrını açmış Müzdelife onları bekliyor. Vicdanlarımızdan Müzdelife'nin bizi beklediği mesajını alır almaz, içinde bulunduğumuz ışıklardan ve ümitle bize tebessüm eden Arafat'tan ayrılır, rükûa nisbetle secde seviyesinde Allah'a yakın olmanın unvanı sayılan Müzdelife'ye yürürüz.. sonsuza, mekânsızlığa, ebediyete ve Allah'a yürüdüğümüz gibi Müzdelife'ye yürürüz. Tamamlanmaya yüz tutmuş mehtâbın, dağ-dere, vadi-yamaç her yanı aydınlatan ışıklarla cilveleştiği bir mübarek mekânda ve göklerin yere indiği, arzın semâvîleştiği duyguları içinde, kendimizi, orada, Hakk'a ulaştıran ayrı bir rıhtım, ayrı bir liman ve ayrı bir rampada buluruz. Kâbe'den beri değişmeyen hâlleriyle, göklerin pırıl pırıl çehresinin, hacıların simalarındaki akislerini, Allah'a yönelmiş yalvaran bu sâdık bendelerin seslerini bedenlerimizde, ruhlarımızda, gözlerimizde ve gönüllerimizde duyarak ötelerde dolaşıyor gibi öteleşir, meleklerle ve melekûtla hemhâl olur uhrevîleşir ve kendimizi bütün bütün rahmetin enginliklerine salarız.

İbn Abbas, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, Arafat'ta ümmeti adına sarih olarak elde edemediği önemli bir reçete ve beraati Müzdelife'de elde ettiğini söyler. Gönlüm bu tespitin yüzde yüz doğru olmasını ne kadar arzu ederdi..! Eğer Hz. İbn Abbas'ın dediği gibi ise, başların secdeye varmışlığı ölçüsünde insanları Allah'a yaklaştıran Müzdelife, bir başka feryâd u figan, bir başka âh u zâr ister...

Müzdelife'nin hemen her yanında, lambalardan akseden ışıklarla, hacıların parıldayan yüzleri, buğulu bakışları ve heyecanla çarpan sîneleri, sadece gecesiyle tanıdığımız o mübarek sahaya, büyüleyen ayrı bir güzellik katar. Hele gece ilerleyince her yanı daha derin bir esrar bürür. Bir kısım kimseler ertesi günkü zor vazifeleri için dinlenirken, sabaha kadar elpençe divan duran insanlar da vardır. Sesini sînesine çekip duygularıyla tıpkı bir mızrap gibi gönlünden gönül ehline nağmeler dinleten bu engin ruhlar kim bilir neler düşünür, neler söyler ve içlerinden neler geçirirler..! Kalb sesleri her zaman kendilerini aşan bir seviyede cereyan eder ve meleklerin soluklarıyla atbaşıdır. Kalbini dinleyen ve kalbiyle konuşan bu zamanüstü insanlar, şimdi seslendirdikleri bu gönül bestelerinin yanında, daha önce, ondan da önce, duygu mızrabıyla gönül telleri üzerinde duyurup duymaya çalıştıkları ne kadar nağme varsa, hepsini bir koro gibi birden duyar, birden dinler ve geçmişlerini bu günle beraber bir zevk zemzemesi hâlinde yudumlarlar.

Ufuklarda şafak emâreleri tüllenmeye başlayınca, bir gün önce Arafat'ta yaşanan ses-soluk, his-heyecan katlanarak bütünüyle Müzdelife'ye akar.. akar ve tan yeri bir sürü his, bir sürü iniltiye karışarak ağarır. Namaz dışı Hakk'a yönelişler, namaz içi teveccühler.. ve namazın içine akıp kunutlaşan dualar her biri Hakk'a yakınlığın ayrı bir buudu olarak keyfiyetler üstü bir derinlikte edâ edilirler. Bazen dört bir yanımızı saran ve bütün duygularımızı okşayan bir ipek urba gibi.. bazen ümitlerimize fer ve acılarımıza tesellibahş olan semâvî eller gibi.. bazen ocaklar gibi yanan sînelerimize su serpen birer tulumba gibi.. bazen ruhlarımıza en yüce hakikati duyurup gönüllerimize ürpertiler salan ezanlar gibi.. bazen yıkılmış, dağılmış eski dünyamızın parçalarını biraraya getirerek, özümüzden, ebediyetimizden, dünyamızdan, ukbâmızdan öyle mânâlar duyururlar ki, kendimizi yeniden keşfediyor, özümüzü daha yakından tanıyor, dünyaya farklı bir zâviyeden uyanıyor, ukbâyı da ayrı bir yakınlık, ayrı bir netlik içinde görüyor gibi oluruz.

Bu yalvarış ve yakarışlar, güneş ışınları yeni bir günün müjdesiyle ufukta belireceği âna kadar da devam eder. Güneş doğarken de, âdeta o âna kadar secdede olan başlar, bir başka yakınlığa ulaşmak için yeniden "şedd-i rihâl" eder ve yollara koyulurlar. Şimdi, önümüzde daha önce de uğrayıp ve vadi vadi selâm durup geçtiğimiz Mina var. Safvete ermiş kalblerin, düz mantığa zimam vurup onu ruhun eline teslim edecekleri Mina.. teslimiyete ermiş gönüllerin inkıyadlarını ortaya koyacakları Mina.. Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e, ondan da insan nev'inin Şeref Yıldızı'na kadar binlerin, yüzbinlerin akıl ve mantıklarını gemleyip muhâkemelerini kalble irtibatlandırdıkları Mina.. nihayet bütün bunlardan sonra, şeytanı taşlarken nefislerimizin de paylarını aldıkları, ayrıca ibadetin esası sayılan taabbüdîliğin ma'şerî vicdan tarafından temsil edildiği Mina... Ve şeytan taşlamanın yanında daha neler neler yapılır orada.. kurban, tıraş, hac esvâbından soyunma.. ve yol boyu derinleştirilen konsantrasyondan sonra tam bir metafizik gerilimle eda edilen farz tavaf bunlardan sadece birkaçı…

Hac yolcusu, evinden ayrıldığı andan itibaren, yol boyu, nefis ve enâniyeti hesabına iplik iplik çözülür; kalbî ve rûhî hayatı adına da bir dantela gibi ibrişim ibrişim örülür. Evet, insan bu ışıktan yolculuğunda en eski fakat eskimeyen, en ezelî ama taptaze gerçeklerle tanışır ve hâlleşir.. ve hiçbir zaman unutamayacağı edalara ulaşır. Hele yapılan işin şuurunda olanlar için bu arzî fakat semâvî yolculuk, ihtiva ettiği vâridât ve hâtıralarla daha bir derinleşir ve ebediyet gamzetmeye başlar.. başlar ve güya semânın renkleri, hacıların sesleri gelir, hülyalarımıza dolar, ruhlarımızı sarar ve ömür boyu gönül gözlerimizde tüllenir durur.

Dünyada, Kâbe ve çevresi kadar, biraz hüzünlü de olsa, ama mutlaka füsunlu daha câzip bir başka yer göstermek mümkün değildir. İnsan, onun harîminde her zaman efsânevî bir güzelliğe şâhit olur ve her şeyi en olgun, en tatlı bir meyve gibi koparır ve yer. Oralara yüz sürme tâli'liliğini paylaşan ruhlar, ebediyen başka bir ibadet mahalli arama vehminden kurtulurlar.. ve oraların öteler buudlu cazibesini ömürlerinin gurûbuna kadar da asla unutmazlar.

Sızıntı Dergisinin Haziran 1994 Tarihli 185. Sayısından Alınmıştır.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

KUVEYT BİLİMSEL İ'CAZ SEMPOZYUMU

Osmanlı devletinin son döneminde ülkemiz çağdaşlık ile gelenek arasında gidip geliyordu. Birçok görüşler ileri sürülüyordu. Sultan II. Abdülhamid'in padişahlığının sonlarına doğru Van'dan İstanbul'a gelen Said Nursi de medreselerin programlarının iyileştirilmesini şart görüyor ve Doğu Anadolu'da bir üniversite açılmasını teklif ediyordu. O: "Vicdanın ziyası ulûm-i diniyedir. Aklın nuru fünûn-i medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder. İki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakitte birincisinde taassub, ikincisinde hile, şüphe tevellüd eder" diyordu. Yani din ilimleriyle tabiat ilimlerini birlikte okutacak bir üniversite arzu ediyordu.

Açılacak üniversite Kur'ân'daki tevhid inancının gereği olarak bilimlere bütüncül açıdan bakacaktı. Tekliflerinden biri de şu idi: Modern eğitim veren Darü'l-Muallimin (Yüksek Öğretmen Okulu) ile kurulacak bu üniversite arasında sıkı bir işbirliği olmalı, böylece birincisindeki intizam ve tefeyyüz öbürüne, ikincisindeki diyanet ve fazilet de birincisine geçsin, her ikisi de zülcenaheyn olsun.[1] Zira Kur'ân Allah Tealanın kelam sıfatından gelen tenzili, metlüv (tilavet edilen, okunan) bir kitap olduğu gibi kâinat kitabı da O'nun irade sıfatından gelen tekvini, manzur, yani görülüp bakılan bir kitabıdır. Zaten Kur'ân ıstılahında her iki kitabın da birimi "ayet" olarak adlandırılmaktadır. Bu kelime Kur'ân'da iki yüzden çok geçmektedir. Kullanıldığı başlıca manalar Kur'ân ayeti, mu'cize, delil ve kainat kitabının ayetidir. Mesela Rum suresi 21, 22, 23, 24, Yasin suresi 33, 37, 41; Fussilet suresi 37, 39, 53; Casiye suresi 3,4, 5. ayetlerinde son grupta yer alan kâinat kitabının ayetleri manasında kullanılmıştır. Bu örnekler hasr için olmayıp misal vermek kabilinden zikredilmiştir. Her iki kitabın ayetleri de insanı, Yaratıcısına götüren bir işaret, bir delil, bir belge durumundadır.

Açtığımız bu parantezden sonra, merhum Bediüzzaman'ın teşebbüsüne dönelim. Bu zat, o dönemin büyük sosyal ve siyasi sarsıntıları içinde sesini duyuramadı, teklifini ilgililere anlatamadı. Daha sonra Sultan Reşad döneminde kabul görmekle beraber bu sefer de Cihan harbi sebebiyle başlatılamadı. O, İslâm dünyasının ortasında bir yerde olması düşüncesiyle bu üniversitenin Diyarbakır ve Van'da kurulmasını düşünüyordu. Mısır'daki Camiu'l-Ezher'in kızkardeşi olması temennisiyle de Medresetü'z-Zehra adını uygun buluyordu. Üniversitenin programının esasını teşkil eden prensipler, sonraki dönemlerde umuma mal olan bir fikir olmakla beraber, ilk ortaya atıldığı dönemde uygulanması halinde, ülkemizin gidişatına etki etmesi beklenen bir rol oynayabilirdi. Zira umuma mal olmasına rağmen, yaklaşık yüz yıl sonra, yani günümüzde bile uygulandığını söylemek zordur. 1983'de açılan Malezya İslâm Üniversitesi, bu bütüncül ilim prensibini ancak mahdut bir şekilde uygulayabilmektedir.

Derken kendisi de talebelerinden teşkil ettiği gönüllü alay kumandanı olarak vatan savunmasına katıldı, Ruslara esir düştü. Ülkemiz birçok badirelerden geçti. Cumhuriyet döneminden sonraki şartlar Bediüzzaman Said Nursi'yi, Kur'ân hidayetini eserleriyle toplumun geniş kitlesine mal etme, tahkiki iman çalışmasına sevk etti.

Kur'ân'ın bazı ayetleriyle tabiat bilimleri arasında irtibat kuran açıklamalara da ölçülü bir şekilde, kitaplarında yer verdi. Türk âleminde yazılan en önemli tefsirlerden olan M. Hamdi Yazır da o sıralarda yazdığı tefsirinde, fennî (bilimsel) tefsir diyebileceğimiz bu uygulamayı yapıyordu. Daha sonraları İslâm dünyasında çağdaş müfessirlerden S. Kutub, Mevdudi, İbn Aşur, Merağî, Şa'ravi, Tabatabai, S. Ateş, Kur'ân Yolu[2] kitabı yazarları gibi müfessirler de bu işi mutedil olarak uyguladılar. Fennî tefsirin Türkiye'deki tarihçesine kısaca değindikten sonra İslâm alemindeki tezahürüne göz atalım.

1980'li yıllarda Mekke-i Mükerreme'de el-Hey'etu'l-Âlemiyye li'l-İ'câzi'l-İlmî fi'l-Kur'ân ve's-Sunne (Uluslararası Kur'ân ve Sünnette Fenni İ'caz Müessesesi) kuruldu. İlk sempozyumunu Pakistan'ın İslâmabad şehrinde 1987'de yaptı. Bu satırların yazarı da Kur'ân ayetleriyle tabii ilimlerdeki bazı keşifler arasında irtibat kurmanın dini temelleri konusunda bir tebliğ verdi. Daha sonra bu tebliğ, başka iki tebliğ ile birlikte Mekke-i Mükerreme'de "Ta'silu'l-İ'cazil-İlmi"[3] adı ile basıldı. O zaman bu Kurulun genel sekreterliğini Yemen'li değerli Prof. Dr. Abdülmecid Zendanî deruhde ediyordu. 1990'lı yıllardan beri Suudi Arabistan'dan değerli Prof. Abdullah el-Muslih yürütmektedir. Bu Kurul'un internet adresi www.nooran.org olup Arapça, Türkçe, Urduca, Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca dillerinde yayın yapmaktadır.

Fennî i'caza dair uluslararası sempozyumların sekizincisi 26-29 Kasım 2006 tarihlerinde Kuveyt'te yapıldı. Toplantıyı bu Kurul ile Kuveyt Devleti Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığı ortaklaşa düzenlemişlerdi. Bu toplantıya sunulan dört yüz kadar tebliğden 66 tanesi sunulmaya layık görülmüş. Bu

tebliğler dört gün boyunca sunulup vaktin elverdiği nisbette müzakere edilmeye çalışıldı. Türkiye'den yalnız bu satırların yazarı katılmıştı. Aşağıda bu tebliğlerden birkaç tanesini özet halinde tanıtmaya çalışacağım. Şunu peşinen arz edeyim ki ben, genel ifadelerle tanıtmaya çalışacağım. Yoksa ihtisas çalışması olmaları sebebiyle, çeşitli uzmanlık alanlarında yazılan tebliğlerin asıllarını bulmak isteyenler, onları siteden veya basılmış kitaplardan[4] okumalıdırlar. Asıl o zaman öne sürülen tezleri, araştırma verilerini, delil, belge ve bilimsel referansları, araştırıcıların konularını sunmalarındaki başarılarının derecesini değerlendirme imkanı bulabileceklerdir.

"Rabbin, bal arısına şöyle vahyetti: (...) Onların karınlarından, çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlar için şifa vardır"[5] ayeti hakkında "Propolisteki sırlar" adlı tebliğ[6] özetle şunu dile getirdi: Bal arısının içinden yalnız bal değil, ayrıca en az dört şifalı ilaç daha çıkmaktadır. Propolis, balmumu, şifalı zehir bunlardandır. Burada sadece, bal arısının ağaç usarelerinden topladığı propolis (Arapçası: ikbir)den söz edeceğiz. Arı propolisin malzemesini özellikle kavak, çam, kızılağaç, ladin, köknar gibi ağaçların tomurcuklarından ve kabuklarından toplar. Arı topladığı bu maddeyi içindeki balkeseciğinde özel salgı ve biraz da balmumu ile mezc ederek, reçinemsi ve zamkımsı şifalı bir ürün haline getirir. Bileşiminde %30 balmumu, %50 reçine ve balsam, %10 uçucu yağlar bulunur Propolisin rengi açık sarıdan siyaha kadar değişik şekillerde olabilir. Arılar, kovandaki çatlakları tıkamak, petekleri yapıştırmak, çeperleri cilalamak ve dışarıdan giren ve kendileri tarafından imha edilen haşaratları mumyalayıp zararlarını önlemek için bu maddeyi kullanırlar. Propolis uzun asırlardan beri dünyanın hemen her tarafında, asırlık tecrübelere dayanılarak halk hekimliğinde kullanılmıştır.

Fakat son yıllarda bir kısım tıp ve botanik uzmanları bu maddeyi özellikle incelemişler, insan bedeni için çok faydalı olmasıyla beraber yan tesiri bulunmadığını da tesbit etmişlerdir. Propolisin antibiyotik, antitoksin özelliğinden başka ülserleri ve çeşitli kanserleri tedavi etmede etkili olduğunu vurgulamışlardır. Bu maddenin tıp alanındaki bu işlevlerine dair sadece 2005 ve 2006 yıllarında uluslararası akademik tıp dergilerinde yapılmış yayınlar büyük bir yekun teşkil etmektedir (Araştırmacı bu referansları tebliğinde zikretmektedir).

"Yerde hareket eden hiçbir canlı, kanatlarıyla uçan hiçbir kuş türü yoktur ki sizin gibi birer toplum teşkil etmesinler."[7] Bu ayet, biyoloji uzmanlarının çeşitli şekillerde tasnif ettikleri kanatlarıyla uçan veya diğer hayvanların birer topluluk teşkil ettiklerini bildirmektedir.[8] Ayet bu ümmetlerin insanlara benzediklerini bildirip bu benzerlik başlıca şu hususlarda tezahür etmektedir: 1-Başlangıçtaki embriyolojik aşamalarda dış bünyede (morphology external). 2-Dokularda, organlarda ve cihazları meydana getiren hücre düzeninde benzerlik 3-Molecular biyoloji, veraset şifrelerinde benzerlik olduğunu ispat etmiştir. Böylece yeryüzündeki hayvanların ve gökteki kuşların birer ümmet teşkil ettikleri bilimsel verilerle ortaya konulmuştur. Kur'ân-ı Hakim 14 asır önce mikroskobik incelemelerin, gen ve kromozom haritalarının bilinmediği bir zamanda bunları bildirmiştir. Uzmanlar bu bakir alanda yoğun çalışmalar yapmaktadırlar.

"O, gökten yağmur indirir de vadiler, dereler kendi ölçülerince dolup sel olur akar. (...)Köpük yok olup gider. İnsanlara faydası olan cevher kısmı ise dipte kalır. Allah, işte böylece misaller verir"[9] ayetine dair "Sellerin akmasıyla madenlerin yer kabuğunda oluşması" başlıklı tebliğ[10] özetle şu hususları dile getirdi: Köpük ile dibe çöken maden, gerek karada gerek denizde, yer kabuğunda meydana gelen jeolojik ameliyeler sonucu olup ayet-i kerime, su unsurunun bu işte oynadığı role dikkat çekmektedir. Gerçekten madenlerin çeşitlerinin ve renklerinin çokluğunda, madenleri arındırmada, onları nakletmede, çökeltmede, maden kristallerinin kalitesini etkilemede vb. ameliyelerde, su unsurunun temel bir rolü vardır. Jeokimyasal mekanizmalarla denize yakın su havzalarında madenlerin dibe çökmesinde, denizlerde petrol alanlarının oluşmasında da suyun rolü aşikârdır.

"Geçmeye başladığı dem gece hakkı için... Nefes almaya başladığı an sabah vakti hakkı için ki Kur'ân, değerli bir Elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür"[11] ayet-i kerimesine dair sunulan bir tebliğ[12] şu hususu dile getirdi: Bu ayette sabahın nefes alması, genellikle mecazi manada yorumlanır. Fakat araştırmacıya göre bu ayet, aynı zamanda, ancak son yıllarda tesbit edilen bilimsel bir gerçeği ihtiva etmektedir. Burada havanın satıhtaki ve yüksekteki hareketine, havanın özelliklerine, yeryüzünde yaşayan canlı varlıkların solunumları ile yakın ilişkisine işaret vardır. Sabah, gerçekten nefes alan bir büyük akciğer hükmündedir ve onun nefesleri, hava moleküllerinin, gündüzün enerji seviyesinin yükselmesi, geceleyin ise azalması itibarıyla, yükseliş ve düşüş gösterir. Keza ayet, hava küresinde canlı varlıkların içlerine çektiği oksijen vasıtasıyla kanlarını temizlediklerine de işaret etmektedir. Öte yandan gece ile gündüz arasında aşikâr bir fark vardır. Sabahın ilk saatleri daha saf, daha arı duru, daha hayat vericidir. Ozon gazı nisbeti ve bitkilerdeki fotosentez ameliyesi nisbeti sabahleyin daha yüksektir. Bu gerçekler Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde bu tafsilatla bilinmiyordu, ancak son yüzyılda öğrenilen gerçekler olması itibarıyla Kur'ânın fenni i'cazını gösterir.

İnsanın ana karnında yaratılışından bahs eden bir ayette şöyle buyurulur: "Sonra onu nutfe (sperm) halinde sağlam bir yere yerleştiririz. Sonra nutfeyi, (rahim cidarına) yapışan bir hücreye, bunu da mudğaya (yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa), mudğayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz..."[13] Toplantıda, kemiklerden sonra adalelerin yaratılmasına dikkat çeken bir tebliğ[14] şu hususa yer verdi: Kur'ân-ı Hakim, açıkça kemiklerin adalelerden önce yaratıldığını bildiriyor. Oysa orta çağlardaki bilgiler bunun aksine idi. Kur'-

ân nutfe, alaka, mudğa, kemikler aşamalarını, takip (peş peşe olma) ifade eden 'fa' edatı kullanarak bildiriyor. Biraz daha fazla zaman alan aşamayı ise arkasından "sümme" edatını kullanarak bildiriyor. Bu ayet, fizyolojik yönden et ile kemik arasındaki sıkı ilişki ve ihtiyacı vurgulamıştır. Keza Kur'ân halk, tesviye ve tam dengeleme[15] merhalelerinin sonunda yüz kemiklerinin adale ile kaplanmasına özel yer vermiştir. Yüz kasları sayesinde insanın yüzü, ruhunun gerçek bir aynası olur. Modern tıp, embriyodaki rahatsızlık, hüzün, mutluluk gibi durumları yüzün durumundan teşhis etmektedir.

Gökten su indirilip yeraltında depolanarak sonra su kaynaklarının çıkarılması[16] (Yusri Ahmed ed-Dakşi), dağların hareketi[17] (Dr. Abdulilah Ahmed İbn Misbah), Gölgenin hareketi[18] (Dr. Yahya Hasan Veziri), karada ve denizde bozukluğun ortaya çıkması[19] (Dr. Zekeriya Muhammed Tahun), kâinattaki örümcek ağını andıran kozmik doku (cosmic web)[20] (Dr. Abdüddaim el-Kuheyl), Demir madeninin indirilmesi[21] ve nükleer fizik (Dr. Abdullah Muhammed el-Baltaci) sunulan tebliğler arasında yer aldı. Ayrıca tıbb-ı nebeviye dair i'caz özelliği taşıyan çalışmalar sunuldu. Ezcümle tıbb-ı nebeviden alınarak terkib edilmiş (i'caz 1) kod adı verilen bir ilacın kanserli hücreleri tedavisi (Dr.Süfyan el-Asuli ve Dr.Abdülcevad), tıbb-ı nebeviden alınarak terkib edilmiş (i'caz 3) kod adı verilmiş bir ilacın AIDS hastalığını tedavi edici özelliği (Dr. Hasan el-Cevşa'i), tıbb-ı nebeviden alınarak terkib edilmiş (i'caz 2) kod adı verilmiş bir ilacın karaciğer hastalıklarını tedavide etkili olduğu (Dr. Halid Zelta, Dr. Ahmed Abdullah ve Dr. Mücahid Ebu'l-Mecd) vakalara ve verilere atıflar yapılarak, görsel bir şekilde sunuldu.

Bu tarz çalışmaları, her şeye hakkını vermeye çalışan bir hikmetle değerlendirmekte isabet vardır. Allah Teala Kur'ân'ı veya Peygamberinin sözlerini, tabiat bilimleri denilen ve yine O'nun kanunlarından ibaret olan bilim dallarındaki çalışmaları azaltmak veya onların değerini düşürmek için bildirmemiştir. Fakat insanlar, bu ilahi kaynaklardaki işaretlerden yola çıkarak yapacakları araştırmalarda motivasyon yüksekliği, kolaylık bulup dikkate değer neticelere ulaşabilirler. Bu işaretlerden hareket edilerek yapılan araştırmaların neticesi, yine Allah'ın koyduğu sünnetullaha tabi olarak zuhur edecektir. Hiç şüphe yok ki; bilimsel metodlara uygun hareket, ciddiyet ve titizlik başarıyı belirleyen başlıca etkenler olacaktır. Yoksa bunlar, Kur'ân ve Hadiste hazır bir şekilde bulunmamaktadır. İlahi hikmet, insanların sa'y ve gayretleriyle netice elde etmelerini istemektedir. Yalnız, kaynağın kudsiyetinin verdiği şevk ve motivasyonun da önemli olduğunu unutmamak gerekir.

Toplantıda programa sadık kalınarak zamana riayet edilmesi takdire değerdi. Genelde Müslümanların, özelde Arap kardeşlerimizin -yaygın olduğu ileri sürülen- gevşekliğinin bu toplantıda görülmediğini belirtmem gerekir. Yalnız zaman zaman konu dışı duygusal davranışlar yer aldı. Mesela tesettür, laiklik, haçlı zihniyeti, misyonerlik gibi hassas konular geçince salonu "tekbir" getirmeye davet gibi tezahürler konu dışına çıkma olarak değerlendirilebilir. Müzakerelerin nisbeten faydalı geçtiğini söyleyebilirim. Tebliğlere son şekilleri verilerek mükemmel bir tarzda basılmış olarak katılımcılara dağıtılması takdire değer. Fakat tartışmalar ve sorular, onlara verilen cevapların bu tebliğlere girme imkanının olmaması da bir kayıp sayılır. Tamamı kayda alınan tartışmaların akıbetini merak etmekteyim. Bunların değerlendirileceğini umarım. Kur'ân hakikatleri ile tabiat bilimlerinde ulaşılan gerçekleri irtibatlandırmanın gözle görülür önemli bir sonuç ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. O da şudur: Son birkaç asırda Müslümanlar tabiat bilimlerine yeterince önem vermediklerinden, Avrupai zihniyetin etkisinde kalan sathi ilerlemeciler, dindarları geri kalmakla ittiham ediyorlardı. "Niçin bu çağdaş eğitime bigane kalıyor, ülkeyi geri bırakıyor, aydınlanmayı engelliyorsunuz?" diyorlardı. Ama son dönemde dindarların bu alanda dikkate değer açılımları karşısında "Siz bu işlerle niçin meşgul oluyorsunuz ki? Siz gidin tesbih çekin, evinizde oturun!" demeye başladılar. Müspet ilimlerle karşılaşmanın dindarlığı zayıflatacağı beklentisinde olan Avrupa kâfirleri ve Asya münafıkları, Müslüman genç nesillerin "iman ile bilim"i beraberce yürütmeleri karşısında şaşırıp kaldılar. Bu tezahür, göz ardı edilemez. Netice itibarıyla bu çalışmaların, Kur'ân'ı yaşadıkları çağ ile, özellikle birtakım bilimsel gelişmelerle irtibatlandırma, böylece yakinlerini artırma, Kur'ân'ı dünyanın gündeminde tutma açısından, Müslümanlar için faydalı ve Rabbimizin rızasına muvafik olacağını umarım. V'Allahu a'lem.

* Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Münazarat, s.577-578, Asar-ı Bediiye içinde, İstanbul, İttihad matb., 1999.
2. T.C. Diyanet İşleri Başkanlığınca 2003 yılında yayınlanan tefsir.
3. Ta'silu'l-İ'cazi'l-İlmi, Hey'etu İ'cazi'l-İlmi fi'l-Kur'an… yayınlarından, Mekketu'l-Mukarrama, 1987.
4. Bu tebliğler Buhusu'l-Mu'temeri'-Alemi es-Samin li'l-İ'cazi'l-İlmi fi'l-Kur'an ve's-Sunne adı ile altı cilt halinde Kuveyt Vakıflar Bakanlığınca basılmış ve sempozyumda dağıtılmıştır.
5. Nahl, 16/68-69.
6. Bu tebliğin sahibi Dr. Hassan Şemsibaşa olup Cidde Kral Fehd hastanesinde dahiliye uzmanıdır.
7. En'am, 6/38.
8. Bu konudaki tebliğin sahibi Prof. Dr. Menal Celal Muhammed olup Mısır Ezher Üniv. Tıp Fakültesinde genetik uzmanıdır.
9. Ra'd, 13/17.
10. Bu tebliğin sahibi D. Mustafa Mukina Merrakeş (Fas) Fen Fakültesinde metalürji uzmanıdır.
11. Tekvir, 81/17-18.
12. Tebliğ sahibi hanım Yrd. Doç. Dr. Hüda bint Abdullah Riyad Edebiyat Fak.de fiziki coğrafya öğretim üyesidir.
13. Mü'minun, 23/13-14.
14. Bu tebliğ sahibi Prof. Dr. Muhammed Hilmi ed-Dib, Cidde'da bir özel hastanede Ortopedi bölüm başkanıdır
15. İnfitar, 82/7.
16. Mü'minun, 23/18
17. Nahl, 16/17; Taha, 20/104; Mülk, 67/16
18. Furkan, 25/45-47; Ra'd, 13/15; Nahl, 16/48.
19. Rum, 30/41
20. Zariyat, 51/7 "Yörüngelerle dolu (zati'l-hubuk) gök hakkı için…" ayetine dair.
21. Hadid, 57/25.

Ali BULAÇ*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

Zamanla bir kurtarıcının gelip, o dinin mensuplarını, yaşadıkları sıkıntılardan kurtaracağı inancı bütün dinlerde vardır. Öteden beri böyle bir kurtarıcı, bir halaskâr, hidayet edici bir insan, bir Mesîh ve bir Mehdî hep beklenmiştir. Bu bekleyiş, bir yönüyle de ehl-i imanda kuvve-i mâneviyeyi takviye etmek için değişik tecdid dönemlerinde insanların yenilenme azmini kamçılamıştır.

DİNLERDE "Kurtarıcı" İNANCI

İSA'NIN NÜZÛLÜ - MEHDİ'NİN ZUHURU

İslâm dininin tarih içinde husule getirdiği büyük mirasın önemli tartışma konularından biri, Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in dinin tebliğini başarıyla tamamlayıp bu dünyadan irtihalinden sonra, yine rivayet yoluyla ona isnad edilen birtakım haberlere dayanılarak zamanın sonlarına (*Ahiru'z-zaman*) doğru hem Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceği (*Nüzûl-ü İsa*) hem Mehdi isim-sıfatına sahip kurtarıcı bir zatın zuhur veya huruc edeceği (*Zuhur-u Mehdi/Huruc-u Mehdi*) yolundaki inançtır. Bu iki olayın ne zaman vuku bulacağını matematiksel olarak tayin etme imkânına sahip değiliz; ancak gelecekte vuku bulacağı haber verilen iki olay, hakikatte aynı gaye ve davada birleşeceğinden aslında bir yönüyle tek bir meseleye işaret etmektedirler. Dolayısıyla, adına "Nüzûl" veya "Zuhur/Huruc" dense de hakikatte tek bir meseleyle karşı karşıya bulunuyoruz.

Diğer Dinlerde "Kurtarıcı" Beklentisi

Belki önce neredeyse bütün din ve kültür havzalarında müşahede edilen bu meselenin nereden çıktığına bakmakta fayda var. Konuyu dikkatli bir şekilde araştıranlar, kadim zamanlardan beri insanların mutlu bir gelecek ve bu geleceği tesis edecek bir kurtarıcı beklentisi içinde olduğunu söylemektedirler. Kanaatimce bunun şu sebepleri olması muhtemel görünmektedir:

a) Nübüvvet zincirinde belli bir görevle gönderilen her bir peygamber (Nebi veya Resul) kendisinden sonra gelecek olan peygamberi müjdelemiş; şimdi kendisinin yaptığı davetin esası olan hususları ve hükümleri teyit edip tekrarlayacağını söylemiştir. Bu genel bir kural ve Nebevi teamüldür; mesela Hz. İsa'nın Son Peygamber'i haber verip müjdelemesi gibi (*Saf, 61/6*). Bu, kültür içinde "kurtarıcı misyonuna (*Halaskar*)" dönmüştür. Her peygamberin öncelikle ezilenlerin seslerini dile getirmesi, onlara sahip çıkıp adaletin tesisi için mücadele etmesi, peygamberin bir kurtarıcı olarak algılanmasına yol açan önemli bir sebeptir.

b) Toplumların içine düştükleri ümitsizlik hali, maruz kaldıkları baskılar, yoksulluklar ve yoksunluklar onları bir kurtarıcı fikrine ve beklentisine sürükle-

miş, gelecek bir kurtarıcının onları içinden çıkarıp kurtaracağı duygusu onlara yaşama ümidi ve gücü vermiştir.

Burada beklenen "kurtarıcı"nın normal bir peygamberden, yani Allah tarafından gönderilen bir beşerden daha çok özelliklere sahip olması dikkat çekicidir. Zorba güçlere karşı çaresizlik içinde kıvranan kitleler, onları ezenlerin sahip olduğu gücü aşan güce sahip, yani olağanüstü-beşerüstü güç ve kuvvetlerle donatılmış bir kurtarıcı profili geliştirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında "kurtarıcı profili"nin "peygamber profili"nden bir miktar daha farklı olduğunu ve olağanüstü kabiliyetlerle donatıldığını söylemek mümkün.[1]

Zerdüşt, Budizm ve Hinduizmin kutsal metinlerinde hem "kurtarıcı" hem gelecek "haberci/peygamber profili" ne ilişkin unsurlar bulmak mümkün. Daha kadim veya hala yaşayan mitolojilerde de benzer motiflere rastlanabilmektedir. Mesela Desatir, 14'te, İran'da vuku bulacak derin bir ahlaki krizin arkasından Arabistan'dan bir nur doğacağı yazılmıştır. Buda, "Ulu denen Metteya ve bütün insanların önderi gelecek" demiştir. Kutsal Hindu metinlerinde yer alan "Kalki Autar"ın Hz. Peygamber'e bir gönderme olduğu iddia edilmiştir.

Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında her iki hususu teyid edici bilgi ve haberler bulunmaktadır. Eski Ahit'te "kurtarıcı", "Melik" (*Mezmurlar, 149, 1-9*), "Mesih" (*Mezmurlar, 145, 1-17*), "İnsanoğlu" (*Mezmurlar, 2, 1-2*), "Menahem" (*İşaya, 66, 13-14*) gibi tabirlerle ifade edilmiştir. Mesih'in geleceği gün "Rabbin günü"dür (*Tesniye, 18:19*). Tevrat'ta şu ifade yer almaktadır: "O, iki binici gördü. Biri eşek üzerinde diğeri deve üzerindeki biniciydi. O dikkatle dinledi" (*İşaya, 7.*) Eşek üzerindeki binici Hz. İsa (a.s.)'yı, deve üzerindeki binici Hz. Muhammed (s.a.s.)'i haber vermektedir.

Yani hem Yahudiler, bir kurtarıcı-Mesih beklentisi içinde olmuşlardır hem Hıristiyanlar, göklerin krallığını tesis etmek üzere Mesih'in bir daha geleceğine inanmışlardır. Yahudilerin tarihleri boyunca diasporada yaşamaları bu inancı derinleştirip kökleştiren önemli âmillerden biridir. İçinde yerleşip barınacakları bir yurt/toprak özlemi söz konusu inancın bir parçası olarak sürmüştür.

Hıristiyan inancında Mesih'in gelişi, olağanüstü bir hadisedir. Yuhanna'ya atfedilen Vahy kitabı'nda, Pavlus'un mektuplarında ve İncillerde dünyanın son dönemlerine ait açıklama ve kehanetler vardır, Mesih'in gelişi bunlar arasında yer alır: "O zaman İnsanoğlu'nun bulutlar içinde büyük güç ve ihtişamla geldiğini göreceklerdir." Zamanın sonunda Mesih'in gelişi, Deccal'ın çıkışı ve Armagedon denen yerde vuku bulacak savaş bu çerçevede geliştirilmiş bir kehanettir (*Yuhanna, 16:16; 4: 25-7.*) Matta (*25: 31-35*) ve Luka (*21: 5-36*) İncillerinde Mesih'in gelişinden bahsedilmektedir. Markos'ta konuyla ilgili sınırlı bilgiler vardır. Pavlus "Mesih'in gelişi an meselesidir" der (*l. Selanikliler, 4: 15-17.*) Fakat Mesih'in gelişi gecikince "gecikeceğini söyler" (*l. Korintliler, 15: 51-52; Ayrıca bkz. Markos, 13-14; Matta, 16; Yuhanna, 21; Yuhanna Vahyi, 17:8 l. Selanikliler, l: 6-10 ve 4: 13-18; ll.Selanikliler, 2; l. Korintiler, 15: 24 vd. 51-54; Filipliler, 3: 21.*)

Aşağıda bu inancın İslâmi versiyonu üzerinde duracağız. Ancak Hıristiyanlıktaki şekliyle mukayese etme babında şu dört noktanın altını çizmekte fayda var:

1) Hıristiyanlık ve İnciller Mesih merkezlidir, bu açıdan Mesih'in şahsiyeti ve misyonu kadar gelişi de önemlidir. Kur'ân ise Hz. Muhammed (s.a.s.) merkezli değil, Allah merkezlidir.

2) Hıristiyanlık'ta Mesih beklentisi İnciller'de yer alır. İslâm'da ise hem Hz. İsa'nın nüzûlü hem Mehdi'nin zuhuru hadislerde yer alır; Hıristiyanlıkta kesin inançtır, İslâmiyet'te ise haber-i ahad hükmündedir.

3) Hıristiyanlık'ta dünya krallığı kötüdür, eksik plandır. Göklerin krallığı gerçekleşmedikçe ilahi plan tamamlanmış olmaz. İslâmiyet'te "dünya ahiretin tarlası"dır, bir "imtihan alanıdır." Başka bir ifadeyle yer ile gök arasında bir çatışma yoktur; dünya ile ahiret arasında bir devamlılık, öncelik-sonralık ilişkisi söz konusudur.

4) Hıristiyanlık'ta Tanrı'nın iradesini ve Göklerin Krallığı'nı Mesih temsil eder, İslâmiyet'te ise Allah'ın iradesi tek bir şahısta, devlette veya bir kurumda değil, ümmette tecelli eder. Bu açıdan Allah'ın iradesini ümmet temsil eder. Ümmetin örfü icmadır.

5) Hıristiyanlık'ta Mesih beklentisinin pek de kuvvetli olmayan ahiret inancı veya başka bir deyişle "ölüm korkusu"yla da ilişkisi vardır. (*Bkz. 3: 21.*) Esasında ne Eski ne Yeni Ahit'te Kur'ân'daki kadar kuvvetli bir ahiret inancı yoktur. Bu, Yahudi ve Hıristiyan insanın gündelik hayatının aşkın/müteal ve öte boyutuyla olan ilişkisini belirler. Belki de Tanrı'ya, dine ve kutsala olan modern aldırışsızlık, ebedi hayatın esasını teşkil eden ödül (cennet) ve ceza (cehennem) ile belli belirsiz irtibatın zayıflığı sonucu bu derecelere ulaşmış bulunmaktadır.

Modern dünya fiilen materyalist hayat biçimlerinin ağır ve derin etkisi altına girdikçe dünya hayatına, güce, başarıya, bedensel zevklere ve zenginliğe tapar hale geliyor, nefsinin istek ve tutkularının esiri olan insan ölmek istemiyor; Mesih'in gelişiyle ölümsüzlüğe ulaşabileceği beklentisi içinde yaşıyor. Son zamanlarda daha çok aktüel hale gelen Armagedon savaşı ve "Tanrı'nın kıyamete zorlanması" inancının bununla belli bir ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür.[2]

Pekiyi, bu meseleyi nasıl anlamak gerekir?

İslâm ve Mesih-Mehdi Beklentisi

İslâm'ın bilgi edinme usulü açısından bakıldığında Kur'ân ve Sünnet istinbat edilecek bilgi ve hükümlerin asli iki kaynağıdır. Hz. İsa hakkında Kur'ân-ı Kerim'de geniş sayılabilecek bilgiler (93 ayette) verilmektedir. Ancak mucizevi doğumu, annesi bakire ve temiz Meryem'in başından geçenler, kavmiyle olan ilişkisi ve ref'iyle ilgili bilgiler olduğu halde, bu Ulu'l-azm peygamberin bir daha dünyaya geri geleceği, ref'edildiği makamdan dünyaya nüzul edeceği yolunda açık bilgiler yoktur. Hz. İsa'nın nüzûlüne kail olanların işaret ettiği dört ayet müteşabih sayılabilecek cinstendirler: 1) "Beşikte de, yetişkinliğinde de insanlarla konuşacaktır. Ve O salihlerdendir." (*Al-i İmran, 3/46*); 2) "Kitap ehlinden, ölmeden önce ona inanmayacak kimse yoktur. Kıyâmet günü, o da onların aleyhine şahit olacaktır. (*Nisa, 4/159*); 3) "Selâm üzerimedir; doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağım gün de." (*Meryem, 19/33*); 4) "Şüphesiz o, kıyâmet-saati için bir ilimdir." (*Zuhruf, 43/61*).

Mesih'in gelişiyle ilgili Kütüb-ü Sitte'de, Buhari ve Müslim'de açık hadisler vardır (*Buhari, Enbiya 49; Müslim, Fiten 119*).

Mehdi'nin zuhuru veya gelişiyle ilgili de herhangi bir ayet yoktur. "H-d-y" kökünden türemiş 316 kelimenin geçtiği hiçbir ayette bu anlamda "Mehdi"den bahsedilmez. Böyle olmakla beraber konuyla ilgili rivayet edilen 100 civarında hadis mevcuttur ki, bunlardan yaklaşık 40 tanesinin 'sahih' olduğu söylenmektedir. Bu hadisler de Buhari ve Müslim'de yer almamaktadır. (*Avni İlhan, Mehdilik, İst., 1993.*) İbn Haldun, Mehdi inancını tarihsel ve toplumsal durumlara bağlamış, bu arada bu inanca mesnet teşkil eden haberlerin bir kritiğini yapmıştır. (*İbn Haldun, Mukaddime, II, 179 vd.*)

Edille-i Şer'iyye bakımından bu konuda bir "icma"dan söz edilemez. Belli başlı kelam âlimleri ve kelam mezhep otoriteleri –mesela Eş'arî ve Maturidî- bu konuyu eserlerine alıp mütalaasını yapmamışlardır. Ebu Hanife el-Fıkhu'l-Ekber adlı risalesine bu konuyu almamıştır. "Kıyas"a konu olacak bir mesele olmadığı zaten açıktır.

Mehdilik meselesi temel inanç esasları arasında olmayıp, fer'î bir meseledir. Nihayetinde referansını teşkil eden hadislerin her biri birer "haber-i ahad" olduğundan inanıp inanma kişinin vicdani kanaatine ve ferdi temayülüne kalmış görünmektedir. Başka bir deyişle, Hz. İsa'nın nüzûlüne ve Mehdi'nin zuhuruna inanmayan bir Müslüman dinden çıkmış olmaz, bu konuda inancında herhangi bir bozukluk iddiası olduğu öne sürülmez.

Sünni telakkiye göre Mehdi'nin olağanüstü özellikleri yoktur, beşer üstü bir varlık değildir, kurtarıcı bir devlet başkanı formasyonuna sahip bir kişilik profili çizmektedir. Daha ilginç olanı kendi kendisinin farkında olmayabilir, yani Mehdi olduğunu dahi bilmeyebilir.

Sünni literatür Mehdi'nin "zuhuru"ndan çok "geliş"ine vurgu yapmaktadır. Bunun sebebi belki de Şiiler'de bedeniyle kaybolan Mehdi'nin yine aynı bedenle döneceğine ilişkin inançla arasına belli bir fark koyma düşüncesidir. Şu halde bedeniyle değil de, "manevi kişiliği"yle Mehdi'nin gelişine "zuhur" denecek olsa, bu, Sünni telakki açısından kabul edilebilir bir ifade olur. Bu esneklik, Bediüzzaman Sadi Nursi, Fethullah Gülen Hocaefendi ve başka bilginlerin, muşahhas gelişini inkar etmemek veya imkansız görmemekle beraber, Mehdi'yi gerçek bir kişilik olmaktan çok, bir "Şahs-ı manevi" olarak görmelerini sağlamıştır.

Sünni dünya açısından hüküm böyle olmakla beraber, Mehdilik inancı Şiiler açısından Usuluddine taalluk eden bir konudur ve her ne suretle olursa olsun Mehdi'nin zuhuruna inanmak gerekir.[3] Mehdi bellidir, 12. İmam, yani 5 yaşında iken kayıplara (gaybubet) karışan Muhammed el Askeri'dir; tekrar dirilip dünyaya gelecek veya 'zuhur' edecektir. Şia, Mehdi'nin zuhurunu temellendirmek için "Ric'at" gö-

rüşünü geliştirmiştir.[4] Bazı rivayetler zuhur zamanını h. 200-204 olarak göstermiş, ancak bu tarihlerde zuhur etmeyince buna bin sene eklenmiştir. El-Kindî cifr hesabıyla Mehdi'nin h. 698'de zuhur edeceğini iddia etmiştir.

Mehdi eninde sonunda zuhur edecektir, ancak geçmiş zaman kaynaklarında zuhuruyla ilgili birtakım tarihler verilmişse de, esasında Şiiler, Mehdi'nin Zuhur zamanının fazlaca tartışılmasını doğru bulmazlar. Şia'da dört temel kitaptan (el- Mütûnü'l-erbaa) biri olan el-Kafi'de bu konuyla uğraşmanın "keraheti"nden bahseden bir bölüm vardır.

"Mehdi" kelime anlamıyla doğru yola girmiş, hidayete ermiş kimse demektir. İsm-i mef'ul bir kelime olup mastarı doğru yolu bulmak, yol göstermek anlamlarına gelir. Fakat kelimenin iştikakı bizi yanıltmamalı; Mehdi sadece nazari olarak doğru yolu gösterecek bir zat değil, bunun yanında fiili olarak dünyanın düzenini kökten değiştirecek ve hak ve adalet üzere yeniden tesis edecektir. Dünya haksızlık ve zulümlerle dolduğunda, zayıfların acımasızca güçlüler tarafından ezildiğinde yeryüzünü adaletle doldurmak üzere gelecek olan bir kurtarıcıdır: "Dünyanın sona ermesine bir gün kalsa bile, Allah zulümle dolmuş dünyayı adaletle dolduracak Ehl-i Beyt'ten birini gönderecektir" (*Müsned, 2/117-118.*)

Mehdi'nin Peygamber soyundan, yani Ehl-i Beyt'ten tertemiz, pak bir zat olması üzerine ittifak edilmiş bir husustur: "Mehdi bizden, Ehl-i Beyt'tendir. Allah onu bir gecede zafere erdirecektir. Mehdi Fatıma evladındandır." (*İbn Mace, Fiten 34.*)

Bu kısa bilgileri böylece verdikten sonra, Mesih'in nüzûlü ile Mehdi'nin zuhuru arasındaki ilişkilerin mahiyetine bakabiliriz. Rivayetler ve nakledilen haberlerden açıkça anlaşılıyor ki, her ikisinin yeryüzünde görünmesi eşzamanlı olacaktır, birbirleriyle karşılaşacak, hatta ortaklaşa hareket edeceklerdir. el-Berzenci'nin kaydına göre küçük bir bilginler grubu "İsa'dan başka Mehdi yoktur" demişlerse de, bu genel kabul görmemiştir.

Mesih veya İsa (a.s), Din'in tebliğiyle kemale erdiği Son Peygamber'den önce gelen bir peygamber idi, Hıristiyanların iddia ettiği gibi herhangi bir ilahlık vasfı yoktur; bir daha yeryüzüne gelişi yine beşeri bir varlık olarak tahakkuk edecektir. Bazı rivayetlere göre yeryüzünde 40 gün kalacaktır. Haberlerin çizdiği genel çerçeve içinden bakıldığında, Hz. İsa bir daha dünyaya gelecek olursa -ki bunun nüzûl şeklinde olacağı belirtilmektedir- yine "bir peygamber" olarak mı geleceği, kendine has bir üslupla mı tebliğ yapacağı önemli bir konudur. Konuyla ilgili hadislerden, nüzûlü durumunda Hz. İsa'nın, görevinin Hz. Muhammed (s.a.s.)'in tebliğ ettiği dinin, yani İslâmiyet'in hükümlerini ve mesajını teyit ve takviye etmekle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile Hz. İsa, yeni bir vahiy getirmeyecek, yeni bir Şeriat vaz' etmeyecek, hatta İnciller'de kendisine yapılan atıflarda işaret edildiği üzere kendisinden önceki Şeriat'ı "itmam etmeye geldim" bile demeyecektir. Çünkü zaten muharref olmayan bir Kitap ve hükümleri apaçık olan Münzel bir Şeriat vardır ki, bu Hz. Muhammed (s.a.s.)'in şeriatıdır.

Haberlere bakıldığında Hz. İsa, İslâm'ın muhkem esaslarını teyit edecek, Mehdi'ye tabi olacak ve bu arada "Haç'ı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve malı bolca dağıtacaktır. Mal o kadar bol olacak veya dağıtılacaktır ki, onu kabul edecek kimse kalmayacaktır" (*Buhari, Enbiya 49, Müslim İman, 242; Ebu Davud, Melâhi 14; Tirmizi, Fiten 54; İbn Mace, Fiten 33*).

Bu, hakikatte İslâmiyet'in hakimiyetinin tesisi demektir. Haç, teslis; Haç'ın kırılması, teslisin tasfiye edilip tevhid'e inkılâbı; domuz asli şeriatın hükümlerinden inhiraf; domuzun öldürülmesi, haram yeme ve haram yiyiciliğin engellenip yürürlükten kaldırılması; cizye, Müslümanların hakimiyeti altında gayr-ı Müslimlerin zillet vergisi; cizyenin kaldırılması, Hıristiyanların Müslüman olması ve artık cizye veren zimmiler olmaktan çıkması demektir. Malın bollaşması ve herkese ulaşması, yeryüzünde gelir adaletsizliğinin sona ermesi, yoksulluğun kökünün kazınması ve herkesin insanca yaşayabileceği maddi imkanlara kavuşması anlamına gelir.

Bütün bunlar İslâm'ın, hakimiyet ve zaferini ilan etmesiyle mümkün olacaktır. Öyle ki Müslümanların emiri, İsa bin Meryem'e "Buyurun bize namaz kıldırın" diye teklifte bulunacak, Hz. İsa "Hayır siz birbirinizin emirisiniz. Bu, Yüce Allah'ın İslâm ümmetine ikramıdır" deyip kendisi onun arkasında namaza duracak, başka bir ifadeyle Hz. İsa, Mehdi'ye tabi olacaktır.

İslâm kelamı ve Hıristiyan teolojisi açından bakıldığında, hadislerde haber verilen İsa'nın nüzûlünün Hıristiyanların beklediği Mesih'in gelişinden hayli farklı olduğu anlaşılmaktadır. Zira, müesses Hıristiyan inancına göre İsa, Tanrı'nın oğlu, Tanrı'nın kendisinde bedenlendiği kutsal varlık ve zaten vahyin kendisidir. Onun gelişi göklerin krallığının tesisini sağlayacaktır.

Mesih ve Mehdi Beklentisinin "Yeni Okuma Biçimi"

Gerek Hz. İsa'nın nüzûlünü gerekse Mehdi'nin zuhurunu İslâm nokta-i nazarından kabul etmeyenler ve bu konuda özel çalışma yapanlar vardır (*Bkz. Avni İlhan, Mehdilik*). Bu meselenin başka boyutudur. İbn Haldun da konuyla ilgili hadisleri ele alıp kritiğini yapmış ve söz konusu inancın tarihsel/toplumsal durumlarla olan ilişkisini açıklamaya çalışmıştır.

Fazlurrahman "İslâm" adlı kitabında "Mesih ve Mehdi inancının ahlaki zaaflara yol açtığını, beşerin itici gücünü körelttiğini" söyler. Bunun ne kadar doğru olduğunu test etmek kolay değildir. Teorik olarak, Mesih-Mehdi beklentisi kitleleri ne zaman tahakkuk edeceği belli olmayan ola-

ğanüstü bir vak'aya bağlar ve bu pasif bir bekleyişe sebebiyet verir gibi görünür.

Fakat bu, bir ütopya bile olsa, her ütopya aynı zamanda mevcut olana karşı geliştirilmiş bir muhalefettir, bir gelecek tasarımıdır. O halde, bu beklentinin dini bakımdan sıhhat derecesinden hareketle bütünüyle etkisini ortadan kaldırmak mümkün değilse, işaret ettiği fonksiyonların ve misyonun aktif yorumu ve tefsiri sayesinde kitleler ataletten kurtarılıp harekete geçirilemez mi? Bu, önemli bir sorudur ve geçen yüzyılda Bediüzzaman Said Nursi bu sorunun cevabını aramıştır.

Üstad, Mehdi'nin görevini şöyle anlatır: İmanı kurtarmak, hilâfet-i Muhammediye (a.s.m.) ünvanıyla şeâir-i İslâmiyeyi ihyâ etmek ve ahkâm-ı Kur'âniyenin ve şeriat-ı Muhammediyenin (a.s.m.) inkılâbât-ı zamaniye ile bir derece değişikliğe uğramış kanunlarını tadil ve tashih etmek ..." (*Şualar, 14. Şua.*)

Üstad, fen ve felsefenin saldırıları ve maddeci (materyalist) hastalıkların insanlara nüfuz etmesiyle imanın tehlikeye girdiğini; bu çerçevedeki felsefe akımlarına ve materyalizme cevap verilmesi gerektiğini söyler. Bunu da Mehdi'nin görevlerinden ilki olarak sayar. İkinci görev dinin şiarlarını diriltmek, yeni ve asli bir bilinç kazandırmak. Üçüncüsü de ahkamın işlerlik kazanmasına paralel olarak Müslümanların birliğini tesis etmek. (*Daha geniş ilgi için bkz. Emirdağ Lahikası, 259; Şualar, 456*) Onun nazarında "Ümmetin beklediği, ahir zamanda gelecek zatın üç vazifesinden en mühimi ve en büyüğü ve en kıymetdarı olan iman-ı tahkikiyi neşr ve ehl-i imanı dalaletten kurtarmak"tır. (*Sikke-i Tasdik-i Gaybi, s. 9*) En önemlisi veya başlangıç noktası imanın kurtarılmasını hedef alan inanç ve tefekkür hamlesidir; ikincisi sayısal bir güç ve maddi kuvveti gerektirir; sonuncusu ise bunlara bağlı olarak bir süreç işidir.

Gerek Üstad Said Nursi gerek Fethullah Gülen Hocaefendi, Mesih veya Mehdi'nin bedensel olarak gelişlerini imkansız görmemektedirler. Allah murad ederse, öte dünyanın en ücra köşesinden alıp dünyaya getirir. Fakat genel kanaatleri bu her iki zatın gelişlerinin fiziki ve fizyolojik olmaktan çok, bir fonksiyon ve görev çerçevesinde tahakkuk edeceği yönündedir. Başka bir ifadeyle Mesih de Mehdi de birer şahs-ı manevi hükmündedirler.

Bu durumda "Hz. Mesih'in nüzûlü, Mesihiyyet şeklinde değil Mehdilik ve Muhammedilik şeklinde olacaktır, denebilir. Böyle bir gerçeğin tahakkuk keyfiyeti ne şekilde olursa olsun, bence mühim olan, her Müslümanın, Kur'ân'ın ruh ve mânâsını ârızasız temsil edip, her zaman bu "menhelü'l-azbi'l-mevrûd"un (tatlı su kaynağı) başında durup o temiz, o pak, o nezih kaynaktan yararlanıp başkalarını da yararlandırmasıdır. Bir diğer önemli husus da, bütün bunları belli şahıslara bağlama yerine, konuyu bir şahs-ı mânevî konusu olarak değerlendirmektir."

Hz. İsa'nın nüzûlü, kendi başına hareket etmesi anlamına gelmiyor, aksine Mehdi'ye tabi olmasına sebep oluyor. Fethullah Gülen Hocaefendi, bunun "Hıristiyanlığın İslâm'a tabi olması" şeklinde anlaşılabileceğini söylüyor: "Hıristiyanlığın iktidâsı, tamamen İslâmiyet'e dehalet şeklinde olabileceği gibi, içinde bulundukları karışık, bulanık ve kaoslu bir ortamdan sıyrılıp, ıstıfâ (saflaşıp) edip tekrar Hz. Mesih çizgisine gelmeleri şeklinde de olabileceği akıldan uzak değildir. O halde onlar, ihtimal tam mânâsıyla Şeriat-ı İslâmiye'yi benimsemeyecekler ama, başları sıkıştığı an Müslümanların vesâyetini kabul edecek ya da günümüzde bazı bölgelerde olduğu gibi, gelip toplu halde Müslümanlığa gireceklerdir." (*Prizma, IV, 194.*) Hocaefendi'ye göre Mehdi beklentisi, iman ehlinde manevi kuvveti takviye eder, yeni kümelenmelere vesile teşkil eder. İsrailoğullarını tarih boyunca bir arada ve belli bir dinamizm içinde tutan bu beklenti değil midir? Böyle olmakla beraber, "Hz. Mesih'in ne zaman gökten ineceğini beklemek bizim işimiz değildir" demektedir.

Şimdi Fazlurrahman'ın sorusuna gelmiş bulunuyoruz: Hocaefendi, Mesih ve Mehdi'nin birer şahs-ı manevi olabileceklerini, bunların da bir cemaatte temsil edilmelerinin mümkün olduğunu belirttikten sonra şuna vurgu yapmaktadır: "Hz. Mesih ister şahıs ister şahs-ı manevi olarak algılansın, onun yeryüzüne inmesi öncesinde, bize düşen vazifeler vardır. Bu cümleden olarak, ortamın onun temsil ettiği ruh ve manaya hazır hale getirilmesi; Mehdiyet, mesihiyet soluyan insanların yetiştirilmesi, dünya-ukba dengelerinin yeniden yerlerine oturtulması sayılabilir. Bunun gerçekleşmesi için de İslâm'ın tebliğ ve temsilinin çok iyi yapılması gerektiği kanaatindeyim."

Bu, aslında 19. yüzyıldan beri başlayan bütün ihya, tecdid ve ıslahat hareketlerinin gelip dayandığı noktadır. Bunun Mesih ve Mehdi beklentisiyle ilişkilendirilmesi, belli bir dinamizm, iman ve hareket kabiliyetinin ortaya çıkmasını sağlama amacında olan bir tefsir, bir tevil, zamana uygun bir "okuma biçimi"dir. Yine de her şeyin en doğrusunu Allah bilir.

* Gazeteci - Yazar abulac@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Cengiz Batuk, Tarihin Sonunu Beklemek –Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları- İst., 2003; Said Eyüp, Deccal Komplosu –Üç Büyük Dinin Kaynaklarına Göre Deccal'ın Üç Bin Yıllık Tarihi- Çev. Fatih. M. Albayrak, İst., 2000; Ali Coşkun, Mehdilik Fenomeni, İst., 2004.
2. Bkz. Grace Hallsell, Tanrıyı Kıyamete Zorlamak, Çev. M. Acar - H. Özmen, Ankara, 2002.
3. Abdulbaki Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik, İst, 1979, s. 528.
4. El-Kummi 'Şeyh Saduk', Risaletu'l-İ'tikadati'l-İmamiyy, çev. E. R. Fığlalı, Ankara, 1978, s. 66; Muhammed Rıza'l-Muzaffer, Şia İnançları, çev. A. Gölpınarlı, İst., 1978, s. 63.)

YENİ ÜMİT

Dr. Adil ÖKSÜZ*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

İhlâs, Allah tarafından temiz kalblere bahşedilmiş, azları çok eden, sığ şeyleri derinleştiren ve sınırlı ibadet ü tâatı sınırsızlaştıran öyle sihirli bir kredidir ki, insan onunla dünya ve ukbâ pazarlarında en pahalı nesnelere talip olabilir ve onun sayesinde âlemin sürüm sürüm olduğu yerlerde, hep elden ele dolaşır.

• En Sağlam Bir Dayanak ve En Sâfî Bir Ubudiyet Olarak

İHLÂS

İmtihan ve kulluk süreci olan hayatın farklı evrelerinde, bir Müslümanın kendi olarak var olabilmesi için olmazsa olmaz fazilet ve hallerden birisi ihlâstır. Hatırlanacağı üzere, Hz. Adem (a.s.)'in yaratılışı ve kendisine meleklerin secde etmesi münasebetiyle, mel'un İblis'in anlatıldığı kıssada, Meleklerden farklı olarak İblis, Yüce Allah'ın, Adem'e (a.s.) secde emrine kibir ve enâniyetinden dolayı uymayarak fıska düşmüş, neticede dergah-ı ilahîden ebediyen kovulmuş ve kendisine kıyamete kadar da mühlet verilmişti. İlgili âyetlerde İblis (şeytan), insanoğlunun Yüce Yaratıcı'sına karşı isyan etmesi uğrunda her türlü yola başvuracağını, elinden geleni ardına koymayacağını, pek çoğunu azdıracağını yemin ederek dile getirmiştir. Bütün kin ve nefretini kusmasına ve kendisinden pek emin görünmesine rağmen, Allah'ın bazı kullarını saptıramayacağını da itiraf etmiştir. İşte Şeytanın iğvâ ve idlallerinin kendilerine ilişemediği, tesir icra edemediği ve İblis'i çaresiz eli boş bırakan bu kutlular cemaati/ümmeti, Allah'ın ihlâsa erdirdiği, ihlâs sahibi müminlerden başkası değildir. (*Bk. Hıcr, 39-42*) Gerçekten gerek cin gerekse insanlardan oluşan şeytanlara karşı inananların en büyük kuvveti, en makbul şefaatçisi, en metin bir nokta-i istinadı, en makbul bir duayı manevîsi, en kerametli bir vesile-i makasıdı, en yüksek hasleti ve en sâfî ubudiyeti ihlâstır.

İhlâs'ın Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte, h-l-s fiil kökü, "arınmak, ayrışmak katışıksız ve dupduru olmak" anlamına gelir. İhlâs ise, "bir şeyi, kendisine karışmış ve bulaşmış olan şeylerden arındırmak, ayrıştırmak ve sadece kendisi yapmaktır." İhlâs bir açıdan, eşyayı yabancı unsurlardan ayrıştırma olurken, bir başka açıdan da aslına ve özüne döndürme anlamını ifade eder ki, h-l-s kökü, "min" edatıyla kullanıldığında kurtulmak ayrılmak manasına gelirken "ilâ" edatıyla kullanıldığında ise ulaşmak ve varmak anlamını taşımaktadır.[1] Bu anlamda bir şeyin yabancı unsurlardan ve kirlerden arınması kurtulması aynı zamanda onun özüne dönmesi ve ulaşması demektir.

İhlâsın terim/dinî anlamı ise, gizli ve açık bütün nevileriyle şirkten uzak ve tevhid üzere Yüce Allah'a kulluk edil-

mesi, ibadette sadece Allah rızasının kastedilmesi demektir.[2] Kısa ve öz bir şekilde arz edilen bu anlam Kur'ân'da, *muhlis, muhlas, muhlisîn, muhlasîn, ed-dinu'l-hâlis, muhlisan lehu'd-dîn, ahlasû dînehum ve muhlısîne lehu'd-dîn*, kalıplarıyla beyan edilir. Bu terimlerin bir kısmı, bazı insanların sıfatı olarak geçerken diğer bir kısmı ise, gerçek din ve dindarlığın sıfatı olarak ayetlerde yer almaktadır.[3]

Peygamberlik âleminin en birinci vasfı sadakat ve onun en naranî buudu ise ihlâstır. İhlâs ile sıdk ve sadakat arasında sıkı bir irtibat vardır. İhlâs, saflardan saf sadıkların en önemli vasıflarındadır. Başkalarının hayat boyu elde etmek için uğraşıp durdukları ihlâs haline onlar doğuştan mazhardırlar. Kur'ân-ı Kerim, nebî ihlâsını anlatma sadedinde "Kitapta Musa'yı da an gerçekten O Allah tarafından ihlâsa erdirilen/ihlâsa ermiş (muhlasan) bir kul idi, resul ve nebi idi." (*Meryem, 19/51*) ferman-ı sübhanîsiyle bu önemli mazhariyeti ihtar eder. Evet, enbiya için ihlâs nübüvvetle nerdeyse eşdeğer bir lutf-i ilahîdir. Nitekim âyette geçen muhlasan tabirini ilk müfessirlerden İmam Taberî, "Allah Musa'yı risalet görevi için seçti onu peygamberlikle diğer insanlardan ayırdı" şeklinde tefsir etmiştir.[4] Müdakkik müfessir İbn Kesîr ise, Hz. Musa'nın muhlis olarak nitelenmesini ibadette ihlâs olarak yorumladıktan sonra, Ebû Lubabe'den şu haberi naklediyor: Bir defasında havariler Hz. İsa'ya muhlis hakkında soru sorarlar, bununu üzerine İsâ (a.s), "Muhlis, öyle bir kişidir ki Allah için amel eder, ancak insanların onu övmesini sevmez, arzulamaz." diye cevap verir.[5] İşarî tefsir geleneğinin önemli temsilcilerinden Kuşeyrî ise, Hz. Musa'nın ihlâsla nitelenmesini, Allah dışında bir şeye teveccüh etmemesi, kınayanın kınamasına aldırmaması, dünyevî bir hazzı elde etmek gibi bir arzuyla vazifesinde gevşeklik gösterip İlahî bir hakikati görmezlikten gelmemesi olarak açıklamıştır.[6]

Meseleyi en genel manada resmeden İblis'in iğvasından ve hilelerinden korunmuş kimseleri anlatan âyette geçen "Allah'ın muhlas kulları" ifadesinin tefsiri de konumuz açısından önemlidir. "İblis, Yâ Rabbi dedi, beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki ben de dünyada onlara günahları süsleyeceğim ve ancak senin ihlâsa erdirdiğin kulların müstesnâ, onların hepsini azdıracağım…!" (*Hicr, 15/40-42*) Bu kıssanın anlatıldığı bir diğer ayette muhlas kulların bazı sıfatları zikredilmek suretiyle şöylece tefsir edilmektedir: "Aslında, iman edip Rab'lerine güvenen ve dayananlar üzerinde onun (şeytanın) bir nüfuzu yoktur. Onun nüfuzu, ancak onu dost edinenler ve onu Allah'a ortak koşanlar üzerindedir" (*Nahl, 16/99-100*). Anlaşıldığı gibi muhlas kullar, iman edip Allah'a dayanan ve Onu vekîl olarak tanıyanlardır. İblisin azdırdıkları ise müşriklerdir. Gerçekten de sadakat ve ihlâs bir ucu insan gönlünde,

Üstad Bediüzzaman Hazretleri, 'Lâakal (en azından) her onbeş günde bir defa okunmalı' demek suretiyle önemine dikkat çektiği İhlâs hakkındaki risalesinde, ihlâsı kazanmak ve muhafaza etmek ve manilerini defetmek için zikrettiği düsturlar çok mühimdir. Burada Allah'ın rızasına kilitlenme, yol arkadaşlarını tenkit etmeme, onların faziletlerini kendisinde görmek gibi hususlara da dikkat çekilir.

diğer ucu Hakk'ın inayet katında öyle bir derinliktir ki, o derinliklere yelken açmış ve o kanatla kanatlanmış bir babayiğidin takılıp yollarda kaldığı görülmemiştir.[7]

Kur'an-ı Kerim'de ihlâs ifadesi "muhlisîne lehu'd-dîn" şeklinde ve on bir defa yer alır ki, insanların, gizlisiyle açığıyla şirkin her türlüsünden arınmış bir imana sahip olmaları anlamına gelmektedir.[8] "(Resûlüm!) Şüphesiz ki Kitab'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak kulluk et. Dikkat et, halis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve inkarcı kimseyi doğru yola iletmez" (*Zümer, 39/2-3*). Bu âyette geçen "muhlisan lehu'd-din" tabiri, genel itibarıyla Allah'a, ibadet ve itaatte şirk koşmamak olarak tefsir edilirken "ed-dinü'l-hâlis" ise, şirkten arınmış, şirk bulaşmamış din ve diyanet şeklinde açıklanmıştır.[9] İlk âyette ihlâs ile ibadet emredildikten ve İslâm veya Allah'a karşı kulluk diyebileceğimiz dinin mahiyeti belirtildikten sonra, devam eden âyetlerde mesele zıtlarıyla karşılaştırılarak daha da anlaşılır hale getirilmektedir. Yani ihlâsa zıt bir ibadetin ve dinin mahiyeti gözler önüne serilmektedir. Bu ise putlara Allah'a yaklaştırsınlar diye tapınmak olan şirktir.[10] İhlâs suresinin muhtevasına, isimlendirilişine ve faziletine ait rivâyetlere bakıldığında, ihlâs teriminin, tevhid anlamını içerdiği açıktır.[11] Zaten bazı alimler, ihlâsı tevhid ile eşdeğer görmüşlerdir.[12]

Üstad Bediüzzaman Hazretleri, lâakal her onbeş günde bir defa okunmalı demek suretiyle önemine dikkat çektiği İhlâs hakkındaki risalesinde[13] ihlâsı kazanmak ve muhafaza etmek ve manilerini defetmek için zikrettiği düsturların konumuz açısından tahlili çok mühimdir: "Birinci düsturunuz: Amelinizde rızayı ilahî olmalı. Eğer O razı olsa, bütün dünya küsse ehemmiyeti yok eğer o kabul etse bütün halk reddetse te'siri yok. O razı olduktan ve kabul ettikten sonra isterse ve hikmeti iktiza ederse, sizler istemek talebinde bulunmadığınız halde halklara da kabul

İhlâs, kişinin kalbî ve bedenî olmak üzere bütün ibadet ve amellerinde, nefsine pay çıkarmaması, hattâ ihlâsını dahi görmemesidir. Evet ihlâs, doğru, samimi, katışıksız, dupduru olma ve kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı kalma ve yaşama halidir. Diğer bir deyişle gönül safveti, fikir istikameti, Allah ile münasebetlerinde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadakatle kullukta bulunma halidir.

ettirir…" Yukarda değindiğimiz gibi ihlâsın omurgasını tevhid ve sadakat teşkil etmektedir. Üstad Bediüzzaman zikredilen bu ilk prensip ve ilkeyle, ihlâstaki tevhidin özellikle kullar ile Yüce Allah arasındaki boyutuna değindiği, her türlü kulluk çeşidi ve hizmet-i imâniyenin sadece ve sadece Cenab-Hakk'ın rızası esas alındığı takdirde bir anlamı olduğunu ifade ettiği söylenebilir. Üstad, İkinci ve dördüncü düsturlarda ise, "Bu hizmet-i Kur'aniye'de bulunan kardeşlerinizi tenkid etmemek ve onların üstünde faziletfuruşluk nevinden gıpta damarını tahrik etmemektir.", "Kardeşlerinizin meziyetlerini şahıslarınızda ve faziletlerini kendinizde tasavvur edip, onların şerefleriyle şakirâne iftihar etmektir." ifadeleriyle de İslâm ümmetinin tevhidini, ihlâsın mezkur içtimaî boyutuyla dile getirmektedir. Birinci düsturda fertlerin Aziz ve Hakim olan Yüce Allah'a karşı ve ondan talep ve amellerinde en mühim esasın Allah rızası olduğuna işaret ederken, İslâm ümmetini ve cemaatini ilgilendiren hususlardaki istek ve amellerde, rıza-yı ilahi maksadına ilaveten gönüllerin ve cemiyetin tevhidinin daha doğrusu ihlâsının da gerekli olduğuna telmihte bulunmuştur.

Üstad Bediüzzaman "Bütün kuvvetinizi ihlâsta ve hakta bilmelisiniz" demek suretiyle de her şeyi Allah'tan bilmek ve ne riya gibi dünyevî beklentileri ne de uhrevî beklentileri görmeyerek ihlâstaki zirveye işaret etmiştir. Nitekim Kuşeyrî, ihlâsı genel olarak yapılan ibadetin son derece huşû içinde gerçekleşmesi olarak açıkladıktan sonra, nefis, kalp ve ruh olmak üzere ihlâsın üç mertebesi olduğunu belirtir. Nefisle gerçekleşen ihlâs, ibadetin eksiksiz kusursuz eda edilmesidir. Kalp ile ihlâs, kişilerin onun ibadetini görmesini görmemek, riyadan uzaklaşmaktır. Ruh ile ihlâs ise, manevî beklentilerden arınmaktır.[14]

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in Dilinden İhlâs

Allah dostu Cüneyd-i Bağdadî (k.s.)'nin sufî tarifinde ifade edildiği üzere ihlâs Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in bir remzidir. Büyük Veli, sufî'yi şöyle tarif eder: "Sufî, İbrahim (a.s.)'ın kalbi gibi dünyevî kaygılardan selamet bulduğu halde Allah'ın emirlerine itaat eden bir kalbe sahip olan kişidir. Yine sufî, teslimiyeti İsmail (a.s.)'ın teslimiyeti, hüznü Davud (a.s.)'ın hüznü, fakrı İsa (a.s.)'ın fakrı, münacattaki şevki, Musa (a.s.) şevki gibi olan kimsedir. Ve ihlâsı da Muhammed (s.a.s.)'in ihlâsı gibi olan kişidir.[15]

Pek çok hadis-i şerifte, ihlâsın niteliği ve önemine vurgu yapılmıştır. Bir defasında Allah Resûlü, "Benim şefaatim ihlâs ile 'lâ ilahe illallah' diyenleredir. Çünkü muhlis olanın kalbi dilini, dili kalbini doğrular." (*Müsned, 2/307*) buyurmuştur. Yine "Kim kalbini, imanın dışındaki şeylerden arındırır, sadece imana tahsis ederse kurtulur" buyurarak inancın niteliği açısından ihlâsın önemini beyan etmişlerdir.

İhlâs, iman kadar amel için de önemli bir yapı taşıdır. İhlâs amelin özü mesabesindedir. Bu sebeple bir hadis-i şerifte bu durum şöylece ifade edilir: "Ey insanlar biliniz ki (mü'min) kalpler şu üç şeyde hainlik yapmaz (onları tam olarak yerine getirir). Ameli sırf Allah rızası için yapmak, idarecilerin hayrını istemek, Müslümanların cemaatine bağlı kalmak. Zira Müslümanların duası onları arkalarından kuşatır." (*Darimî, Mukaddime 24.*)

İbadetin özü duanın eda keyfiyeti noktasında önemli bir esas olduğu gibi, ibadet ve duanın kabülünde de ihlâs olmazsa olmazlardandır. Bir keresinde, "Bir müslümanın cenaze namazını kıldığınızda onun için ihlâsla dua edin." (*Ebû Davud, Cenaiz 60*) diye tavsiyede bulunan Resûlullah bir başka hadisinde ise "Her zaman amellerinizde ihlâsı gözetin; zira Allah sadece amelin halis olanını kabul eder." (*Münâvî, 1/217*) diyerek amellerin ihlâs merkezli olmasına dikkatleri çeker. Yine "Dini hayatında ihlâslı ol, az da olsa ihlâslı amel sana yeter." (*Münâvî, 1/216*) buyurur. Gerçekten amel bir cesed ise, ihlâs onda can, amel bir kanatsa ihlâs da diğer kanattır. Ne ceset cansız olabilir. Ne de tek kanatla bir yere varılabilir.[16] Peygamber Efendimiz bir kısım hadislerinde de ihlâs kelimesini zikretmeksizin içeriğine vurgu yapmıştır: "Şüphesiz Allah sizin suret ve dış görünüşlerinize değil; kalplerinize bakar." (*Müslim, Birr 33; İbn Mâce, Zühd 9*) İhlâs bir kalp amelidir ve Allah da kalplerin değişim ve temayüllerine göre insana değer verir.

Bir defasında Resûlullah, arkadaşlarının yanına geldiğinde, onlara "Sizin hakkınızda beni, Deccal'in şerrinden daha çok endişelendiren bir kaygımı haber vereyim mi" buyurmuştu. Onlar da, "Buyur Ey Allah'ın Rasulü" diye mukabele etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, "Bu gizli şirktir ki kişinin namaz kılmaya kalktığında kendisini görenler için namazını güzelleştirmesi allayıp pullamasıdır." (*İbn Mâce, Zühd 21*) diye cevap vermiştir. Bu hadisin benzeri diğer iki rivâyette ise, şirk-i hafî yerine şirk-i sağîr ve şirk-i serâir ifadeleri yer almaktadır (*Müsned, 2/30*). Küçük şirk veya şirk-i hafî ise, müslüman bir ferdin, dinî bazı iş ve

amelleri yaparken, Allah'ın dışında kişilerin rızasını hesaba katmasıdır ki İslâmî terminolojide, riya terimiyle ifade edilmektedir.[17]

Hz. Peygamber'in riya ile ilgili hadislerinden birinde "Sizin hakkınızda kaygılandığım küçük şirkten sizi uyarırım" buyurulur. Küçük şirk nedir diye kendisine sorulduğunda ise "riyadır" diye cevap verir ve devamında "Yüce Allah, amellerinin karşılıklarını görecekleri günde kullarına şöyle buyuracaktır: "Dünyadayken yaranmaya çalıştığınız kimselerin yanına gidin, bakın onlardan bir karşılık görecek misiniz?" (*Tirmizî, Nüzûr 3; İbn Mâce Fiten 19*) Yine bir hadiste "Hardal tanesi kadar riya bulaşmış hiç bir amel kabul edilmeyecektir." (*Müslim, İman 148,149; Ebû Davud, Libas 26*) buyurulmaktadır.

Selef-i Salihînin Dilinden İhlâs

Cüneyd Bağdâdî, "İhlâs, kul ile Allah arasında bir sırdır. Melek onu bilmez ki sevap yazsın. Şeytan ona muttali olamaz ki ifsad etsin Hevâ ve heves onu fark edemez ki kendisine meylettirsin." şeklinde ihlâsı açıklamıştır.[18]

Kuşeyrî, ihlâsla ilgili birkaç tanım getirmiştir: Birisi, ihlâs, amelleri onlara arız olan manevî kirlilikten arındırmaktır ki bu manevî kirler amelden "sâlih" vasfını kaldırır.[19] Diğeri ise ibadette sadece Allah'ın gözetilmesi, birlenmesi demektir ki kul taatıyla yalnızca Allaha yaklaşmayı diler, asla birisine yaranmak, insanların övgüsünü kazanmak gibi şeyleri gaye etmez, ibadetlerinde düşünmez. Kısaca ihlâs ameli riyadan arındırmaktır.[20]

Abdullah el-Ensârî'ye göre ihlâs, amelin her türlü yabancı şeylerden arındırılması, dupduru edâ edilmesi olarak tanımlamakta ve üç derecesinin olduğu belirtilmektedir: Birinci derece, Kişinin amelini kendinden bilmekten, ona güvenmekten, yetinmekten ve karşılık beklemekten kurtulmasıdır. İkinci derece, kişinin bütün gayretiyle amel etmesine reğmen amelinden haya duyması, nefsiyle değil de Allah'ın fazlı ve keremiyle irtibatlandırmasıdır. Üçüncüsüne gelince Amelini ilme tâbi kılıp kendisini de hakkın hükmüne teslim etmesi, mâsivadan kurtulmasıdır.[21]

İbn Atâullah İskenderî, amelleri birer beden, ihlâsı ise onların ruhu olarak açıklamaktadır. Bu benzetmenin şerhinde ise, Abdülmecîd eş-Şernûbî, ihlâsın kişilerin manevî durumuna göre üç mertebesi olduğunu belirtip bunları açıklar: Birincisi Abidlerin (Avâmın) ihlâsıdır ki kişinin amellerinin açık ve gizli riyadan ve nefsî hazlardan kurtulması, Allah'ın mükafatını ve ikabını düşünerek kulluk etmesidir. İkincisi ise Muhibbînin ihlâsıdır ki kişi amellerinde sadece Allah'ı yüceltmeyi ve tazimi kasteder. Üçüncüsü ise, Mukarrebînin ihlâsıdır ki kişinin her türlü tahrik ve teskinde Allah'ın birliğini müşahede etmeleri, kendilerini bir güce ve kuvvete sahip görmekten uzaklaşarak her şeyi Allah'ın lutfu ve ihsanı olarak görmeleridir.[22]

İmam Gazâlî, ihlâsı, iki kısımda mütalâa etmektedir. Nasıl şirkin celîsi ve hafîsi varsa buna mukabil gelen ihlâs da vardır. Birincisi tevhidde ihlâstır ki Yüce Allaha uluhiyetinde ortak koşmamaktır. İhlâsın ikinci derecesi ise, niyet ve maksatlarda sadece Allah'a teveccüh olmasıdır ki riyasız bir ameli ifade eder.[23] İsmail Ankaravî ise ihlâsı dinî amelleri kibir ve riyadan arındırıp halis, saf hale getirmektir, şeklinde tarif etmiştir.. Hakikat şu ki ihlâs yalnız ve yalnız Allah için ve O'nun rızasını kazanma yolunda yapılan ibadetle kazanılır.[24]

İşin daha doğrusu ihlâs, kul ile Mâbud arasında bir sırdır ve bu sırrı Allah, sadece sevdiklerinin kalbine koymuştur. Kalbi ihlâsa uyanmış bir insanın nazarında medh ü zem, tazim ü tahkir ve yaptığı işlerle bilinip bilinmemesi, hatta sevap ve mükafat mülahazası kat'iyen söz konusu değildir.[25]

Sonuç olarak denilebilir ki ihlâs, kişinin kalbî ve bedenî olmak üzere bütün ibadet ve amellerinde, nefsine pay çıkarmaması, hattâ ihlâsını dahi görmemesidir. Evet özetle ihlâs, doğru, samimi, katışıksız, dupduru olma ve kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı kalma ve yaşama halidir. Diğer bir deyişle gönül safveti fikir istikameti Allah ile münasebetlerinde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadakatle kullukta bulunma halidir.

* Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt.Üyesi
aoksuz@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, Lisânü'l-Arab, "hls" md., Beyrut 1990,
2. Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, el-Külliyyat, Beyrut 1993, s. 414, 434, 64.
3. Bk. Yunus Ekin "İhlâs Kavramının Semantik Analizi", Tasavvuf Dergisi, 9 (2002) s. 149.
4. Taberî, İbn Cerir, Camiul-Beyan, Beyrut 1995, XVI, 118.
5. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, İstanbul 1984, V, 232:
6. Kuşeyrî, Letâifu'l-İşârât, IV, 105.
7. M. Fethullah Gülen Kalbin Zümrüt Tepeleri, İstanbul 2004, cilt I, s. 96.
8. Taberî, Câmiu'l-beyân, V, 455-456.
9. Kurtubî, el-Câmi', XV, 208; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, Zâdü'l-Mesîr, Beyrut 1994, VII, 41.
10. Şevkânî, Muhammed b. Ali, Fethu'l-Kadir, Beyrut 1997, IV, 562-563.
11. İbn Kesîr, Tefsir, VIII, 538-544; Feyrûzâbâdî, Besâiru Zevi't-Temyîz, Beyrut ts., I, 553.
12. İbn Manzûr, Lisanül-Arab, "hls" md.
13. Bediüzzaman Said Nursî,Lem'alar, 21. Lem'a, Şahdamar yayınları,
14. Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât, V, 267.
15. Cebecioğlu, Ethem, "Prof Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri", A.Ü.İ.F.D., 29 (1987), 387-395.
16. Gülen Kalbin Zümrüt Tepeleri, I, 97.
17. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, Nüzhetü'l-a'yun, Beyrut 1987, s. 372.
18. Kuşeyrî, er-Risale, 104; Yılmaz, H. Kamil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s.169.
19. Kuşeyrî, Letâif, III, 281.
20. Kuşeyrî, er-Risale, 104.
21. Abdullah el-Ensârî, Menâzilü's-Sâirîn, Mısır ts., s.
22. Şernûbî, Abdülmecîd, Şerhü'l-Hikemi'l-Atâiyye, Dımeşk 1989, s. 23.
23. Gazalî, İhyâ, IV, 580.
24. İsmail Ankaravî, Minhâcü'l-fukarâ, Haz. Saadettin Ekici, İstanbul1996, s, 252
25. Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, I, 98.

Dr. Muhsin TOPRAK*
Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

EKONOMİK REFAH VE SIKINTININ MANEVÎ SEBEPLERİ ÜZERİNE

Bu yazıda insanların yaşadıkları maddi refah ve sıkıntının manevi sebepleri üzerine Kur'ân perspektifinden bir inceleme yapmayı hedefliyoruz. Gayemiz de insan hayatını en çok etkileyen ekonomik durumumuz üzerine doğru bir bakış açısı geliştirmektir.

Ekonomik Refah Ve Sıkıntıda İlahî İradenin Etkisi

Allah'ın mutlak iradesi, insanların maddî durumlarının farklı seviyelerde olmasını istemiştir. Yani ekonomik refah veya darlığın mutlak sebebi İlâhî iradedir. Allah insan hayatını bunlarla malul kılmıştır. Dolayısıyla insanların imkânları ekonomik bakımdan eşit seviyede değildir. Nitekim, "Dünya hayatında insanların geçimliklerini biz taksim ettik. Bir kısmının diğer bir kısmını çalıştırması için kimini kimine derecelerle üstün kıldık" (*Zuhruf, 43/32*) ayeti bu gerçeği dile getirir. Bu farklılığın hikmeti de ayette söylendiği gibi insanları birbirine muhtaç kılmak suretiyle toplumsal hayatın çarkını döndürmektir. Böylece geliri dar olanlar, ihtiyaçlarını gidermek için başkalarının işinde çalışacak, geniş olanlar da işlerini gördürmek üzere başkalarını çalıştıracaktır.

İnsan Davranışlarının Rolü

Hayatımızı en çok etkileyen ekonomik durumumuz hakkında çeşitli yorumlar yaparız. Bu yorumlara bakıldığında genellikle esbap dairesinde oldukları, yani ekonomik refah ve sıkıntı durumlarının hep maddî sebepler çerçevesinde izah edildiği görülür. İnsanlar çalışmayla kazanma arasında doğru orantılı bir ilişki kurmak suretiyle maddî sebeplere bağlı olarak, kazandıklarını veya kazanamadıklarını, zenginleştiklerini veya fakirleştiklerini söylerler. Bu bir yönüyle doğrudur. "İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez." (*Necm, 53/39*) ayeti bunu ifade eder. Ekonomik metaı Allah yaratmıştır, insan da sebeplerine müracaat ederek elde eder. Bu, meselenin yaratma ve talep etme çerçevesinde cereyan eden tabii yönüdür. Buna göre insanlar çalışıp çalışmama ölçüsünde ekonomik refah ve sıkıntı halleri yaşarlar. Ancak mesele bununla sınırlı değildir. Hadisenin bir de manevî yönü vardır. Bu, insanın davranışları karşısında Allah'ın muamelesi şeklinde cereyan eder.

İnsanların bazı davranış ve amelleri, Allah'ın hoşuna giderek rızıklarının genişlemesine sebep olabileceği gibi, diğer bazı davranışları da Allah'ın hoşuna gitmediği için daralmasına sebep olabilir. Burada meselenin anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz dört grup ameli, örnek olmak üzere kısaca konu edineceğiz. Bunlar, takva ve fisk, şükür ve nankörlük, cömertlik ve cimrilik, sıla-i rahim ve sıla-i rahimi terk etmektir.

Takva ve Fısk: Mümin harama düşmekten sakınır, Allah'a karşı saygılı davranır, düşüncede, duyguda ve amelde dini yaşayışını değiştirmezse Allah da ona iyi muamelede, ihsan ve ikramda bulunur. Allah kendisine karşı böyle davranan bir kulunu hüsrana uğratmaz, sıkıntıda bırakmaz. Bilakis onu görüp gözeterek sıkıntılarını giderir ve ummadığı yerden rızıklandırır. Çünkü Allah hiç bir ameli zayi etmez ve karşılıksız bırakmaz. Allah'ın sünneti budur. "Allah kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu hazırlar ve onu ummadığı yerden rızıklandırır." (*Talâk, 65/23*) âyeti bu gerçeği ortaya koyar. Allah'ın mümine yaptığı ihsanlar bazen insanın gözle göremeyeceği bir şekilde malına bereket, kendine salih evlat vermek, hastalıkları, bela ve musibetleri defetmekle olur, bazen da gözle görülen bir ikram şeklinde olur. Hatta bazı durumlarda kul maddi sebeplere müracaat etmese de Allah ona ihsanda bulunabilir. Nitekim Allah'ın, ibadethanede Hz. Meryem'e yaptığı ikram bunun bir misalidir. (*bkz. Âl-i İmrân 3/37; Meryem 19/25*). Hz. Meryem'in yanına Hz. Zekeriyya (a.s) her girişinde bir takım yiyecekler bulurdu. Bunlar kışta yaz meyveleri yazda da kış meyveleri olurdu. Hz. Meryem onların Allah tarafından verildiğini söylerdi. (*İbn Kesir, Tefsir, 1/360*). Bu ikramın sebebi Hz. Meryem'in muttaki ve saliha oluşu idi. Demek ki hoşuna giden davranışları sebebiyle Allah kullarına sebepli veya sebepsiz ikram ve ihsanlarda bulunabilir.

Bunun aksine mümin günahlarla Allah'a karşı saygısızlık eder ve tövbe ederek durumunu düzeltmezse Allah da onu maddi sıkıntıya düşürür. Bu hususta Kur'ân başımıza gelen musibetlerin, kendi yaptıklarımızdan kaynaklandığını, yine de Allah'ın çoğu hatalarımızı affettiğini beyan etmekte (*bkz. Şûrâ, 42/30*), "Benim zikrimden yüz çeviren için sıkıntılı bir hayat vardır" (*Tâhâ, 20/124*) ayeti bunu anlatmaktadır. Peygamberimiz (s.a.s)'de, "Kişi günahı sebebiyle rızıktan mahrum olur." (*İbn Mace, Mukaddime 10*), "Zina fakirliği getirir." (*Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, I/141*) ve "Yiyecek maddelerinde müslümalara karşı ihtikar (stokculuk) yapanı Allah cüzzam ve iflas ile cezalandırır." (*İbn Mâce, Ticâret 6*) buyurmuştur.

Şükür ve Nankörlük: Şükür kendisine verilen nimetler karşısında insanın yapması gereken bir vazifedir. Kul bununla Allah'ın hoşnutluğunu kazanarak rızkının artmasına sebep olur. "Eğer şükrederseniz andolsun ki nimetlerimi arttırırım." (*İbrahim, 14/7*) ayeti şükrün nimeti artıracağını haber vermektedir.

Bunun aksine verilen nimetlere karşı umursamaz davranmak, görmezden gelmek, nankörce bir tavır sergilemek ise, nimetin elden gitmesine, ekonomik bakımdan sıkıntı yaşanmasına sebep-

tir. Bu konuda "Eğer nankörlük ederseniz bilin ki azabım çok çetindir." (*İbrahim, 14/7*) ayeti umumi olarak hem dünya hem de ahiretteki azabın şiddetli olacağını haber verirken, "Allah size güven ve huzur içinde olan bir kasabayı misal verir. Her taraftan oraya bolca rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler, bu yüzden Allah, yaptıklarına karşılık onlara açlık ve korku belasını tattırdı." (*Nahl, 16/12*) âyeti de dünyevî cezalandırmanın nasıl olduğunu dile getirmektedir.

Cömertlik ve Cimrilik: İhtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderme, başkalarına yardım etme anlamına gelen cömertlik Allah'ın hoşuna giden davranışlardandır. Bu sebeple Allah cömert kulunun rızkını eksiltmez bilakis artırır. Bu artış ya Allah'ın malını bereketlendirmesiyle veya verdiğini aynen ya da daha iyisini vermesiyle olur. Allah'ın bu âdetini Kur'ân; "De ki: Doğrusu Rabbim, dilediğinin rızkını hem genişletir ve hem de ona daraltıp bir ölçüye göre verir. Sarf ettiğiniz herhangi bir şeyin yerine O, daha iyisini koyar." (*Sebe, 34/39*) âyetiyle anlatmaktadır.

Bunun aksine cimrilik yapmak hoşuna gitmediği için Allah cimrinin malını eksiltir, bereketini giderir, ahirette de vermekten sakındığı malını kendisine bir ceza olarak sunar. Nitekim Kur'ân-ı kerim'de bu hakikat, "Allah'ın kendilerine bir lütuf olarak verdiklerine cimrice sarılanlar bunun kendileri için hayır olduğunu sanmasınlar. Kıyamet gününde sarfında cimrilik ettikleri şeyler onların boyunlarına takılacaktır" (*Al-i İmran, 3/180*) ayetiyle ifade edilmektedir (*ayrıca bkz. Nisa, 4/36-37*).

Sıla-i rahim ve Sıla-i rahimi Kesmek: Akraba ile ilişkisini devam ettirmek, onlara ihsanda bulunmak, iyilik yapmak, gönüllerini almak anlamına gelen sıla-i rahim de Allah'ın hoşuna giden davranışlardandır. Bu yüzden akraba ziyaretlerinin de rızkın artmasına sebep olacağı Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından, "Kim rızkının artmasını ve ecelinin gecikmesini isterse akraba ziyareti yapsın." (*Buhârî, Büyu' 13*) hadisiyle bildirilmiştir.

Sıla-ı rahimi terk etmek anlamına gelen kat'-ı rahim Allah'ın hoşuna gitmeyen davranışlardandır. Kutsi bir hadiste "Rahim, Rahman'dan bir daldır. Allah ona (hitaben) buyurmuştur ki, sıla-i rahim edene ben de rahmetimi eriştiririm, sıla-i rahimi kesenden ben de rahmetimi keserim" (*Buhârî, Edeb 13*) buyurulmaktadır. Bu hadis, biraz önce zikrettiğimiz hadisle birlikte düşünülürse buradan sıla-i rahimi kesenin rızkının daraltılacağı sonucu çıkarılabilir. Sıla-i rahim Allah'ın çok önem verdiği bir ameldir. Kur'ân, Allah'ın bu konuda nasıl tehditkâr bir ifadede bulunduğunu şu ayetiyle dile getirmektedir: "Demek siz eski halinize dönecek, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız öyle mi? İşte bunlar Allah'ın kendilerini lanetlediği, sağırlaştırdığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir" (*Muhammed, 47/22-23*).

Maddi Refah ve Sıkıntının Hikmeti: İmtihan

İnsanın dünyada bulunmasının asıl gayesi kulluktur. Kulluğun hangi seviyede olduğunun tespiti de imtihanla mümkündür. Bu yüzden insanın dünyada bulunmasının bir hikmeti de imtihandır. Allah insanı çeşitli şeylerle imtihan eder. Bu bazen biraz açlık, biraz korku, biraz mal, can ve ürünlerden eksiltmek şeklinde olur (*bkz. Bakara, 2/155*), bazen de ihsanda bulunmak, mal ve evlat vermek (*Enfâl, 8/28 Enbiya, 21/35; Âli İmran, 3/186*) şeklinde olur. Kısacası hem bela ve musibetler hem de iyilik ve güzellikler bizler için bir imtihan vesilesidir. Demek ki, nerede, ne zaman, ne ile imtihan olacağımız belli değildir. Bu belirsizlik, insanın her an her şey ile imtihan olabileceği düşüncesiyle hareket etmesini, bu noktada şuurunu uyanık tutmasını sağlar. Aksine insan ne ile imtihan olacağını bildiğinde, imtihan olduğu hususlar dışında gaflete düşer.

Bu imtihanın vesilelerini menfî ve müspet olmak üzere iki guruba ayırabiliriz. Menfî olanlar belâ ve musîbetlerdir. Müspet olanlar ise hayır ve ihsanlardır. İnsanlar genelde bela ve musibetlerle imtihan olunduğunu bilir, fakat çoğu zaman hayır ve iyiliklerle imtihan olduğunu idrak edemezler. Kur'ân, kendisine kitaptan ilim verilen kişi Kraliçenin tahtını göz yumup açıncaya kadar getirdiğinde Hz. Süleyman'ın (a.s.) söylediği, "Bu, Rabbimin, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğimi ortaya çıkarmak üzere beni denemek için verdiği bir lütfudur." (*Neml, 27/40*) sözünü örnek göstererek lütufların da bir imtihan vesilesi olduğunu bildirmektedir.

İmtihan bir ayırma, arındırma, seviye kazandırma işlemidir. "İnsan imtihanlarla saflaşır ve özüne erer. Hayat, imtihanlar sayesinde yeknesaklıktan kurtulur ve renklilik kazanır. Ruh imtihan gördüğü nispette olgunlaşır ve büyük işleri göğüsleyebilecek hâle gelir. Geçirilen imtihanın ağırlığı ve soruların terleticiliği nispetinde, ferd, insanlık mektebinde sınıf geçmeye ve yükselmeye hak kazanır." (*F. Gülen, "İmtihan", Sızıntı, Temmuz 1982*). İmtihan ile insanın dinî yaşantısında yani imanında, amelinde, ahlâkında, sabrında, Allah'ın taksimine rıza göstermesinde vs. sadık olup olmadığı tespit edilir. İhlaslı hareket edenle, menfaatleri icabı işin içinde bulunanlar ortaya çıkarılır. Bu, tıpkı madenleri ateşe sokarak cürufla saf madeni ayırmak gibi bir işlemdir. Kur'ân bu hususu çeşitli âyetleriyle dile getirmektedir (*Ankebût, 29/2-3; Âli İmran, 3/142; Mâide, 5/94; Kehf, 18/12; Sebe', 34/21; Muhammed, 47/31; Hadid, 57/25.*)

Allah, aslında ezelî olan ilmiyle insanın durumunu bilmektedir. Fakat imtihanla bir insanın ne durumda olduğunu kendisine veya diğer insanlara göstermek, insanları kendilerine ve birbirine şahit tutmak ister. Bunu da, ahirette insanın kendini savunmasına veya itiraz etmesine meydan vermemek için yapar.

Maddi Refah ve Sıkıntıyı Yorumlamanın Âdâbı

Başına gelen bu tür durumları mümin nasıl yorumlamalı, hangi şeyin gerçekten ikram, hangisinin de gerçekten musibet olduğunu nasıl anlamalı ve anlamlandırmalıdır? Tabii ki bunları yorumlama tamamen insanın aldığı tefekkür terbiyesine, hayata bakışına, dünya görüşüne bağlıdır. "İmtihana konu olan hadise aynı olduğu halde etkileri onu yaşayanların hayat ve dünya görüşlerinin farklılığı oranında değişik olur. Nitekim Müslümanların başına sıkıntı ve darlık geldiğinde Allah'ın onunla ilgili hikmet ve merhametini düşünerek Allah'a daha çok sığınır ve daha çok yalvarır. Ondan daha çok korkar. Diğer taraftan benzer bir olay fasık ve münafığı Allah'tan daha çok uzaklaştırarak mesafeyi artırır ve onu çılgına çevirir. Yine bolluk ve rahatlık, takva sahibi bir müminin uyanıklığını, hassasiyetini ve şükrünü artırırken fasık ve münafığı şımartarak yoldan çıkarır." (*S. Kutup, Fî zılali'l-Kur'ân, 1/51*).

Bu itibarla mümin hem ekonomik bolluğu hem de darlığı ikrâm-ı ilâhî olarak değerlendirmelidir. Zira "derece-i hararet gibi her musibette bir derece-i nimet vardır. Daha büyüğünü düşünüp, küçükteki derece-i nimeti görüp Allah'a şükretmeli" (*Nursî, Hakikat Çekirdekleri*). Ekonomik sıkıntıyı her zaman kötü, refahı da iyi saymamak gerekir. Rızıkların bol olması her zaman Allah'ın hoşnutluğunu, dar olması da gazabını göstermez. Başımıza gelen her iyiliği ikram görüp sevinmek, kötülüğü de ceza görüp üzülmek doğru değildir. Bu noktada başımıza gelen hadiseleri, "Hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayır, hoşunuza giden bir şey de sizin için şer olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz" (*Bakara, 2/216*) ayetinin ikazı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla bunları imtihanın bir çeşidi olarak görüp, iyilik ve ihsan geldiğinde şükürle, kötülük ve musibet geldiğinde ise sabırla karşılayıp, imtihanı kazanmaya çalışmak lazımdır. Bu bir müminlik vasfıdır, mümin böyle yapmalıdır. Nitekim Efendimiz (s.a.s.) nurlu beyanlarıyla böyle davranmayı müminin bir niteliği olarak tavsif etmektedir: "Müminin işi ne kadar hayret vericidir ve bu, müminden başkası için söz konusu değildir. Ona bir iyilik dokunduğunda şükreder, o onun için hayır olur, bir zarar dokunduğunda ona sabreder o da onun için hayır olur" (*Müslim, Zühd, 64*). Hadis-i şerifin vurguladığı gibi önemli olan husus, başına gelen şeyin niteliği değil, müminin onu değerlendirmesidir.

Burada insanın başına gelen iyiliğin mi hayır, yoksa musibetin mi hayır olduğu hususunda bir netlik olmadığı açık biçimde ortaya çıkıyor. "Kim bilir şu sevimsiz görünen işlerin belki ne güzellikleri vardır ve dış görünüşleri ile güzel olan şeylerin de arkasında ne çirkinlikler yatıyordur. Şüphesiz bu işlerin hakikatini, hadiseleri bütün yönleriyle gören, işlerin gizli olan akıbetlerine vakıf olan Allah bilir." (*Kutup, Fî zılal, 1/225*). Bazı musibetler var ki, insan için sonuç itibariyle hayır, bazı nimetler de var ki sonuç itibariyle musibet olabiliyor. Mesela, insanı Allah'tan uzaklaştıran nimet, en büyük musibettir. Kehf suresinde anlatılan adamın durumu (*bkz. Kehf, 18/32-44*) bu meseleye çok güzel bir misal teşkil etmektedir. Bu kişi bir başkasıyla bahçelerinin başına gelmiş seyretmektedir. Allah'ın ona bahşettiği etrafı hurma ağaçlarıyla çevrili, içinde üzüm bağları ve ekinler olan ve içinden sular akan o iki güzel bahçe karşısında böbürlenerek arkadaşına: "Ben senden zengin ve nüfusça üstünüm, bu bahçenin batacağını da kıyametin kopacağını da zannetmem" der. Arkadaşı onu ikaz etmesine rağmen gafletten uyanmaz ve Allah bir afetle bahçeleri alt üst eder. Bu hadiseyi gözler önüne seren Kur'ân, bazı kimselere yapılan ikramların kendi davranışları sebebiyle sonuçta onlar için nasıl bir musibet haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

İnsanlar bela ve musibetlerden şikâyet etme yerine bunları iyi değerlendirirlerse kendileri için ne büyük birer ikrâm-ı ilâhî olduğunu görürler. Zira Allah (c.c.) bunları, onların günahlarına, kusur ve hatalarına keffâret saymak suretiyle müminlere ikrâm etmiş olur. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "Müslümana isabet eden yorgunluk, hastalık, üzüntü, keder, ezâ, cefâ hatta diken batmasına varıncıya kadar her şeyle Allah onun günahlarını siler." (*Buhâri, Merdâ, 1*), "Müslümanlara dokunan bir musibet ve eziyetle Allah, tıpkı ağacın yapraklarının dökülmesi gibi onun günahlarını döker." (*Buhârî, Merdâ, 2*) buyurmak suretiyle bu hakikati dile getirmektedir. Rızık darlığı da mümini hatalarından, günahlarından temizleyen böyle bir musibet olabilir. Mümin için rızkın daraltılarak fakirleştirilmesinin sebebi bazen hatalarından dolayı ona bir ikaz da olabilir. Zira insan yaptığı hatalardan dolayı genelde musibetlerle ikaz edilir. Bu aynen başkasının arazisine giren koyunlara çobanın taş atması gibidir. Dolayısıyla mümin bunu da Allah'ın kendisine bir rahmeti, bir ikramı olarak görmelidir.

Maddi sıkıntıların, bela ve musibetlerin kötüler için kötülüklerinden dolayı Allah'ın bir cezası olduğu hemen herkes tarafından tahmin edilen bir husustur. "Kul azmayınca Allah yazmaz" atasözümüz bu hakikati çok veciz biçimde dile getirmektedir. Ancak kötülere yapılan ihsanlar onlara bir ikram değildir. Bunlar istidrac olarak değerlendirmelidir. İstidrac, Allah'ın kâfirlere veya azmış, doğru yoldan sapmış insanlara nimetlerini artırmasıdır. Allah o kimselere nimetlerini artırdıkça onların azgınlık ve taşkınlıkları da artar. Azgınlık ve taşkınlıkları belli bir seviyeye ulaşınca da helâk olmaya müstehak olurlar. Dolayısıyla kötülere yapılan ikramlar bir mükâfat olarak algılanmamalı, bunlar bir istidrac olarak kabul edilmelidir. Bu durumu Kur'ân, "Ey Muhammed! Kur'ân'ı yalanlayanları bana bırak. Biz onları bilmedikleri yerden yavaş yavaş azaba yaklaştıracağız. Onlara mehil veriyorum.» (*Kalem, 68/44-45*), "O kâfirler kendilerine mühlet vermemizin kendileri hakkında hayır olduğunu sanmasınlar. Onlara mühlet vermemiz, günahlarının artması içindir. (*Âl-i İmran, 3/178*) ayetleriyle dile getirir

Hz. Peygamber (s.a.s.) de, "Allah'a isyanına rağmen bir kulun kendisine dünyada sevdiği şeylerin verildiğini görmesi istidraçtır." buyurmuş ve "Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında onlara her şeyin kapısını açtık (ekonomik bolluk verdik). Kendilerine verilenlere sevinince ansızın onları yakaladık da umutsuzca kalakaldılar." (*En'âm, 6/44*) âyetini okumuştur. (*İbn Hanbel, Müsned, 4/145*). Kur'ân şahsî bir istidrac örneği olarak Kârun'u anlatır (*bkz. Kasas, 28/76-84*). Allah Kârûn'a öyle bir zenginlik nasip etmişti ki, hazinelerinin anahtarlarını bir grup insan ancak taşıyabilecek kadar zenginliğini artırmıştı. Ama o, zenginliği arttıkça şımarmış ve zenginliğini kendi ilim ve maharetine dayandırmıştı. En sonunda Allah onu da, malını da, mülkünü de yerin dibine geçirmiştir. İşte bu, bir istidracdır.

Sonuç

Buraya kadar söylediklerimizi toparlayacak olursak, ekonomik hayatta Allah'ın bir taksimi vardır ve bu taksim herkes için eşit değildir. Bunun hikmeti insanların birbirlerine muhtaç kılınmasıyla ekonomik hayatın çarkının döndürülmesidir. İnsanların davranışları, hal ve hareketleri karşısında Allah'ın onlara bir muamelesi de söz konusudur. İşte bunlardan Allah'ı memnun edenler daha dünyadayken iyi, memnun etmeyenler de kötü bir karşılık görürler. Kâinatta hiçbir şey ilâhî iradenin dışında cereyan etmediğinden, ekonomik hayatta yaşanan bazı sıkıntı ve refah durumları da bu iradenin dışında cereyan etmez. Allah varlıklar içinde kendisine muhatap aldığı insanı bu gibi durumlarla imtihan etmektedir. Dolayısıyla insan başına gelen bela ve musibetleri, hayır ve ihsanları imtihanın bir parçası olarak görmelidir.

* Araştırmacı Yazar
mtoprak@yeniumit.com.tr

Doç. Dr. H.Hüseyin TUNÇBİLEK*
Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

Şeytan, çok defa hayatını irşad eksenli yaşamayanları yoldan çıkarır. Emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münkeri olmayan kimseler, vahyin bereketinden mahrum kalır.

EMR-İ MA'RUF NEHY-İ MÜNKER

İslâm'ın akla ve tefekküre verdiği değer ve önem tartışılmaz. Ancak maruf ve münkerin veya iyilik ve kötülüğün/güzellik ve çirkinliğin tesbitinde yegane kriterin akıl olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Aynı zamanda bu durum, bir takım çıkmazları hatta psikolojik rahatsızlıkları da beraberinde getirir.

Giriş

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yani iyiliği yayma ve kötülüğü önlemeye çalışma, içinde yaşanılan asrın şartlarına göre yapılış keyfiyeti farklılık arz etse de, inanan insanların ifa ve icra etmesi gereken bir vecibe ve ilkedir. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i anil münkere günümüzde her devirden daha çok ihtiyaç olduğu ortadadır. Bu hususta ne kadar çalışma yapılsa yerindedir.

Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm vb. disiplinlerle mukayese edildiğinde emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle ilgili müstakil olarak yazılmış pek az esere rastlamaktayız. Bunların en hacimlisi, Doktora tezi olarak birinci cüz'ünü meslektaşım Suriyeli Muhammed Nur er-Rahvan'ın; ikinci cüz'ünü de bizim tahkik ve tahlilini yaptığımız Abdurrahman b. Davud el-Hanbeli'ye ait el-Kenzü'l-Ekber fi'l-Emri bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyi ani'l-Münker adlı iki yüz varakı aşkın elyazma eserdir.[1]

Her ne kadar bu konuda yazılan mezkur eserler ve çalışmalar karşısında bizim bu konuya temasımız ilam-ı malum kabilinden sayılsa da çam sakızı çoban armağanı nev'inden ve önemine binaen bu konuda bir makale yazmayı uygun bulduk. Ancak oldukça geniş olan bu konuyu bütün detaylarıyla ele alacak değiliz. Biz burada sadece emir ve nehyin sözlük ve terim anlamlarına, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin dindeki yerine, önemine, ihmalinde başımıza gelebilecek kötü sonuçlara temas etmeye çalışacağız.

1. Emir, Nehiy, Ma'ruf ve Münkerin Anlamları

Emir sözlükte nehyin zıddı olup, bir şeyin yapılmasını talep etmek demektir (*İbn Manzur, Lisan, 4: 26-27; Tehanevi, Keşşaf, 1: 68*). Nehiy ise, bir şeyden men etmek, alıkoymak ve yapılmamasını istemektir (*Isfehani, Müfredat, s. 528-529; İbn Manzur, a.g.e., 15: 343-344*).

Ma'ruf, münkerin zıddıdır. İslâm öncesi câhiliye döneminde bir eylem kabile geleneklerine uygun düşüyorsa ma'ruf; bu geleneklere ters düşüyorsa münker sayılırdı. İslâmi ölçülerle uyuşması şartıyla örf denen bu eylemler, İslâmi dönemde de devam ettirilmiş, hatta daha sonraları bu, usul kitaplarında "bizden öncekilerin şer'i/örf ve geleneği -Kur'ân ve Sünnete aykırı olmamak şartıyla-

bizim de şer'imizdir" şeklinde kaideleştirilmiş ve formüle edilmiştir. Bunlar daha çok edep, hikmet ve ahlâka ilişkin hususlardı.

Ancak bilhassa kelâm tartışmalarının başlamasıyla ma'rûf ve münker, akıl ve şeriat ölçülerine göre tanımlanmaya ve tesbit edilmeye başlanmıştır. Nitekim Mutezile âlimlerinin çoğunluğu, hüsn/güzellik ve kubh/çirkinlik anlayışlarının sonucu olarak ma'rufu aklın iyi gördüğü, münkeri de aklın çirkin ve sakıncalı gördüğü şey olarak görmüşler, şeriatın sadece aklın tesbitini desteklemekten ve irşaddan ibaret olduğunu ifade etmişlerdir (*Abdülcebbar, Şerhu'l-Usul, s. 141, 595; Cürcani, Şerhu'l-Mevakıf, s. 298*). Eş'arilere ve Selefilere göre ise ma'ruf, şeriatın iyi ve güzel olarak kabul ettiği şey; münker de şeriatın kötü ve çirkin gördüğü şeydir (*Gazali, İhya, 2: 324; İbnü'l-Esir, en-Nihaye, 3: 216, 5: 115*). Ancak bu tanımların ma'ruf ve münkerin uzun tarihi geçmişe dayalı çok yönlü anlamlarını daralttığı görülmektedir (*Çağrıcı, Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy ani'l-münker, D.İ.A., 11: 139*). Bu nedenledir ki, ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu ma'ruf ve münkeri tanımlarken sadece akla veya sadece şeriata/nakle değil, her ikisine birden vurgu yapmaktadırlar. Mesela Ragıb el-Isfehani'nin "Ma'ruf, güzelliği akıl ve şeriatla bilinen eylemlere verilen bir isimdir. Münker ise, aklın ve şeriatın benimsemediği, yadırgadığı şeydir" (*Isfehani, s. 343*) şeklindeki tanımı buna bariz bir örnektir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, ma'ruf ve münkerin tanımında yer alan akıldan kasıt, selim ve sağlıklı akıldır. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ma'rufu "Allah'ın kitabında ve kendini bilir akıllılar nezdinde yapılması lazım ve varlığı yokluğundan hayırlı olduğu bilinen güzel bir fiil" (*Yazır, 1960, 4: 2357*) olarak tanımlar. "Kendini bilir akıllılar" kaydı hiç şüphesiz selim aklı nazara vermektedir. Nitekim Isfehani kitabının başka bir yerinde münkeri şöyle tanımlar: "Münker, selim aklın çirkinliğine hükmettiği veya çirkin ve güzel görmekte akılların duraksayıp, çirkinliğine şeriatın karar verdiği her bir eylemdir" (*İsfehani, s. 526*).

Ma'ruf ve münker kelimelerinin iştikakına/çıktığı köke bakıldığında tanımda sadece aklı ve şeriatı değil, bunların yanı sıra insan tabiatına/fıtratına ve selim kalbe de yer verilmesi daha uygun düşmektedir. Zira ma'ruf, alametleriyle tanınan ve bilinen şey anlamına gelmektedir ki, bu da insanın fıtratında karşılığı olan şey demektir. Münker ise, fıtratın kabul etmeyip ret ve inkar ettiği, içine sindiremediği, beğenmediği ve benimsemediği şeylerdir. Nitekim Kasimi, Reşid Rıza ve daha başka tefsirciler bu kayıtları dikkate alarak ma'ruf ve münkerin tanımını yaparlar. Kasimi'ye göre ma'ruf, selim tabiatın bildiği ve kerih görmediği, nefsin iyi görüp, aklın ve dinin kabul ettiği (*Kasimi, 1878, 4: 176*); Reşid Rıza'ya göre ise ma'ruf, selim aklın güzelliğini tanıdığı, faydalı, fıtrat ve maslahata uyduğundan temiz kalplerin kendisiyle sevinç duyduğu şeydir. Reşit Rıza münkeri de selim aklın benimsemediği ve kendisinden kalplerin nefret edip yüz çevirdiği şey olarak tanımlar (*Reşit Rıza, 1990, 10: 534.*).

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzde kimilerinin, Mu'tezile'nin Kur'ân'da vurgulanan ma'ruf ve münker veya güzellik ve çirkinlik prensiplerinin yegane ölçüsünün ve objektif kriterinin akıl olduğunu ileri sürerek bu ilkenin kullanım alanını insanların akıllarına ve tecrübelerine sunarak genişletmiş ve evrenselleştirmiş olduğu görüşünü benimsemesi, Kur'ân'ın akla ve teafekküre verdiği önem ve değeri buna gerekçe göstermesi, aklı her zaman ön plana geçirdiğini ve Mu'tezile'nin dışındaki ekollerin bu kriterleri geniş tutmadığını ileri sürmesi kanaatimizce gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır.

İslâm'ın akla ve tefekküre verdiği değer ve önem tartışılmaz. Ancak ma'ruf ve münkerin veya iyilik ve kötülüğün/güzellik ve çirkinliğin tesbitinde yegane kriterin akıl olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Aynı zamanda bu durum, birtakım çıkmazları hatta psikolojik rahatsızlıkları da beraberinde getirir. Nitekim oldukça önem arz eden bu hususu Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri vesvesenin çeşitli yönlerini izah ederken ele alır. Bu tür itizali düşüncenin hem ne tür bir vesvese olduğunu hem de bu görüşe sahip olanların ibadetler açısından nasıl bir durumla karşılaştığını belirtir. Akabinden de yapılması gereken tavsiyelerini zikreder. O, bu konuda kısmen sadeleştirdiğimiz sözlerinde şu ifadelere yer verir:

"Amelin en iyi şeklini araştırmaktan meydana gelen bir vesvesedir ki, takvâ zannıyla şiddetlendikçe, durum daha da güçleşir. Hattâ bir dereceye varır ki, o adam amelin daha iyisini ararken harama düşer. Bazen bir sünneti yerine getirme çabası, bir vâcibi terk ettirir. "Acaba amelim sahih oldu mu?" der, iade eder. Bu hal devam eder, gayet ye'se düşer. Şeytan şu halinden istifade eder, onu yaralar. Şu yaranın iki merhemi var:

Birinci Merhem: Bu gibi vesvese, Mu'tezile mezhebine mensup olanlara layıktır. Çünkü onlar şöyle derler: "Görev ve sorumluluk sebebi olan fiiller ve eşya, kendi zâtında, âhiret itibarıyla ya hüsnü/güzelliği var sonra o hüsne binâen emredilmiş veya kubhu/çirkinliği var, sonra ona binâen nehyedilmiş. Demek eşyada, âhiret ve hâkikat nokta-i nazarında olan güzellik ve çirkinlik zâtîdir; Allah'ın emretmesi ve nehyetmesi/yasaklaması ona tâbidir." Bu mezhebe göre, insana her işlediği amelde şöyle bir vesvese gelir: "Acaba amelim işin aslındaki güzel surette yapılmış mıdır?"

Amma hak mezhep olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat derler ki: "Cenâb-ı Hak bir şeyi emreder, sonra güzel olur; nehyeder, sonra çirkin olur." Demek emirle güzellik, nehiyle çirkinlik gerçekleşir. Güzellik ve çirkinlik, mükellefin bilgi sahibi olmasına bakar ve ona göre karar bulur. Şu güzellik ve çirkinlik ise, görünüşteki ve dünyaya bakan yüzünde değil, belki âhirete bakan yüzdedir. Meselâ sen namaz kıldın veya abdest aldın. Halbuki namazını ve abdestini bozacak bir sebep, işin aslında varmış; lâkin sen ona hiç muttali olmadın. Senin namazın ve abdestin hem sahihtir, hem güzeldir. Mûtezile der: "Hakikatte çirkindir ve bozulmuştur. Lâkin senden kabul edilir. Çünkü cehlin var, bilmedin; ve özrün var." Öyle ise, Ehl-i Sünnet mezhebine göre şeriatın zahirine uygun olarak işlediğin ameline "Acaba sahih olmuş mu?" deyip vesvese etme. Fakat "Kabul olmuş mu?" de, gururlanma, ucbe/kendini beğenmeye ve gurura girme." (*Nursi, Sözler, 1958, s. 287-288*).

2. Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münkerin Dindeki Yeri

Dinde önemli bir yer ihraz eden emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin farz olduğu hususunda âlimler arasında ihtilâf yoktur. Çünkü Kitap, Sünnet ve icmadan oluşan deliller, bu görevin farz olduğunu teyit eder. Meselâ Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetinde şöyle buyrulur:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Ey iman edenler! İçinizden hayra çağıran, iyiliği yayıp kötülükleri önlemeye çalışan bir topluluk bulunsun." (*Âl-i İmrân, 3/104*)

Bir başka âyette de şöyle buyrulmaktadır:

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُور

"(Lokman oğluna nasihat ederken dedi ki): Evlâdım, namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret. Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir." (*Lokman, 31/17*)

Birinci âyetteki (ولتكن), ikinci âyetteki (وأمر) ve (وانه) fiilleri, emir kipiyle gelmiş olduklarından vücup ifade eder.

Hz. Peygamber'in "Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir kötülük görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. (El ile düzeltme yetkisi devletin yetkisi içindedir. Yoksa herkes eliyle düzeltmeye kalkarsa kaos olur.) Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin. Bu kadarı da imanın en zayıf mertebesidir." hadisiyle, iyiliği yayıp kötülüğü önlemeye çalışmanın önemine dâir zikretmiş olduğumuz "Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, iyiliği yaymayan ve kötülüğü önlemeye çalışmayan bizden değildir" hadisi ve daha başka hadisler de mezkûr âyetlerin hükümlerini teyit etmektedir (*Geniş bilgi için bkz. Cessas, Ahkamü'l-Kur'ân, 2: 316; Gazali, İhya. 2: 306 vd.*).

İcmâa gelince, İslâm'ın ilk asrında ve müteâkip asırlarda gelen bütün âlimler, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri dinin temel prensiplerinden saymışlar, tavsiye etmişler ve bu görevi ifa etmeyeni kınamışlardır.

Farz olduğu Kitap, Sünnet ve icmâ ile sübut bulan bu ilkenin farz-ı ayn veya farz-ı kifâye olduğu hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bu ihtilâf, âlimlerin âyetlerde geçen bazı lafızları farklı yorumlamalarından kaynaklanmaktadır. Meselâ (ولتكن منكم أمة) cümleciğindeki (من) harf-i cerrinin "teb'îz" (cüz'îlik) için olduğunu söyleyen âlimler, bu görevin muayyen bir topluluğa tahsis edildiğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla bu gruba göre emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker farz-ı kifâyedir. Cenaze namazında olduğu gibi bir kısım insanların bu görevi ifa etmesiyle diğerlerinin üzerinden sorumluluk düşer.

Âlimlerden bazısına göre ise âyette geçen (من) harf-i cerri teb'îz için değil, tebyîn içindir. Dolayısıyla bu görevi insanlardan bir kısmının yerine getirmesiyle diğer insanlardan sorumluluk düşmez.

Bu her iki grubun da ileri sürdükleri bazı deliller vardır. Meselâ bunlardan birinci grubun delilleri şöyledir:

1. (من)'in teb'îz için olmasının faydası, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkere gücü yetmeyen hasta, kadın ve âciz vb. kimselerin bu yükümlülükten muaf tutulmalarına işarettir.

2. Bu yükümlülük, toplumda sadece âlimlere mahsustur. Zira âlimler, diğer insanlara nisbetle hayrı-şerri, iyiyi-kötüyü daha iyi bilirler ve bunları birbirinden ayırt etme yeteneğine sahiptirler.

İkinci grubun görüşlerini ise şöyle özetlemek mümkündür:

a. Yüce Allah "Ey Ümmet-i Muhammed! Siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz" derken (من) harf-i cerrini kullanmamıştır. Dolayısıyla bütün ümmeti bu görevle yükümlü tutmuştur. Ayrıca hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Kim iyiliği yayıp kötülüğü önlemeye çalışırsa o Allah'ın, Allah Resulü'nün ve Allah'ın kitabının halifesidir." (*Deylemi, el-Firdevs, 3: 586*).

b. Hadiste her mükellefe ya eliyle, ya diliyle ya da kalbiyle iyiliği yayıp kötülükten men etmesi emredilmiştir (*Her iki grubun da görüş ve delilleri için bkz. Cessas, 2: 315; Sealebi, el-Cevahir 1: 297-298; Alusi, Ruhu'l-Meani, 4: 21-22*).

Cumhurun görüşü, bu görevin farz-ı kifâye olduğu yönündedir. Böyle de olsa İslâm ümmetinden bir grubun bu görevi mutlaka yerine getirmesi gerekir. Ancak bu sayede müslümanlar arasında öğütleşme, birbirlerini aydınlatma ve irşat etme gibi önemli hususlar gerçekleşir ve yine bu sayede İslâm toplumunda bir bütünlük meydana gelir. Toplum; günah, bozgunculuk ve kötülüklerden temizlenir. Bu görevin yerine getirilmemesi durumunda ise, ne ibâdetler korunabilir, ne hükümler uygulanabilir ve ne de muâmelâtta dinin hâkimiyeti söz konusu olabilir.

Her ne kadar cumhur, Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin farz-ı kifâye olduğu yönünde görüş belirtmiş ise de, Bediuzzaman Said Nursi Hazretlerine göre günümüzde bu önemli vazife farz-ı ayndır. Onun "Şehit velidir. Cihad farz-ı kifaye iken farz-ı ayn olmuştur. Belki muzaaf bir farz-ı ayn hükmüne geçmiştir" (*Nursi, Hutbe-i Şamiye, 1960, s. 130*) şeklindeki ifadesi, bu görevin farz-ı ayn olduğunu apaçık ortaya koymaktadır.

Cihadın en önemli kısmı emri bil-ma'ruf nehy-i anilmünkerdir. Bediüzzaman bu görevin önceden farz-ı kifaye olduğunu ifade ediyor ama içinde yaşadığımız şartlarda bunun farz-ı ayın olması gerektiğine dikkat çekiyor.

"Bu vazife her ne kadar 'müeyyidat'tan sayılmışsa da, günümüzde kazandığı farzlar ötesi farz keyfiyetiyle, her mü'mine terettüp etmektedir" (*M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, 2: 197*) diyen M. Fethullah Gülen Hocaefendi de hem bu vazifenin farz-ı ayn olması noktasında Bediüzzaman ile aynı görüşü paylaşmakta hem de Bediüzzaman'ın "muzaaf bir farz-ı ayn" şeklindeki ifadesiyle Hocaefendi'nin "farzlar ötesi farz" sözü aynı hakikatın farklı şekillerde seslendirilmesinden ibarettir.

Her iki İslâm âliminin günümüz şartlarını dikkate alarak emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin farz-ı ayn olduğuna dair görüşleri oldukça isabetli ve manidardır. Zira bu asırda birçok meselenin yanı sıra bu kudsi görev çok ihmale uğramış ve neme lâzımcılık oldukça yaygın hale gelmiştir. Eskilerin ifadesiyle ateş bacayı sarmakla kalmamış, ateş paçayı sarmıştır. Öyle ki, aynı anne ve babadan olma iki kardeşten birinin gayet dindar olmasına karşın, diğerinin alabildiğine dinden uzak veya ateist olduğu, bilinen gerçekler arasındadır. Bu nedenledir ki, özellikle günümüzde farz-ı ayn derecesine çıkan bu görevi inanan her insanın yerine getirmesi gerekmektedir. Bu hususta az-çok, büyük-küçük demeden herkes ne biliyorsa onu başkalarına aktarmakla yükümlüdür.

Bu görevin sadece fertlere ait olmadığını, devletin de bu görevi icra ve ifa ile yükümlü olduğunu, bunu yaparken de bu görevin usul ve adabına riayet edilmesi ve dayatmalara yer verilmemesi gerektiğini belirten M. Fethullah Gülen Hocaefendi, sözlerini şu ifadelerle sürdürür:

"Fakat, bir dönemde devlet boyunduruğu yere koyarsa, i'lâ-yı kelimetullah vazifesini eda etmezse, o zaman her fert o vazifeden sorumlu olur; o vazife, bir farz-ı ayn hâline gelir. Hatta, devlet birkaç müessesesiyle o vazifenin kıyısından köşesinden tutsa bile onun hakkı tam verilemiyorsa, o zaman da bir seferberlik ânı gibi o vazife herkese terettüp eder. Mesela, günümüzde olduğu gibi, din terörle beraber zikredilir olmuşsa, din adına canlı bombalar patlatılıyor ve böylece İslâm'ın dırahşan çehresi karartılıyorsa.. din bombaların, cinayetlerin gölgesinde anlatılıyor ve dolayısıyla terörle müşterek mütâlâa ediliyorsa.. -Onun tertemiz yüzünü kana bulayanlar yerin dibine batsın.- böyle bir dönemde, doğruyu doğru üslupla ve meşru yollarla anlatmak farz-ı ayn gibi olur" (*Gülen, Ümit Burcu, 151*).

3. Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münkerin Önemi

Dinin payandası, umdesi, direği, en hayati dinamiklerinden biri olarak nitelendirebileceğimiz iyiliği yayma ve kötülüğü önlemeye çalışma mânâsını ifade eden emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker, fonksiyonu itibarıyla dinde önemli bir yer ihraz etmektedir. O, İslâm medeniyetinin kurulmasında önemli temel ilkelerden biri olma özelliğini taşıdığı gibi, onsuz İslâm şeriatının varlığını sürdüremeyeceği bir ilkedir aynı zamanda. Yine onsuz namaz, oruç, zekat, hac ve benzeri ibadetlerin icra ve ifası söz konusu olamaz. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin böylesine hayati bir öneme sahip olduğunda İslâm ümmeti içinde ittifak vardır. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat bu vazifeyi yerine getirilmesi gereken bir farz olarak kabul etmiş hatta Mutezile bunu usul-i hamseden/beş temel esastan saymıştır.

Allah'ın seçkin kulları olan peygamberlerin bu görev ile gönderilmiş olmaları, özellikle de Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın, insanlığın şeref tablosu Hz. Muhammed'i tavsif ederken "Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de vasıfları yazılı o elçiye, o ümmî Peygambere tâbi olurlar. O Peygamber ki kendilerine meşru şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar." (*A'raf, 7/157*) demek suretiyle O'nun en önemli vasıflarından birinin ümmîliği yani ilâhî emirlerin yorumunda zihnî müktesebat ve yabancı malumatın konuyu bulandırmaması, ayrı bir renk ve kalıba ifrağ etmemesi, diğeri de iyiliğe davet etmesi ve kötülüğü önlemeye çalışması olduğunu beyan buyurması, yine bu ilkenin önemini ortaya koymaktadır.

Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Peygamber Efendimiz'in hadis-i şeriflerinde emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i

ani'l-münkerden ve bunun öneminden söz eden birçok nass vardır.

Mesela Kur'ân'da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ

"Ey Ümmet-i Muhammed! Siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği yayar, kötülüğü önlemeye çalışırsınız; çünkü Allah'a inanırsınız." (*Âl-i İmran, 3/110*)

Görüldüğü üzere bu ayet-i kerimede Hz. Muhammed'in ümmetinin en hayırlı ümmet olduğu belirtilmektedir. Ancak bu hayriyyet/hayırlı olma vasfı belli şartlara bağlanmıştır. Bu şartlardan birincisi iyiliği yaymaları, ikincisi kötülüğü önlemeye çalışmaları, üçüncüsü ise Allah'a inanmış olmalarıdır. Bunun mefhum-i muhalifine baktığımızda ortaya şu sonuç çıkar: Bu şartları haiz olmayan ümmet-i Muhammed, hayırlı ümmet olma vasfıyla nitelendirilemez. Nitekim Hz. Ömer'in bir keresinde haccederken bazı insanların hoş olmayan hareketleri karşısında "Siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz" ayetini okuduktan sonra söylemiş olduğu şu sözleri bu gerçeği teyit etmektedir: "Kimin bu ümmetten olmak hoşuna gidiyorsa Allah'ın bu ümmet için buyurduğu şartları yerine getirsin" (*Taberî, Câmiu'l-Beyan, 7: 102*).

Eğer ümmet-i Muhammed bu vasfın devamlı ve kalıcı olmasını, kesintiye uğramamasını istiyorsa mezkur şartları yerine getirmesi gerekir. Bu vasfın devamlılığı demek, ümmet kendi inandığı değerlerine sahip çıkmış ve muhafaza etmiş demektir. Ümmeti ümmet yapan ve ona değer kazandıran ve milletler arası muvazenede değerler üstü değer kazandıran özellik budur.

Ayette emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin iman esasından önce zikredilmesinin mutlaka bir nüktesi ve hikmeti vardır. Ümmetin hayırlı olması emr-i bi'l-ma'rufu yerine getirmeye bağlıdır. O da imanla çok yakından alakalıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de bu görevin önemini belirten daha pek çok âyet vardır. Ancak biz bunlardan son olarak şu âyet-i kerimeyi zikrettikten sonra Hz. Peygamber'in bu konunun önemiyle ilgili hadislerinden söz edeceğiz. Yüce Allah, Kur'ân'da şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

"Ey iman edenler! Sizi gayet acı bir azaptan kurtaracak, üstelik çok kârlı bir ticaret sağlayacak bir iş bildireyim mi? İşte: Allah'a ve Resûlüne inanır, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla mücahede edersiniz. Eğer bilseniz bu sizin için çok hayırlıdır." (*Saf, 61/10-11*)

Bu âyette her ne kadar iyiliği yayma ve kötülüğü önlemeye çalışma zikredilmiyorsa da, bu görevin yerine getirilmesinin cihadların en büyüğü olduğu hadislerde çokça geçmektedir. Dolayısıyla bu âyetin konunun önemini anlatma bakımından önemli bir delil olduğu aşikardır.

Hz. Peygamberin emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin önemiyle ilgili çok hadisleri vardır. Meselâ o, bir hadisinde şöyle buyurur:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a kasem olsun, ya iyiliği yayar ve kötülüğü önlemeye çalışırsınız veya Allah'ın katından umumî bir belâ göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez." (*Tirmizi, el-Câmiu's-Sahih, 4: 468*)

Bir başka hadis:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا وَيَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

"Küçüğüne merhamet etmeyen, büyüğüne saygı göstermeyen, iyiliği yaymayan ve kötülüğü önlemeye çalışmayan bizden değildir." (*Tirmizi, 4: 322*)

Bu konuda gelen hadislerden biri de şöyledir:

"Sakın yolların üzerine oturmayınız." Ashabdan bazılarının "Oralar bizim oturup konuştuğumuz yerlerdir. Mutlaka oturmamız gerekirse ne yapalım?" Sorusuna Allah Resûlü şöyle cevap verir: "Eğer oturmak zorunda kalırsanız yolun hakkını veriniz." Bu sefer de "Yolun hakkı nedir?" diye sorulunca buna da "Yolun hakkı, gözü harama bakmaktan korumak, yoldan geçenlere eziyet vermemek, selâm verildiğinde selamını almak ve iyiliği yayıp kötülüğü önlemeye çalışmaktır." (*Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, 5: 2300-2301*) cevabını verir.

4. Bu Vazifenin İhmali ve Kötü Sonuçları

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkedilmesiyle ümmetlerin başına çeşitli musibet ve belâlar gelebilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a. Umûmî Azap

Bir toplumda günahlar yaygın hale gelir, ülke sathında bozgunculuk, vurgunculuk ve talan kol gezer de o toplum içinde yaşayan iyi ve dürüst insanlar direnç göstermez, her türlü kötülüğün karşısında durmazsa, yüce Allah, kendi katından, kötülerle birlikte iyileri de içine alacak olan bir azap veya musibet gönderir. Nitekim Yüce Allah, Kur'ân'da şöyle buyurur:

“Bir de öyle bir fitneden sakının ki o içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz, hepinize şâmil olur. Biliniz ki Allah’ın cezalandırması şiddetlidir.” (*Enfâl, 8/25*)

Zeyneb bint-i Cahş (r.a) Allah Resulü’ne: “Ya Resûlallah, içimizde iyi kimseler olduğu halde biz helâk olur muyuz?” diye sorması üzerine Allah Resulü buyururlar ki: “Evet, kötülükler ve açıktan açığa günahlar işlendiği zaman (hepiniz birlikte helak olursunuz) buyurdu.” (*Buhari, 3: 1221; 3: 1317*).

Hz. Peygamber bir hadislerinde de şöyle buyurur:

“İçlerinde kötülükler işlenen bir toplum, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde seyirci kalır, müdahale etmezse, Allah’ın hepsini saran umumi bir bela göndermesi yakındır.” (*Ebu Davud es-Sünen, 4: 510*).

Ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre sözü edilen “toplumsal fitne” veya “toplumsal bela”, sadece kötülüğü yapan bireyleri değil, bunlara seyirci kalan iyi kimseleri de içine alır. Burada izahı gerektiren önemli bir husus vardır ki o da şudur: Şayet iyi kimseler, kötülük yapan bireyleri kontrol altına alır, kötülüklerinin yayılmasına engel olurlarsa, gelecek bela veya fitne sadece kötülerle sınırlı kalır. Ancak kötülüğü yapanlar toplumun değer yargılarını hiçe sayarak günahları açıktan işlerler, toplum da bunları baskı altında tutacak güçten uzak ve zaaf içerisinde olursa, işte o zaman fitne iyilerin de içinde bulunduğu bütün bir toplumu içine alır.

b. İyilerin Dualarının Kabul Edilmemesi

İnsanlar emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münkeri yerine getirmezler, zalimi zulmünden alıkoymazlarsa, Allah onları, dualarını kabul etmeme gibi bir ceza ile cezalandırır. Bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Nefsimi kudret elinde tutan Zât’a kasem olsun, ya iyiliği yayar ve kötülüğü önlemeye çalışırsınız veya Allah’ın katından umumî bir belâ göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez.” (*Tirmizî, 4: 468*).

Ashabdan Ebu’d-Derda’nın da şöyle söylediği rivayet edilir:

“Ya iyiliği yayar, kötülüğü önlemeye çalışırsınız veya Allah size öyle bir zalim idareci musallat eder ki, ne büyüğünüze saygı, ne de küçüğünüze sevgi gösterir. Ayrıca sizin en iyileriniz onun aleyhinde dua ederler de duaları kabul edilmez. Ve siz Alalh’tan yardım dilersiniz size yardım edilmez; O’ndan yarlığanma talebinde bulunursunuz sizi yarlığamaz.” (*Gazali, İhya, 2: 311*).

c. Lanete müstahak olma

Bu görevin ifa edilmemesi sonucunda maruz kalınan azaplardan biri de lânete müskahak olma, yani Allah’ın rahmetinden uzak kalma şeklindedir. Geçmişte İsrâiloğullarının böyle bir azaba maruz kaldığı bir gerçektir. Onların bu durumunu Peygamber Efendimiz şöyle belirtir:

“İsrailoğullarında ilk meydana gelen zaaf şuydu; onlardan biri kötülük yapan birine rastladığında: Ey adam Allah'tan kork ve yaptığın işi bırak çünkü bunu yapman sana helal değildir, derdi. Fakat ertesi gün tekrar onunla karşılaştığında bu durum onu beraber yemek, içmek ve oturmaktan alıkoymazdı, onlar böyle yaptıkları için Allah, onların kalplerini birbirine benzetti." Sonra Peygamberimiz Kur’ân’dan şu ayetleri okudu. “İsrailoğullarından küfre sapanlar hem Davud’un, hem de Meryem oğlu İsa’nın lisanı ile lanetlendiler. Bunun sebebi onların isyan etmeleri ve taşkınlık edip haddi aşmaları idi. Onlar kötülük yaptıkları zaman, birbirlerini kötülükten vazgeçirmeye çalışmazlardı. Ne çirkin davranıştı bu tutumları! Onlardan çoğunun kafirleri veli edindiklerini görürsün. Bu iş ki bizzat kendileri yapmış ve üzerlerine Allah’ın hışmını çekmiştir, ne kötü bir davranıştır! Onlar cehennem azabında devamlı kalacaklardır. Eğer Allah’a, Peygambere ve ona indirilen vahye imanları olsaydı, kafirleri veli edinmezlerdi. Fakat onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.” (*Maide, 5/78-81*). Arkasından sözlerini şöyle bağladı. “Allah'a yemin olsun ki, siz iyiliği emredecek kötülüğe engel olacaksınız. Zalimin elini tutup zulüm etmesine engel olacaksınız ve siz onu doğru yola geri çevirene kadar mücadele edeceksiniz.” (*Ebu Davud, 4: 508*).

Yukarıdaki hadis ve hadis içerisinde geçen ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre İsrailoğullarının lanete müstahak olmalarının sebepleri şunlardır:

1. İsyan etmeleri ve taşkınlık yapıp haddi aşmaları,
2. Birbirlerini kötülükten alıkoymamaları,
3. Bugün başkasının yaptığı kötülükleri kınadıkları halde ertesi günü aynı kötülüğü birlikte yapmaları,
4. İnkarcıları kendilerine dost edinmeleridir.

Her ne kadar örnek olarak İsrailoğulları zikre konu edilmiş olsa bile, bu dört olumsuz vasfa sahip olan toplumlar günümüzde de aynı cezayı hak edecekler demektir. Zira bu, “sünnetullah” denen her dönemde cari Allah’ın kanunudur. Bütün bu kötü tavır ve eylemlerden uzak kalmanın, lanete maruz kalmamanın yolu emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münkerden geçmektedir ki, hadisin sonu buna dikkat çekmektedir.

d. Aralarında Fitnelerin Zuhuru

Sözlükte denemek, imtihana tâbi tutmak, sınamak, maddi ve manevi sıkıntı, bela, musibet, üzüntü gibi anlamların yanı sıra tefrika, kargaşa, ihtilaf, küfür, azgınlık, sapıklık, günah ve buna benzer daha birçok anlamları

içeren fitne, Hz. Adem'den Efendimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyi vesellem)'e kadar her çeşidiyle insanlığın maruz kaldığı, ondan sonra da kıyametin kopacağı ana kadar maruz kalacağı bir hakikattir. Bu nedenledir ki Efendimiz (s.a.s.) pek çok hadisleriyle ümmetini fitne konusunda uyarmıştır.

Burada şunu belirtmeliyiz ki, hadiste geldiği üzere Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Yüce Allah'tan bazı isteklerde bulundu. Yüce Allah bunlardan üçünü kabul etti ve bir tanesini kabul etmedi. Kabul edilmeyen bu istek, ümmeti arasında fitnelerin yani sosyal çalkantıların ve birbirine düşme gibi birtakım fitnelerin vuku bulmasına dair idi (*Bkz. Müslim, es-Sahih, IV, 2216*). Efendimiz'in bu son isteğinin kabul edilmemesinin sebebi, bu işin tamamen insan iradesine dayalı bir husus olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar bu fitneyi ortadan kaldırmak için ellerinden geldiği kadar çaba ve gayret gösterecekler, karşılaştıkları zorluklara göğüs gerecekler, asla yılmayacaklar ve iradelerinin hakkını vereceklerdir. Daha açığı emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri ifadan bir lahza uzak kalmayacaklardır. Buna gücü yetmeyenler, her şeyden önce fitnelere karışmayacaklar, dillerini tutacaklar, fitneye vesile olacak her türlü girişimden uzak duracaklar, ellerini Rahman'a açarak dua dua yalvaracaklardır. Peygamber Efendimiz'den bu anlamları içeren birçok hadis rivayet edilmiştir. Günümüzde teknik ve teknolojiyi ve iletişim vasıtalarını da kullanarak hem elle, hem dille, hem de yazıyla emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunma imkanı mevcuttur. Bir köşeye çekilip de bu ulvi vazifeden uzak kalma gibi bir ortam söz konusu değildir.

e. Mânevî Yok Oluş Azabı

Kur'ân-ı Kerim ve dinler tarihine bakıldığında emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri ifa etmeyen ümmetlerin maddî veya fizikî yok oluşla karşı karşıya kaldıkları görülür. Ancak Hz. Peygamber'in duası sonucu Allah bu ümmeti tamamen yeryüzünden silinme gibi bir azaba maruz bırakmamış ve bırakmayacaktır. Ne var ki, bunun yerini mânevî yok oluş almış ve alacaktır.

Bunun anlamı şudur: Ümmet-i Muhammed, maddî yok oluşa sebep oluşturacak günahları işleseler de hayatta kalacaklar, tamamen yok olma gibi bir azapla karşılaşmayacaklardır. Bununla birlikte sayıları, malları, servetleri ve her türlü dünyevî imkânları bol olduğu halde, hem Allah katında hem de diğer milletler arasında herhangi bir ağırlığa sahip olmayacaklardır. Düşmanları onlardan korkmadıkları gibi, dostlarından da saygı görmeyeceklerdir. Dünya çapında alınan kararlarda kimse onları dikkate almayacak, yeniden şekillenen dünya muvâzenesinde değil onların gözleri içine bakmak, umursanmayacaklar bile. Dolayısıyla sözü hep başkaları söyleyecek, turrayı başkaları basacak ve hükmü de başkaları verecektir. Müslümanların dünya muvazenesinde hak ettikleri yerden çok aşağılarda bulunmalarının en önemli sebeplerinden biri bu olsa gerektir.

Acaba Kur'ân gibi bir Kitab'a, İslâm gibi bir dine ve Hz. Muhammed gibi bir peygambere sahip olan böyle bir ümmet için bundan daha büyük bir azap olabilir mi?

Allah'ım! Bizi emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker hakikatine uyar ve bu şuurla aşk ve şevkle bu görevi yapmayı nasip et.

* Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
htuncbilek@yeniumit.com.tr

KAYNAKLAR

Abdülcebbar, el-Kadı Abdullah b Ahmed, Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, Mektebetü Vehbe, yy., 1408/1988.
Alusi, Ebu'l-Fadl Mahmud, Ruhu'l-Meani, Mısır, ty.
Buhari, Muhammad b. İsmail, el-Camiu's-Sahih (I-VI), thk. Mustafa el-Buğa, Dımaşk, 1987.
Canan, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Akçağ Yayınevi, İstanbul, ty.
Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, Ahkamü'l-Kur'ân ; thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavi, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1405.
Cürcani, Ali b. Muhammed, Şerhu'l-Mevakıf (el-Mevkıfu'l-Hamis fi'l-İlahiyyat), thk. Ahmed el-mehdi, Daru'l-Hamas, Mısır, ty.
Çağrıcı, Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy ani'l-münker, D.İ.A., İstanbul, 1995.
Dertli, Yahya, Kur'ân-ı Kerim'in İyiliği Emretme ve Kötülükten Kaçındırma İlkesinin Mu'tezile Düşüncesindeki Kullanım Alanı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Şubat-2006.
Deylemi, Şireveyh b. Şehredar b. Şireveyh, el-Firdevs, thk. es-Said b. Besyuni Zağlul, Beyrut, 1406/1986.
Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, es-Sünen, Daru'l-Hadis, Hıms, 1389/1969.
Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhyau Ulumi'd-Din, Daru'l-Ma'rife, Lübnan, ty.
Gülen, M. Fethullah, En Önemli Vazife (makale), herkul.org, 27.09.2004.
Isfehani, el-Hüseyn b. Muhammed er-Rağıb, Müfredatü Elfazı'l-Kur'ân , thk. Nedim Mar'aşlı, Daru'l-Katibi'l-Arabi, yy., 1392/1972.
İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, Lisanü'l-Arab, Daru Sadır, Beyrut, ty.
İbnü'l-Esir, Ebu's-Saadet el-mübarek b. Muhammed el-Cezeri, en-Nihaye, thk. Tahir Ahmed ez-Zavi-Mahmud Muhammed et-Tanahi, Beyrut, ty.
Kasimi, Muhammed Celalüddin, Tefsiru'l-Kasimi, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru'l-Fikr, Beyrut, ty.
Kutb, Seyyid, Fi Zılali'l-Kur'ân , Daru'l-Arabiyye, Beyrut, ty.
Nursi, Said, Hutbe-i Şamiye, Sinan Matbaası, İstanbul, 1960.
Sözler, Sinan Matbaası, İstanbul, 1958.
Rıza, Reşit, Tefsiru'l-Menar, Mısır, 1990.
Sealebi, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf, el-Cevahiru'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'ân , Beyrut, ty.
Şahin, M. Abdülfettah, İnancın Gölgesinde, Nil Yay., İzmir,1992.
Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân , thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, yy., ty.
Tehanevi, Muhammed A'la b. Ali, Keşşafu Istılahati'l-Fünun, İstanbul, 1404/1984.
Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa el-Câmiu's-Sahih, thk. İbrahim Mahmud Şakir ve başkaları, Mısır, 1382/1962.
Ünal, Ali, Kur'ân 'da Temel Kavramlar, Nil Yayınları, İzmir, 1999.
Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Nebioglu Basımevi, 1960.

DİPNOTLAR

1 Bunun dışında Gazâlî'nin İhya'sında, İbn Hazm'in el-Fasl'ında, Mâverdî ve Ebu Ya'lâ'nın el-Ahkâmü's-Sultaniye'lerinde (…) bu konuya bir bölüm olarak yer verilmektedir. Bir de İbn Teymiyye'ye ait el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyü ani'l-Münker adlı kitapçık ile günümüzde Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın İslâm'da İrşâd, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin İrşâd Ekseni ve İ'lâ-yı Kelimetullah adlı eserlerinin ve konuya ilişkin bazı makalelerin yanı sıra, Celaleddin el-Umeri'nin yazmış olduğu el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyü ani'l-Münker adlı kitapla, bazı Arap âlimlerinin aynı adla yazdıkları kitapçıklar bu konuda yazılan eserlerden bazılarıdır.

Yrd. Doç. Dr. Yunus EKİN*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

KUR'ÂN ANLATIMINDAKİ EDEBİ İ'CAZ
(YUSUF KISSASINDAKİ SİMETRİK YAPI)

1. Giriş

Kur'ân-ı Kerim'in ana konuları denildiğinde ilk akla gelenler uluhiyyet, nübüvvet, haşr ve ibadet meseleleridir. Bu dört unsur Kur'ân'ın tamamında bulunduğu gibi bir suresinde hattâ bir âyetinde, bir kelamında bile sarahaten veya işareten yer alır. Bu dört temel mevzunun beyan edildiği başlıca anlatım unsurlarından birisi kıssalardır. Enbiya-i izamın ve ümmetlerinin kıssaları takriben Kur'ân'ın üçte birini meydana getirir ki kıssalardaki anlatımın önemini göstermesi açısından sözü uzatmaya hacet bırakmaz.

Kur'ân-ı Kerim yirmi üç yılda peyderpey nazil olmuştur. Bazen bir sure bir defada nazil olduğu gibi, bir surenin âyet yahut âyet grupları farklı zamanlarda indirilmiştir. Bununla beraber Kur'ân'daki âyetlerin tertibi (dizilişi) ilahi tayin (tevkifî) iledir. Kur'ân'ın edebî icazı denildiğinde akla ilk gelen nazmıdır ki âyetlerin sıralanışı veya dizilişindeki hem lafzî hem de manevî ahenk, bütünlük ve mükemmelliği ifade eder. Buradan hareketle ayet ve sureler arasındaki ilgiye bütünlüğe dair Tenasübü'l-Kur'ân ilmi doğmuştur.[1] Kur'ân anlatımı denildiğinde ise ilk akla gelen kıssalar ve mesellerdir.

Kıssa'nın Tanımı: "Kıssa" kelimesi, bir şeyi takip etmek, iz sürmek, peşinden gitmek manalarına gelen kasas kelimesinden türetilmiştir. Ve anlamı da ibret alınması için anlatılan olay ve hadiseler dizinidir.[2] Nitekim olaylar, birbirini takip eden, tarihi bir süreç ve sıralama dahilinde anlatıldığından kıssa denilmiştir.

Kur'ân kıssaları tarihi birer gerçek ve ayniyle yaşanmış olaylardır. Ne kurgulanmış bir roman ne de gerçek olması da olmaması da muhtemel bir hikayedir. Evet bazılarının zannettiği gibi bu kıssalar katiyen sembol değildirler.[3] Kıssaları mesellerle, temsili hikayeciklerle karıştırmamak lazımdır. Kur'ân insanları hak dine dosdoğru yola davet ederken kıssaların dışında mesellere de yer vermiştir.

Mesel'in Tanımı: Mesel bir şeyin benzeri demektir ki misal vermek, örnek vermek bu kabildendir. Temsil ise, herhangi bir şeyle ilgili ona uygun, onun paralelinde, onu destekleyen bir dengini ve benzerini getirmek, bir hikaye veya atasözü söylemektir.[4] Herhangi bir hakikati müşahhas bir olayla açıklamaya muhatabı iknaya yarar. Meseller kısa ve özlü olmakla beraber anlamca geniştir. Şu ayette olduğu gibi: "İşte şimdi Allah bir temsil daha getiriyor: İki adam var, bunlardan ilki, birbirine rakip birbiriyle hep çekişen ortakların elinde. Diğeri ise sadece bir kişinin emrinde çalışıyor. Bu ikisinin durumu hiç bir olur mu? Olmaz Elhamdülillah! Fakat çokları bu gerçeği bilmezler." (*Zümer 39/29*)

2. Yusuf Kıssasının Genel Olarak Tanıtımı
a) Kıssanın Diğer Kıssalardan Farkı

Kur'ân'da Hz. Adem, Hz. Musa gibi nebilerin kıssaları parçalar halinde, değişik surelerde eşanlamlı yahut farklı lafızlarla, özellikle de anlatılan konunun hedefi ve maksadı ekseninde kıssanın bazı yönlerine vurgu yapılarak yani ibret alınması gereken hususlar öne çıkarılarak anlatılmıştır.

Yine kıssalar kıyamete kadar devam edecek olan külli bir kısım kanunların ucunu göstermektedir.[5]

Yusuf kıssası ise, sadece ismiyle anılan bu surede, tarihi sürece riayet edilerek bütün yönleriyle anlatılmış, tabir caizse bir solukta bitirilmiştir. Bu yönüyle ilginçtir. Hz. Yusuf'un nübüvveti ve insanları hakka çağrısı da diğer enbiyadan ayrılır. Sadece hapishanede insanları hakka çağırdığı anlatılır. Anlaşılan odur ki Yusuf'un mesajı bizatihi kendi hayatıdır. Ve bu açıdan Yusuf kıssası da tabir edilmesi gereken bir hadisedir. Yine işarî (tasavvufî) tefsir geleneği tarafından bu sureye ayrı bir ihtimam gösterilmiş ve sıklıkla tevil edilegelmiştir.

b) Yusuf Kıssasının Resûlullah'a (s.a.s.) ve Sahabe-i Kirama Bakan Yönü

Anlatılan her kıssa, değişik açılardan Allah Resûlü'nün hal ve durumuyla doğrudan ilgili ve onun durum ve vaziyetine mutabıktır. Sözgelimi A'raf suresinde Hz. Musa'nın kıssası özellikle de Mısır'da çekilen işkenceler Mısır'dan çıkış Firavunun takibi ve kızıl denizi geçerek İsrailoğullarını kurtarması yani Hz. Musa'nın hicreti anlatılır. Bu sure Mekke'den Medine'ye hicret aylarında inmiştir. Hz. Peygamber'in hicretiyle, Mısırdan çıkış arasındaki uygunluk ne kadar dikkate şayandır.

Bu çerçevede Yusuf kıssasının asr-ı saadetle alakası nedir? Yusuf kıssası da Resûlullah'ın Amcası Ebû Talib'in ve Hz. Hatice validemizin vefat ettiği, hüzün senesi olarak anılan yılda inmiştir. Bi'setin onuncu yılı Hüzün senesi olarak isimlendirilmiştir ki boykot yıllarının devamıdır. Akabinde ayrıca Peygamber Efendimiz Mi'rac ile şereflenmiş ve teselli edilmiştir. Takip eden ikinci senede de Medine'ye hicret gerçekleşmiştir. İşte hadiselerin cenderesinde bunalan Ashab-ı kiram Efendilerimiz, Resûlullah'a gelerek kendilerini teselli edici öğüt vermesini istemişler, bunun üzerine de şu âyet-i kerime nazil olmuştur: "Allah sözlerin en güzelini, müteşabih ve mesânî özelliği olan bir kitap olarak indirmiştir. Rab'lerini tazim edenlerin derileri O'nu okuyup dinlerken ürperti duyar. Sonra derileri ve kalbleri Allah'ı anmakla ısınıp yumuşar, sükûnet bulur. İşte bu Allah'ın hidayetidir ki, onunla dilediğine yol gösterir. Ama Allah'ın şaşırttığı kimseyi ise, hiç kimse doğru yola koyamaz." (*Zümer, 39/23*). Bu âyet nazil olduktan bir süre sonra sahabe efendilerimiz tekrar gelerek çektikleri sıkıntıları ve hüzünlerini hafifletecek onları manen teselli edecek bir kıssa anlatmasını Peygamber Efendimiz'den talep ederler. Bunun üzerine hem en yakınlarını kaybetmiş Resûlullah'ı, hem de boykot ve bin bir işkence ve sıkıntının içinde bunalan Ashabı teselli edici onların acılarını hafifletici mahiyette Yusuf suresi nazil olmuştur.[6]

İlginçtir ki, Yusuf ismi de hüzün anlamına gelmektedir.[7] Hatta kıssa hep hüzün ve gözyaşı yüklüdür. Kıssaya bir ıstırap ve çilenin sindiği, satır aralarından birilerinin inleme ve ah çekişlerini duyar gibi olursunuz. Yusuf kuyuda, zindanda ve hayatının büyük bir kısmında ailesinin hasretiyle, Yakup ise Yusuf'un hasretiyle, kardeşleri babalarının kendilerini sevmediğini düşünerek, Zeliha Yusuf'un aşkıyla hep ağlar ve ıstırap çekerler. Surede Hakk'ın kazasına rıza göstererek, sabırsızlık gösterip de yanlış yollara tevessül etmeksizin çekilen çilenin sonunda vuslat ve mutluluk olduğu anlatılır.

c) "Ahsene'l-hadis" ve "ahsane'l-kasas" İlişkisi:

Taberî, tefsirinde Yusuf suresinin nüzul sebebi olarak yukarıdaki rivayetleri zikrettikten sonra, Zümer suresi 23. ayetteki "ahsene'l-hadis" tabiri ile Yusuf suresinin başındaki "ahsene'l-kasas" tabirleri arasında ilgi olduğuna işaret eder. Gerçekten bu ilişki Yusuf kıssasındaki edebî üslup veya anlatımın keşfedilmesi ve mahiyeti adına şifre niteliğindedir. Diğer bir ifadeyle "en güzel anlatıma sahip en güzel kıssa olarak nitelenen Yusuf suresindeki edebi i'caz veya simetrik yapı, asıl itibarıyla, Kur'ân'ın "sözlerin en güzeli" olma hususiyetinin bir buudu veya tezahürüdür:

Dikkat edildiğinde anlaşılacağı üzere yukarıdaki (*Zümer, 39/23.*) âyette Kur'ân yedi vasfıyla nitelenmektedir. İlk vasıf olan "Ahsene'l-hadîs - sözlerin en güzeli" olması, diğer yedi vasıfla açıklanmakta ve şerh edilmektedir. Bunlardan üçüncüsü "müteşabihen" vasfı ve özellikle de dördüncüsü "mesâni" vasfıdır ki bizim kıssada müşahede ettiğimiz anlatımdaki simetri ile doğrudan alakalıdır. Bu vasıf aşağıda tefsir edileceği için burada işaret etmekle yetinilecektir. Kur'ân'ın özellikle söz oluş keyfiyetindeki güzelliği meydana getiren yedi unsurdan birisinin simetriyi kapsadığını belirtmekle söz konusu ilişki herhalde anlaşılacaktır.

3. Kıssanın Anlatımındaki Simetrik Yapı Üzerine

Kur'ân ayetleri ve surelerinde, mikro planda bir tek ayetin kendi içinde, makro planda ise, Kur'ân'ın tamamında gerek lafız gerekse mana olarak bir tenasüb ve bütünlük vardır. Münasebâtü'l-Kur'ân ilmi Fahruddin er-Razî'den, özellikle Bikâî, Suyutî ve çağdaş dönemde Bediüzzaman Said Nursî, M. Abdullah Draz ve Seyyid Kutub'a kadar pek çok âlim tarafından tefsirlerine yansıtılmış ve hakkında kitap telif edilmiştir. Sözgelimi Fahreddin Razî'ye göre "Kur'ân'ın bütünü adeta bir tek suredir, hatta sanki bir tek ayettir"[8] Yine Bediüzzaman Said Nursî, "Üslub-i Kur'ân'ın o kadar acîb bir cem'iyeti var ki, bir tek sure kainatı içine alan bahr-ı muhît-i Kur'ânî'yi içine alır. Bir tek âyet, o surenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, her birisi küçük bir sure, surelerin çoğu, her birisi birer küçük Kur'ân'dır… Kur'ân'ın küllü, cüzlerinde göründüğü gibi, cüzleri de kül-

lüne âyinedir."[9] ifadeleriyle âyetler arasındaki insicam ve uyuma vurgu yapmıştır.

İşte Kur'ân'daki bu edebî i'cazın, dahilî bütünlük ve salabatin fesahat ve belagatındaki güzelliğin bir buudu, kısaca "müteşabihen mesânî" keyfiyetinin bir tezahürü kıssalarındaki veya genel olarak anlatımındaki simetri özelliğidir. Ancak bununla beraber Suat Yıldırım hocamızın, "Kanaatimizce şimdiye kadar yazılan tefsir ve Ulumu'l-Kur'ân kitaplarının az bir kısmında mücmel bir tarzda yer verilmekle beraber bol örnekleriyle değişik nevileriyle, ayrıntılı olarak bu i'caz vechinin inceleme konusu yapıldığını görebilmiş değilim."[10] ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu edebî hususiyet hak ettiği ilgiyi henüz görmüş denilemez. Aslında bu hal "Zaman ilerledikçe Kur'ân gençleşiyor" vecizesinin bir isbatından başka bir şey değildir.

a) Simetrik Yapının Anlamı

Kur'ân i'cazının kendini gösterdiği alanların başında onun nazmı ve üslubu gelmektedir. Suat Yıldırım hocamız, Kur'ân anlatımındaki simetrik yapıyı bir i'caz vechi olarak değerlendirmekte ve Zümer suresi 23. âyette geçen "mesâni" kelimesini simetri olarak açıklamaktadır: "Kanaatimizce mesâni kelimesi kelimenin asli anlamlarından olan "ikişer, ikili, çifteli" anlamlarıyla "simetrik" manasını da kapsamaktadır. Osmanlı Türkçesi'nde mütenâzır denilen, fakat şimdi unutulmasıyla, karşılığı bulunmaksızın kullanmaya mahkum olduğumuz bu yabancı simetri terimi şu demektir: İki şey arasında konum biçim ve belirli bir eksene göre ölçü uygunluğudur. Türkçe'de bakışımlı kelimesiyle karşılanabilir ki öyle zannediyorum çağdaş muhataplara Kur'ân'ın sözlerin en güzeli oluş keyfiyetinin neticesi olan mesânî özelliğini en iyi anlatan kavramların başında simetri terimi gelmektedir."[11]

Kur'ân'ın veya sözgelimi Yusuf suresi gibi bir bölümünün simetrik olması demek, bizim gelecek paragraflarda göstereceğimiz üzere kıssadaki kesitlerin veya ayet gruplarının karşılıklı olarak birbirine bakışımlı, ikişerli, büklümlü veya karşıt yansımalı olması halidir.

Dikkatlice bakıldığında kâinatta da bir simetri vardır. Mikro kâinat olan insan vücudundaki simetri çok barizdir: Baş ve gövde ortada olmak üzere iki yanda iki kolumuz, iki ayağımız, başımızda iki göz ve iki kulağımızın konumu, kalbimiz tek olsa da iki karıncığı iki de kulakçığı vardır. Damarlarımız da atar ve toplar damarlar şeklinde yine simetriktir.

Allâme Elmalılı bu konuya "Kur'ân'da sureler, ekser surelerde kıssalar, kıssalarda ayetler, ayetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında açık ya da gizli, lafzi veya manevi birçok yönden uyum ve nazm-i beliğ vardır"[12] sözleriyle değinir. M. Abdullah Draz bir suredeki iç bütünlüğü ve insicamı tespit etmek isteyen kimse için şu esasları zikreder: "Sureyi başından sonuna kadar seri bir şekilde okuyarak surenin maksadını (ana fikrini) bulup ortaya koymalıdır. Araştırıcı, belli başlı kısımlarını ve maksatlarını tespit ederek, sure hakkında genel bir fikir sahibi olmadan, kısımlar arasında bulunan mevziî bağları bulmaya çalışmamalıdır. Ayrıca surenin nazmını anlamak isteyen kimse ona bütün olarak bakmak ve surenin üzerine bina edildiği küllî nizama dikkat teksif etmek mecburiyetindedir."[13]

Bir başka açıdan suredeki anlatım özelliklerine ve edebî güzelliğe ulaşmak için yapılması gerekenler şöylece sıralanabilir: Öncelikle yapılması gereken sureyi kendi bütünlüğü içinde alt bölümlere ayırmaktır. Bu noktada konu değişiklikleri, üslup değişiklikleri, fâsılalar, karşıtlıklar ve benzerlikler, suredeki geçişlere işaret niteliğindeki kelimeler kıssanın üslubuna hakim olan dahili sistemi veya edebi güzelliği keşfetmekte birer ipucu niteliğindedir.[14]

Kıssanın anlatımındaki simetrik yapıyla ne kastedildiğine dair bu kısa bilgiden sonra, Yusuf suresindeki ayetleri sırasıyla okuyarak gruplandırmaya ve neticede ortaya çıkacak anlatım tarzına dikkatleri çekmeye çalışalım:

b) Yusuf Kıssasındaki Simetrik Yapı[15]

A. Hz.Yusuf'un Rüyası (*4-6. Âyetler*)
B. Kardeşlerinin Yusuf'a Tuzak Kurması (*8-21. Âyetler*))
C. Zelihanın ve diğer kadınların Yusuf'a İftirası (*23-33. Âyetler*)
D. Hz. Yusuf'un Zindana Girmesi (*35-42.Âyetler*)
E. Mısır Kralının Rüya Görmesi (*43-44.Âyetler*)

E' Kralın Rüyasının Tabiri (*45-49.âyetler*)
D' Hz. Yusuf'un Zindandan Kurtuluşu (*50.Âyetler*)
C' Zelihanın ve Kadınların Yusuf'u Aklamaları (*51-53. Âyetler*)
B' Hz. Yusuf'a Kardeşlerine Karşı Bir Plan Öğretilmesi (*54-98. Âyetler*)
A Hz. Yusuf'un Rüyasının Gerçekleşmesi (*99-101. Âyetler*)

A. Hz. Yusuf'un Rüya Görmesi: (*Yusuf Suresi, 4-6. Âyetler*)

Yusuf Kıssası, Hz. Yusuf'un rüyasında, on bir yıldız, güneş ve ayın saygıyla önünde eğildiklerini veya secde ettiklerini görmesinin anlatılmasıyla başlamaktadır. Nübüvvetin kırk altıda biri rüya-yı sâdıka olduğundan Hz. Yakup ilerde olacakları sezmenin endişesiyle Yusuf'a rüyasını anlatmamasını salık vermektedir. Surenin ilerleyen kısımlarında da görüleceği gibi, her defasında Yakup (a.s.) hadiseler karşısında tedbir cihetine riayet etmektedir. Bununla beraber surenin 67. ayetinde dile getirdiği gibi takdirde yazılanın tedbirle bozulmayacağını bilmekte ve inanmaktadır: "Gerçi ne yapsam Allah'tan gelecek takdiri önleyemem. Zira hüküm yetkisi yalnız Allah'ındır. Onun içindir ki ben ancak O'na dayanır O'na güvenirim." Bir

başka ayette ise "Artık bana düşen ümitvar olarak güzelce sabretmektir. Sizin anlattıklarınız karşısında bana Allah'tan başka yardım edecek yoktur." (12/18) demek suretiyle tevekkül ve teslimiyetini Rabbine arz etmektedir. Surenin yedinci âyeti suredeki anlatımlar ya da simetrik gruplar arasındaki geçişleri temin eden "fasıla" niteliğindedir. Zira burada istidradî bir açıklama yahut fezleke niteliğinde bir beyan vardır.

B. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a Tuzak Kurmaları: (8- 21. Âyetler)

Hz. Yakup'un diğer çocukları, Yusuf ve öz kardeşi Bünyamin'i babalarının daha fazla sevdiğini, kendilerinin daha güçlü ve bir topluluk oldukları halde ihmal edildiklerini, sevilmediklerini düşünmüşler. Bu kıskaçlık ve ihmal edilmişlik duygusuyla Yusuf'tan kurtulmayı böylece babalarının sadece kendilerine kalacağını düşünmüşlerdir. Onu öldürmeyi planlamışlar. Neticede ona bir tuzak ve komplo düzenleyerek bir kuyuya atmışlardır. Gömleğine de bir kan lekesi bulaştırarak onun kurt tarafından yenildiğini babalarına söylemişlerdir.

C. Zeliha ve Diğer Kadınların Hz. Yusuf'a İftira Atması (23-33. Âyetler)

Kervan tarafından Mısır'a getirilen Yusuf'u alan vezirin hanımı Yusuf'a sahip olmak ister. Yusuf ise buna karşı çıkar ve kapıya doğru koşarak kaçmak isterken, kadın gömleğini tutar ve bunun üzerine gömlek arkadan yırtılır. Kapıda vezirle karşılaşırlar. Kadın hemen Yusuf'un kendisine kötü maksatla yaklaşmak istediğini söyleyerek ona iftira atar. Neticede kadın tarafından bir şahidin tespitiyle Yusuf'un haklı olduğu ortaya çıkar. Burada da gömlek figürü vardır. Tıpkı kuyuya atıldığında olduğu üzere…

Her ne kadar Zeliha'nın Yusuf'u istemesi birkaç kişiyle sınırlı olsa da "İki kişinin bildiği sır değildir" atasözünü doğrularca bu hadise şehirdeki kadınların diline düşmüştür. Vezirin hanımı (Zeliha) söz konusu dedikoduları duyunca, kadınları, konağına davet ederek bir sofra hazırlatmış, ikram edilen meyveleri soymaları için ellerine birer bıçak vermiş, tam meyve yenirken de Yusuf'u onların huzuruna çıkarmıştır. Yusuf'u gören kadınlar ellerini kesmişlerdir. Neticede vezir ve adamları dedikoduları kesmek için Yusuf'un zindana atılmasının daha uygun olacağına karar vermişlerdir.

D. Hz. Yusuf'un Zindana Girmesi ve Orada Hayli Kalması (35-42. Ayetler)

Hapishaneye onunla beraber iki genç girmişti. Onlardan her birisi gördükleri rüyayı Hz. Yusuf'a anlattılar ve tevil etmesini istediler. Yusuf öncelikle onlara bir tevhid dersi verdikten ve tebliğde bulunduktan sonra rüyalarını tabir etti. Onlardan kurtulacağını anladığı arkadaşına efendisine kendisinden bahsetmesini söyledi. Fakat şeytan bunu ona unutturdu. Takriben sekiz yıl daha zindanda kaldı.

E. Mısır Hükümdarının Rüya Görmesi (43-44. Ayetler)

Günün birinde kral rüyasında yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini gördü. Yine yedi yeşil başak ile yedi kuru başak gördü. Ve bu rüyasının tabirini istedi. Etrafındaki kahinler rüyayı yorumlayamadılar ve karışık düşler olarak nitelediler. Derken arkadaşı Yusuf'u hatırladı ve zindana giderek melikin rüyasını tabir etmesini istedi. İlginçtir kralın rüyasında bile simetri bulunmaktadır. Buraya kadar aynı minval üzere, adeta bir eksen üzerinde cereyan eden hadiseler kıssada simetrik bir yapıda, karşıt yansımalarıyla yeni bir mecrada cereyan etmeye başlamıştır. Artık Yusuf için çileli yolculuk, kurtuluşa atılan iftiradan tebrieye ve vuslata doğru uzanmaktadır.

E'. Mısır Hükümdarının Rüyasının Tabiri (45-49. Ayetler)

Hz. Yusuf yedi sene bildikleri üzere ekip biçmelerini, yiyecekleri az miktar dışında depolamalarını zira gelecek yedi yılda kıtlık olacağını bu dönemde yapılan bu iktisatla aşılacağını daha sonra bolluk olacağını söyler.

D'. Hz. Yusuf'un Zindandan Kurtuluşu (50. Ayet)

Bunun üzerine kral Yusuf'u yanına getirmelerini ister. Ancak Yusuf, arkadaşına 'Ellerini kesen kadınların meselesi neydi bir efendine soruver.' demek suretiyle kendine yapılan haksızlıktan ve iftiradan tebrie ister. Neticede zindandan çıkarılıp huzura getirilir.

C'. Zeliha ve Diğer Kadınların Hz. Yusuf'u Aklamaları (51-53. Ayetler)

Gerek Yusuf'u gördüklerinde ellerini kesen ve ona iftira atan şehirdeki kadınlar gerekse vezirin hanımı 'Yusuf'tan hiçbir kötülük bilmiş görmüş değiliz.' dediler. Zeliha kendisinin nefs-i emmaresine uyup çirkin bir şeyi istese de fiili olarak bunu yapmadığını ve dolayısıyla da efendisi'ne ihanet etmediğini söyler. Böylece hakikat ortaya çıkar.

Bundan sonra simetrik olarak bakıldığında geriye doğru kıssanın büklümlerine ve katlarına dönüldüğünde tahmin edileceği üzere kardeşlerinin Yusuf ile yüzleşmesi ve ona yaptıkları haksızlığı itiraf edip hatalarını ikrar etmelerine sıra gelmektedir. Tıpkı Mısırlı kadınlar gibi…

B'. Hz. Yusuf'a, Kardeşlerine Karşı Bir Plan Öğretilmesi (54-98. Ayetler)

Bir rüya ile, hayatı değişmeye başlayan ve kuyadan zindana uzanan Yusuf (a.s.) yine kralın gördüğü rüya ile hayatı değişmiş, ülkenin hazine ve maliye işlerinden sorumlu bakanı olmuştu. Neticede rüyada işaret edildiği üzere tedbirini alan Hz. Yusuf'un iktisat politikasıyla ülke kıtlık dönemini rahat aşmış hatta civar memleketlerden gelenlere de

yardımda bulunur hale gelmişti. Bu süreçte Yusuf'un kardeşleri de Mısır'a gelip onun huzuruna çıkmışlardı. Yusuf onları tanımış ama onlar onu tanımamışlardır. Onlardan baba bir kardeşi Bünyamin'i de gelecek sefer yanlarında getirmelerini şart koşmuştu. Hz. Yakup için tıpkı Hz. Yusuf'ta olduğu gibi yine endişeli bir süreç başlamıştı. Yusuf'un kaybı gibi benzer şeyler bu kez Bünyamin için söz konusu olacaktı. Neticede Hz. Yusuf kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymak için Bünyamin'in yüküne, su kabını koydurdu. Bünyamin'i alıkoydu. Babalarına dönen kardeşleri durumu anlattılar. Yakup (a.s.) yine 'sabır' dedi olanları sineye çekti. Rabbine iltica etti. Yusuf'u aramak ve zahire temini için yeniden Yusuf'un huzuruna çıktıklarında Yusuf kendisini tanıttı. Onların beraberinde gömleğini göndererek babasının yüzüne sürmelerini istedi.

A'. Hz. Yusuf'un Rüyasının Gerçekleşmesi (*99-101. Ayetler*)

Yakup ailesi Mısır'a gelip Yusuf'un yanına girdiklerinde Yusuf annesi ve babasının kucaklayıp tahtına oturttu. Hepsi onun önünde saygı ile eğildiler, secde ettiler. Yusuf kardeşlerini affetti. Onlara geçmişe ait bir sitemde bulunmadı. Hz. Yusuf, 'Babacığım işte küçükken gördüğüm rüyanın tevili.' dedi. Ve akabinde rabbine verdiklerinden dolayı şükretti. Ve 'Müslim bir kul olarak canımı al ve beni hayırlı dürüst insanlar arasına dahil eyle.' diye dua etti. Kıssa böylece bitirildi.

Sonuç

Kur'ân nazmındaki harikalıklardan birisi de anlatımındaki simetri özelliğidir. Kur'ân'ın peyderpey indirilişi, ne nesre ne de şiire benzemeyip kendine has bir anlatıma sahip olmasını fırsat bilen inkarcılar, Kur'ân'ı düzensiz estetikten ve bütünlükten uzak, sıkıcı bir metin olmakla itham etmişlerdir. Simetrik yapı bize göstermiştir ki Kur'ân anlatımı çok tutarlı ve güçlü bir iç bütünlüğe sahiptir. Kur'ân bir söz mucizesi ve harikasıdır. Simetrik yapının en önemli sonucu bu hakikati göstermesidir.

Her nebiye kendi kavmini ikna etmesi için, akıllarını hakka yönlendirmekle beraber iradelerini ellerinden almayacak şekilde mu'cizeler verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a. s.)'e ise, diğer enbiyanın mucizelerine benzer pek çok hissî ve kevnî mucize verilmekle beraber O'nun en büyük ve aslî mucizesi Kur'ân-ı Kerim'dir. Söz ve beyan insana verilen ve öğretilen en yüce nimetlerin başında gelse gerektir. Yüce Allah Kelam-ı Kadimini Gaybın Son Habercisi Hz. Muhammed Mustafa (sallalhu aleyhi vesellem)'e indirmekle kalmayıp onun bir benzerinin getirilmesi noktasında bütün insanlığa da meydan okumuştur. O halde Kur'ân'ın edebî icazı ve derinliği onun mahiyetinin anlaşılması adına çok önemlidir. Yine Zümer 23. âyetten anlaşıyor ki "En güzel Söz"ün güzelliklerine, fesahatındaki enginliğe vukûfiyet, inanan ve Rabbine ta'zimle kulluk edenlerin imanlarını artırmakta, kalplerinde bir uyanışa bir dirilişe sebep olmaktadır: Zira derileri onu dinlerken ürpermekte, kalpleri ise hasıl olan itmi'nan ve sekîneyle yumuşamakta, huzura ermektedir. Bu yazıda Yusuf suresinin anlatımındaki edebî güzelliği ve derinliği göstermekle ulaşılacak neticelerin ilki herhalde kalb ürpertisi ve imanda itminan olsa gerektir. Bir başka açıdan Yusuf kıssasındaki simetrik yapıyı tespit bizi Kur'ân'ın, bütün kuşatıcılığıyla, insanın hem duyu, hem akıl, hem de duygularına ve latifelerine birden hitap ettiğini göstermektedir. Estetik, sanat ve edebiyat itibarıyla insanı hakka yöneltmekte iz'an ve idrâkini irşad etmektedir.

Yusuf kıssasının nüzûlü ve muhataplarının durumundan hareketle kıssaya bakıldığında ise, tıpkı Hz. Yusuf gibi kardeşleri tarafından ölüme terk edilen, vefasızlığa maruz kalan hatta canına kastedilen İnsanlığın İftihar Tablosu Allah Resulü'nün gelecekte Mekkeli kardeşlerine nasıl mukabele edeceği de işareten beyan edilmektedir. Zira Mekke fethedildiğinde Peygamber Efendimiz'in Mekkelilere gösterdiği civanmertlik, affetme, iyilik ve ihsan, Hz. Yusuf'un kardeşlerine karşı tavrını hatırlatmaktadır. Nitekim asr-ı saadetten bugüne ve yarına uzanan çizgisinde tarih, hep Gaybın Son Habercisi Âlemlerin Efendisi'nin terbiyesinde yetişen ve kemalât merdivenlerini tırmanan evliya ve asfiyanın, üstadların ve hoca efendilerin benzer muamelelerine şahit olmuştur ve olacaktır. O Yüce Nebinin güzide varisleri ve Kur'ân'ın hadimleri de memleketlerinden sürgün edilmelerine bin bir cefaya ve ezaya maruz bırakılmalarına hatta canlarına kastedilmelerine rağmen beddua etmemiş, bedduaya "amin" dememişler, milletlerinin ve insanlığın hidayetine kendilerini adamışlardır. Muhabbetin sevdalısı olmuşlar, vefasızlıklara hep af ile müsamaha ile civanmertlikle mukabele etmişlerdir.

* Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
yekin@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Tenasübü'l-Kur'ân konusunda detaylı bilgiler için bk. Faruk Tuncer, Tenasüp ilmi Açısından Kur'ân Surelerindeki Eşsiz Ahenk, İstanbul 2003.
2. Rağıb el-İsfehanî, Müfredât, Beyrut 1995, "k.s.s." md.
3. M. Fethullah Gülen, Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar İstanbul 2000, II, 331.
4. Veli Ulutürk, Kur'ân'da Temsilî Anlatım, İstanbul 1995, s. 9-13.
5. İzah için bkz. M. Fethullah Gülen, Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar, II, 331.
6. Taberî, Câmiu'l-beyân, 1995, XII, 196.
7. Kurtubî, El-Câmi' li Ahkami'l-Kur'ân, Beyrut, 1995, IX, 107; Âlusî, Ruhu'l-Meânî, Beyrut 1997, XII, 266.
8. Razî Mefâtihu'l-ğayb, Tahran ts., VII, 128; Tuncer, Kur'ân Surelerindeki Eşsiz Ahenk, s. 26.
9. Said Nursî, Sözler,s. 523, İzmir 2002, Işık yay.; İşâratü'l-İ'caz, İstanbul 1986, s. 12.
10. Suat Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'in Müteşabihen Mesânî Özelliği", Yeni Ümit Dergisi, sayı 69 (2005), s. 10.
11. Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'in Müteşabihen Mesânî Özelliği", s. 10.
12. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1979, I, 50.
13. Draz, M. Abdullah, En Mühim Mesaj, Ankara 1985, 190-194.
14. İsmail Albayrak, "Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim", EKEV Akademi Dergisi 13 (2002), s. 96-99.
15. Kıssadaki simetrik bölümlerin tespitinde İsmail Albayrak'ın ilgili makalesinden istifade edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

YENİ BİR TAHRİF VE TAHRİK DENEMESİ: EL-FURKÂNU'L-HAK

Nüzulünden günümüze kadar, Kur'ân'a karşı ortaya atılan birçok yalan ve iftiraları tarih kaydetmiştir. İslâmiyet'in Kur'ân-ı Kerim ile yayıldığını gören bazı "mütenebbî" denilen sahte peygamberler, Peygamber Efendimizin vefatına yakın senelerden itibaren başlamak üzere, Kur'ân'a karşı muarazaya, üslup ve belagat bakımından onu taklide yeltenmişlerdir. Ancak bunlar rezil olmakla kalmamış, sonları da hep hüsran olmuştur. Bu teşebbüslerin başlıca sebepleri arasında kabile taassubiyeti, mal ve mevki tutkusu yatmaktadır. Sahte Kur'ân yazan yalancı peygamberlerden bazıları şunlardır: Müseylime b. Habîb el-Kezzab, Ayhede b. Kâ'b (el-Esvedü'l-Ansî), Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, Ebu'l-Alâ el-Mearri[1] ve Mirza Ali Muhammed. Ayrıca tarih boyunca hem İslâm topraklarında yaşayan hem de diğer ülkelerdeki Hıristiyan bilginleri de, İslâm'ı tenkit eden ve kendi dinlerini savunan eserler kaleme almışlardır. Her din mensubu kendi zaviyesinden olaya bakarak karşı tarafla ilgili reddiyeler yazmıştır. Hıristiyanların İslâm'a yönelik bu menfi düşüncesi, ilk zamanlardan günümüze kadar değişmeden korunmuş ve devam ettirilmiştir. Nitekim bu çalışmamıza konu olan "el-Furkânu'l-Hakk" isimli uydurma kitap, bu olumsuz bakışın ve art niyetin en canlı son örneğidir. Bu ve benzeri girişimler, tıpkı geçmişteki örnekleri gibi tarihin çöplüğündeki yerini alacaktır.

Evanjelik Hıristiyanlar tarafından kaleme alınan sahte Kur'ân "el-Furkânu'l-Hak" isimli uydurma kitap, misyoner teorisyenlerin geliştirdikleri son taktiklerden biri olan "inkulturation" (kültürleşme) sürecinin bir uzantısıdır. Öncelikle yerli kültüre yerleşme, sonra da o kültürü bozma ve tahrip etme bu yöntemin özünü oluşturmaktadır. "el-Furkânu'l-Hak" ismi, kitabı yazan grup tarafından çok ustalıkla seçilmiş, Kur'ân için kullanılan bir kelimeden yani İslâm dünyasının özüne ait bir kavramdan alınmıştır. Nitekim bu uydurma kitap, baştan sona kutsal Kitabımız Kur'ân'a iftira ve hakaretlerle doludur ve Müslümanların kafalarının karıştırılması, dinlerinin tahrif edilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışma, "el-Furkânu'l-Hak" adlı kitabın kısaca tanıtımı ve tenkididir.

Vahiy ürünü olduğu iddia edilen "el-Furkânu'l-Hak" (Gerçek Furkan) isimli bu uydurma kitap, Kur'ân'ı taklit etmektedir. Çünkü bu kitap, Kur'ân'da yer alan kelimelerin tersyüz edilmesiyle oluşturulmuştur. Kitap, ilk önce 1999 yılında Arapça olarak yazılmış, daha sonra "The True Furqan" adıyla da İngilizceye tercüme edilmiştir. Kitabın önsözünde, yazımla sorumlu tutulan heyetten oluşan iki kişi, kendilerini "es-Safiyy" ve "el-Mehdî" kod isimleriyle takdim etmekte ancak gerçek isimlerini gizlemektedirler. Lakin bu konuyla ilgili internet siteleri araştırıldığında kendisini "el-Mehdi" diye isimlendiren şahsın Filistin kökenli Amerikalı Rahip Anis Shorrosh olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu kişinin "el-Furkânu'l-Hak" isimli kitabın derleyicisi ve yanına hazırlayıcısı olduğu da görülmektedir.[2]

Bu kitabın el-Mehdî kod adlı derleyicisi olan evanjelik rahip Anis Shorrosh, 1999'da Atlantic Mounthly ve Baptist New isimli dergilere verdiği röportajında kitabın amacını şöyle açıklamaktadır: "Biz, Mesih'in davetini yaymak üzere İslâm ülkelerine girmek için kolay bir yol bulamadık. Öyle ki bu gaye uğruna sağlık konusunu, okulları, kitapları, filmleri ve diğer birçok yöntemi kullandık, ancak başarılı olamadık. Çünkü bu yolların hiçbiri, Müslümanlara, Hıristiyanlığın anlatılması konusunda yeterli düzeyde etkili olmamıştı. Kullanılan klasik yöntemler problemliydi. Öyle ki Müslümanların anlayabileceği düzeye sahip Arapça bir Kitab-ı Mukaddes'in çevirisi bile yoktu; zira mevcut çeviri günlük konuşulan dildeydi ve Arap geleneğinde önemli olan kutsal metin dilini içermiyordu. Araplar için dil çok önemliydi. Dolayısıyla Hıristiyan öğretilerinin özellikle Arapça konuşan Müslümanlara rahatça ve etkili şekilde hitap edebileceği bir aracın bulunması gerekliydi. İşte bu noktada The True Furqan el-Furkanu'l-Hak başlıklı kitap hazırlanarak devreye sokuldu."[3] Çünkü bu kitap Araplara klasik bir dille İncil'in hitabını sunmaktadır. Ayrıca bu kitabın yazılmasının Kur'ân'ın aksine 23 yıl değil, 7 yıl sürdüğü, üstelik vahiy!, ilham! ürünü olduğu iddia edilmekte[4] ve şöyle denmektedir: "Biz, el-Furkânu'l-Hakk'ı vahiy olarak indirdik ve onu seçtiğimiz kişinin kalbine ilka ettik (yerleştirdik)"

Kitabın derleyicilerine göre bu eser, sözüm ona her yönüyle Müslümanların kutsal kitabı Kur'ân'ın tüm özelliklerini içerisinde barındırmaktadır. Nesir ve şiir şeklinde yazılmış, saf, klasik Arapça ile oluşturulmuştur. Üslup ve akıcılığına dikkat edilmiştir. Ancak adı geçen kitabı gramer yönünden inceleyen bazı Arap araştırmacıları, kitapta birçok gramer hatasının bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Bu gibi çalışmaların altyapısını çeşitli siyasî veya ekonomik çıkarların oluşturduğu kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca misyonerlik çalışmaları da bu gibi çabalara hız veren amillerden sayılabilir. Çünkü kitabın içeriğine bakıldığında baştan sona Hıristiyan öğretileri ve teolojisinin yer aldığı görülmektedir. Esas gaye Kur'ân'ın uydurma bir kitap olduğunu telkin ederek Müslümanlara güya yeni bir mukaddes!!! kitap sunmaktır. Ayrıca Kur'ân'ın muhtevası hususunda Müslümanları şüpheye

düşürerek, yükselen değer olan İslâm'ın Batı'da büyümesinin önünü kesmektir.

Nitekim Omega yayınevi tarafından 2001 yılında kitabın İngilizce çevirisi piyasaya sürülünce, Hıristiyan internet sitelerinin bu kitabı yayınladıkları, reklâmını yaptıkları ve kitabı öven makaleler kaleme aldıkları görülmektedir. Bu kitaba Hıristiyan dünyasından bilhassa da evanjelik Hıristiyan gruplardan ciddi anlamda destek gelmiştir. Mesela A Middle East seminary president, A Los Angeles, CA Muslim convert, Billy Graham Center for Muslim Studies, Evangelical Mission Quarterly, Baptist Press gibi yayın organları bu kitaba övgüler yağdırmakta ve Müslümanların bu vesileyle Hıristiyanlaştırılacağına olan inançlarını dile getirmektedirler.[5] C. S. Arthur, "Islam's Holly Book" adlı makalesinde şunları söylemektedir: 1400 yıldan fazla bir zamandır Kur'ân'a ve onun iddialarına verilen cevaplar hep korkularak yazılırdı. Fakat şimdi Müslümanların kitapları Kur'ân, "el-Furkânu'l-Hak" vasıtasıyla gerçek bir tahaddiyle (meydan okunmayla) karşı karşıya kalmıştır. Bu kitap Kur'ân'ın üslubuna ve belagatine da denk sayılabilecek seviyededir. Hatta Kur'ân'da gelen öğretileri de aşmaktadır."[6] Daha sonra "el-Mehdi" kod ismiyle kitabın yayın ve yürütme kurulunda yer alan kişiden şunları nakleder: Sayıları bir milyarı aşan ve 39 ülkeye dağılan Müslüman dostlarımız, İncil'in doğru mesajını alamamışlardır. İşte bu kitap onlara bu mesajı iletecektir.[7]

el-Furkanu'l-Hak adlı bu kitap, 77 bölümden (uydurma sureden) oluşmakta ve her bölüme teslisi (Hıristiyan üçlemesini) içeren bir başlangıç ifadesiyle بسم الأب الكلمة الروح الإله الواحد الأوحد şeklinde başlamaktadır. Her bölüm birkaç sözde ayetten müteşekkildir. Bunlar, 1, 2, 3, 4 şeklinde numaralanmıştır. Yani şematik yapı Kur'ân'a benzetilmeye çalışılmış ve kitabın bölümlerine sure adı verilmiştir.

Kitabın bölümlerinin (surelerinin) ilk ifadeleri genelde o surenin adına göre başlamakta ve Müslümanlara hitaben "Ey kullarımızdan sapıtanlar, inkâr edenler, münafıklar, iftiracılar" denilmektedir.

Kitabın on bir ana bölümü, Kur'ân'da yer alan surelerle aynı isimleri taşımaktadır. Mesela; el-Fatiha, en-Nûr, el-Kadr, el-Mü'minun, en-Nisâ, et-Talak, el-Mâide gibi. Diğerlerinden bir kısmının isimleri ise yine Kur'ân'dan esinlenerek konulmuştur. Çünkü benzeri kavramlar Kur'ân'da yer almaktadır. ez-Zevâc, et-Tuhr, el-Mîzân, eş-Şehîd bunlardan bir kaçıdır. Bazı bölümler, Müslümanları aşağılayan ve onlara hakaret eden isimlerden seçilmiştir. Mesela, el-Mâkirun (komplocular), el-Mufterun (uydurmacılar), el-Muharridun (kışkırtıcılar), el-Kafirun (inkarcılar), el-Müşrikûn (putperestler).

Kitabın yazarları, kitap metninin sözüm ona "es-Safiyy"e vahiy yoluyla verildiğini iddia etmektedirler. Nitekim Tenzil ismi verdikleri uydurma suresinde şu ifadeler yer almaktadır:

"Biz, el-Furkânu'l-Hakk'ı vahy olarak indirdik. Onu, muciz bir kelam olarak, apaçık Arapça bir lisanla tebliğ etmesi için Safi'mizin (seçtiğimizin) kalbine yerleştirdik".

Görüldüğü gibi yukarıdaki pasaj adeta Kur'ân'ın birkaç ayetinden intihal edilmiş ve üzerinde biraz oynanarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu kitaptaki ifadelerin hiçbir orijinalliği söz konusu değildir. Bilakis taklit ve intihalden ibarettir.

el-Furkânu'l-Hak adlı uydurma kitabın muhtevası ise bir önsöz, besmele, yetmiş yedi uydurma sure ve bir hatimeden oluşmaktadır. Metodu normal bir telifi andırmaktadır.

Kitap tümüyle incelendiğinde görüleceği üzere bu kitabın en önemli gayesi Kur'ân'ın hak dediğine batıl, batıl dediğine hak demektir. Örneklendirecek olursak Kur'ân dört haram ay olduğundan bahseder ve bu aylara saygı gösterilmesini; savaş ve benzeri şeylerin bu aylarda yapılmasını yasaklar.(*bkz. Bakara, 2/194, 217, Maide, 5/2, Tevbe, 9/36*)

Ancak adı geçen kitap belki de Ramazan ayında da Müslümanlara saldırmak için böyle bir şeyin uydurma olduğunu Allah'a iftira ederek anlatır. Selam (barış) diye isimlendirilen sahte surede şunları okuyoruz:

"Siz yalan olarak bize, bizim haram ayda savaşı yasakladığımızı, sonra biz, haram kıldığımızın hükmünü nesh ettik (kaldırdık) ve bu ayda büyük bir savaş helal kıldık, iftirasında bulundunuz."

el-Mev'ize adını verdikleri bir başka sahte surede Müslümanların dalalette olduğu üzerinde duruluyor, kendilerine 'barışa girin' denildiği hatırlatılıyor, ancak gerçekte Müslümanların buna inanmadığı söyleniyor. Aynı surenin 3. 4. ve 7. uydurma ayetleri başta olmak üzere Kur'ân ayetleri tersyüz edilmekte ve Allah'ın savaşı emretmeyeceği bunun olsa olsa şeytanın bir kışkırtması olabileceği iddia edilmektedir.

"Bizim; 'Allah yolunda savaşın ve müminleri savaşa teşvik et' dediğimizi iddia ettiniz. Savaş bizim yolumuz değildir ve biz, mü'minleri savaşa teşvik eden de değiliz. Bu recm olunan şeytanın mücrim bir toplumu kışkırtmasından başka bir şeyi değildir."

el-Furkânu'l-Hak adlı kitapta yer alan Nisâ isimli sözde sure ise, Kur'ân'ın kadınla ilgili getirmiş olduğu haklarla alay ederek, tahkir etmeye çalışmaktadır. Hatta Kur'ân'ın Hz Peygamberin hanımlarına yönelik perde arkasından konuşma emriyle dahi alay edilmekte ve "…Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyiniz…" (*Ahzap, 33/53*) ayetinin aynısı bu kitapta da yer alıyor ve böyle bir emrin, kadınları aşağılama olduğu belirtiliyor. Oysa buradaki temel prensip, insanları nefsin muhtemel fitnesinden korumaktır. Kadınları aşağılamakla uzaktan yakından alakası yoktur.

Adı geçen kitapta dikkat çeken hususlardan birisi de yine Nisa isimli uydurma surede Kur'ân'ın miras, şahitlik vs. hükümlerinin ağır bir üslupla tenkit edilmesidir. Burada kadının mirası, şahitliği, erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece daha üstün olması meselesi ve benzeri şeyler tartışma konusu edilerek Kur'ân'la alay edilmeye çalışılmaktadır: "Dalalette olan kullarımızdan zalim olanlar! Kadını satılan ve alınan bir meta edindiniz… Adalet nerede? Erkeğe iki dişinin payı kadar vardır.

O, (bayan) şahidin yarısıdır. Eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadın şahit tutun. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır".

ed-Dallin diye isimlendirilen uydurma surede ise İslâm karşıtı saldırılar iyice şiddetlenmekte ve Kur'ân'ın bahsettiği Allah yolunda yapılan savaşların gerçek olmadığı ve böylelikle cennet kazanılmayacağı, Allah'ın böyle bir şeyi emretmediği üzerinde durulmaktadır. Bu surede Müslümanların yeryüzünde bozgunculuk yaptıkları öne sürülmekte, insan neslini ve ekonomiyi harap ettikleri iddia edilmektedir. Bu el-Furkânu'l-Hak adlı sözde kutsal kitaba inananlara cennet müjdesi verilmekte ve altıncı ifadesinde şöyle denmektedir:

"Kullarımızdan sapık olanlar, savaşı, ganimetleri ve zinayı bizim dilimizle emrederek geldiler; bunu bizim sözümüzü nesh ettiğimizi ve sünnetimizi (kanunumuzu) değiştirdiğimizi (zannederek) yaptılar...".

Orucun önemi üzerinde durulan sıyam adlı sözde surenin ilk ayetinde sünnetten bir alıntı yapılıyor 3. ayette ise münafıklara yani Müslümanlara hitapta bulunuluyor ve şöyle deniliyor:

"Ey kullarımızdan münafık olanlar! "Sizin orucunuz bizim katımızda karşılıksızdır ve makbul de değildir"

el-Enbiyâ isimli bir başka sözde suresinin on sekizinci ifadesinde Hz. Peygamber (s.a.s.) çok iftiracı ve kovulmuş şeytanın elçisi olarak anlatılmakta ve Müslümanlar, kafirler olarak nitelenmektedir.

el-Mâkirun diye isimlendirilen bir başka sözde surede "mekr" kelimesi çokça kullanılmakta ve Kur'ân'daki benzer ifadelerden yararlanılmaktadır. Üçüncü ayette ise yine Hz. Peygamber'e atıfta bulunulmakta onun -hâşâ- kavmini adam öldürmeye ve zinaya teşvik ettiği, bunun ise bir peygamberin sıfatı olamayacağı, olsa olsa melun şeytanın vasfı olabileceği iddia edilmektedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu kitabın ana gayesi Müslümanlara, onların kitaplarına ve mukaddesatına hakaret etmektir. Nitekim uydurma Tağut suresinde Müslümanların tağuta uydukları ve böylelikle derin çukurlara yuvarlandıkları iddia ediliyor.

el-İncil suresi, kullarımızdan sapık olanlar ifadesiyle başlayan birinci cümlesinde Kur'ân'ın Maide suresi 47. ayeti örnek olarak getiriliyor ve Müslümanların İncil ile amel etmemeleri ikinci ayette tenkit ediliyor.

Müşrikun suresi, adı geçen kitapta yer alan surelerin en uzunu olup, otuz yedi sahte ayetten ibarettir. Adından da anlaşılacağı üzere bu sure Müslümanları müşrik olarak nitelemektedir. En ilginç ve dikkat çekici olan pasajı ise Hz. Peygambere itaati şirk olarak değerlendirmesidir. (*Bkz. 3. ve 4. sözde ayet*)

"Kullarımızdan birini bize itaate ortak ettiğinde bize ortak koşmuş olur. Çünkü o, kim elçiye uyarsa bize uymuş demektedir. Bu da büyük bir şirktir".

el-Ve'id suresinde Kur'ân'dan bazı alıntılar yapılıyor ve el-Furkanu'l-Hak kitabının İncili doğrulamak için Allah katından indirildiği vurgulanıyor. Nitekim 2. cümlesinde şöyle deniyor.

"Biz, kendi lisanımızla gerçek söz olarak, hakkın sünnetini el-İncil'i hakla indirdik ve onu el-Furkanu'l-Hakk'a açık bir tasdikle tasdik ettik. Bunun dışında ona muhalif veya onu nesh eden veya ona alternatif hiçbir şey indirmedik".

Bu kitap, bazen de Kur'ân'ın ifadesini hiç değiştirmeden olduğu gibi kopyalamıştır. Mesela Kebâir isimli bir başka uydurma suresinin birçok pasajında bu görülebilir. Aynı surede 12. pasaj olarak yer alan ifade ise Bakara, 171. ayetinin tam tamına kopyasıdır.[8]

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse bu kitap, İncil'in öğretilerini farklı bir üslupla Müslümanlara ulaştırmayı hedef alan bir çalışmadır. Medeniyetler ittifakı için en yüksek düzeyde gayretlerin sarfedildiği bu dönemde, medeniyetler çatışmasını teşvik edici bir özelliğe sahip olan bu ve benzeri tahrikkâr çabaların terk edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Hayvanlara, bitkilere saygı duymaya çalışan bazı Batılıların, dünyanın ikinci büyük dini ve onun müntesipleri olan Müslümanlara da an az diğer canlılar kadar saygı göstermelerini bekliyoruz.

Müslümanlara karşı kin ve nefretle dolu olan bu kitabın, iddia edildiği gibi barış kitabı olması mümkün değildir. Çünkü yukarıda da işaret edildiği gibi, adı geçen bu kitap, misyoner örgütlerin İslâm ülkeleri üzerinde oynamış oldukları oyunların hangi boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca bu gibi çalışmaların samimi dindarlar arasındaki diyalogun önünü tıkayacağı, hatta yok edeceğini de söylemek mümkündür. Dinlerin ayırıcı özelliklerinin değil, bilakis birleştirici özelliklerinin öne çıkartılması dünya barışı için çok elzemdir. İslâm "herkesin dini kendine" düsturuyla, dünyadaki bütün dinlere bir anlamda hoşgörüyle bakmaktadır. Benzer anlayış ve hoşgörünün Hıristiyan dünyasında da olması arzu edilir. Eğer bu kitabın yazarları ve destekçileri sözlerinde samimi iseler, yenidünya düzeni hayallerini terk ederek, dünyadaki akan kanı, savaşları, yoklukları engellemek için çabalamalılar ve arzu edilen ideal diyalogu gerçekleştirmek için gayret sarf etmelidirler.

*Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
arozkan@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Bu şahıslar ve sahte kitapları hakkında geniş bilgi için bkz. er-Râfiî, Tarîhu Âdâbi'l-Arab, Beyrut 1394, Cilt II, s. 198–210.
2. http://www.islam-in-focus.com/Aboutus.htm; http://www.americanthinker.com/articles.php?article_id=5108; http://www.truth-in-crisis.com/Press%20Release%20Christmas%202002.htm
3. http://jmm.aaa.net.au/articles/41.htm ; http://www.truth-in-crisis.com/TheTrueFurqan.htm
4. http://www.focusing-on-islam.com/Assets/PDF%20Docs/Summer%20Newsletter.pd
5. http://www.truth-in-crisis.com/TheTrueFurqan.htm
6. http://jmm.aaa.net.au/articles/41.htm
7. http://jmm.aaa.net.au/articles/41.htm
8. Bu kitabın tamamı hakkında geniş bilgi için bkz. http://www.islam-exposed.org/furqan/contents.html

İster

Gönül Nûr–i cemâlinden Habibim bir ziyâ ister,
Gözüm Hâk–i rehinden ey Tabîbim tûtîyâ ister.
Safâ–yı sîneme zulmet veren; jeng–i günâhımdır
Aman ey kân–ı ihsân zulmet-i kalbim cilâ ister.
Yetiş imdâde ey şâh–i Risâlet, rûz–i mahşerde,
Ki derdi bîdevâ–yı mâ'siyet Sen'den şifâ ister.
Ne âb–ı dîdeden rahat, ne âh–ı sineden imdâd.
Benim bâr–ı günahım lütf–i şâh–ı enbiyâ ister.
Sarıldım dâmen–i ihsânına ey şâfi–i ümmet,
Dahîlek yâ Muhammed, hasta cânım bir devâ ister.
Gül–i ruhsârına meftûn olanlar şüphesiz sensiz
Ne Mülk ü mâl ü câh ister, ne de zevk u safâ ister.
N'ola bir kere şâd olsa cemâl–i bâ–kemâlinle,
Ki kemter bendeniz Es'ad sana olmak fedâ ister.

Şeyh M. Esad Erbili

M. Fethullah Gülen Hocaefendi Cevap Veriyor:

MESÎH NEREDE? MEHDÎ KİM?

Soru: Mesîh ve Mehdî kimdir?

Cevap: Mesîh, Hazreti İsa aleyhisselâmın isimlerinden biridir. İsa aleyhisselâma; her türlü günâhtan korunmuş olması; dokunduğu hastaların Allah'ın izni ile şifa bulması; yeryüzünde çok seyâhat edip sesini-soluğunu her tarafa duyurması sebebiyle bu ismin verildiği rivayet edilmektedir. Ayrıca, Mesîh, İbrânî dilinde mübârek mânâsındadır. Hazreti İsa'nın şeref ve fazîletini ifade etmek için de ona Mesîh denilmiş olabilir. Diğer taraftan, kıyâmete yakın ortaya çıkacağı bildirilen Deccâl'a da, gözünün biri âdeta silik olduğu veya ortaya çıktığında, yeryüzünü kısa zamanda dolaşacağı için Mesîh denmiştir.

Mehdî ise, hidayete ermiş, sırat-ı müstakîme yönlendirilmiş kimse demektir. Mehdî, zulüm ve adaletsizliğin her tarafı kapladığı bir zamanda gelip yeryüzünü adaletle dolduracağı ve İslâm'ı hâkim kılacağı söylenen, Ehl-i beytten olacağı işaret edilen halaskârdır.

İtikadî bağların zaafa uğradığı, amelin terk edildiği, muamelâtın tamamen gözden çıkarıldığı dönemlerde kurtarıcı bir zatın beklenmesinin tarihi çok eskilere dayanır. Yahudiler de, Hıristiyanlar da hatta onlardan önceki insanlar da ömürlerini hep bir kurtarıcı bekleyişi içinde geçirmiş; özellikle de zulme uğradıkları, gadre maruz kaldıkları zamanlarda böyle bir halaskâr beklemişlerdir. Peygamberlik silsilesinin devam ettiği devirlerde beklenen bir peygamber, bir Mesîh'tir; Peygamber Efendimiz'den sonra da hemen her dönemde bir müceddid, bir kurtarıcı beklenmiştir; ama artık beklenen, bir peygamber değil, O'nun soyundan gelecek bir rehber, bir Mehdî olmuştur. Fakat, o da, Allah tarafından gönderilmiş bir elçi gibi algılandığından ve Fukahâ-yı Erbaa'dan (İmam-ı Azam, İmam-ı Malik, İmam-ı Şafiî ve İmam Ahmed b. Hanbel), kutuplardan, gavslardan ve hatta Kutbu'l İrşad'dan daha büyük olduğuna işaretler bulunduğundan ona gösterilen ta'zimi ifade etmek için "er-Rasûl" sıfatı ile beraber Mehdî-i Rasûl şeklinde anılagelmiştir.

Soru: Bir mehdî beklentisi içinde olmak dinimizin esaslarına uygun mudur? Mesîh ve Mehdî bekleyişinin dinî temelleri nelerdir?

Cevap: Zamanla bir kurtarıcının gelip, o dinin mensuplarını, yaşadıkları sıkıntılardan kurtaracağı inancı bütün dinlerde vardır. Öteden beri böyle bir kurtarıcı, bir halaskâr, hidayet edici bir insan, bir Mesîh ve bir Mehdî hep beklenmiştir. Bu bekleyiş, bir yönüyle de ehl-i imanda kuvve-i mâneviyeyi takviye etmek için değişik tecdid dönemlerinde insanların yenilenme azmini kamçılamıştır. Hatta denebilir ki, böyle bir bekleyiş belli ölçüde Hazreti Musa ve Hazreti İsa gibi peygamberlerin etrafında kümelenmeye vesile olmuştur. O devirlerdeki insanlar "Daha evvelki peygamberlerin haber verdiği güçlü irade, güçlü azim bu!" demişlerdir. Mesela, Hazreti Yahya, Ahd-i Cedîd'in ifadelerine göre, "Ben sizi suyla vaftiz ediyorum, ama benden daha güçlü olan geliyor. Ben O'nun çarıklarının bağını çözmeye bile layık değilim. O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek." deyip durmuş, kendisi de bir peygamber olmasına rağmen aynı zamanda halazâdesi olan Hazreti İsa'yı, o pek parlak Nâsıralı genci dinleyince, onun cemaat üzerindeki tesirini, dolu dolu heyecanını görünce, "Beklediğimiz Mesîh bu zattır!" demiştir. Onun müjdesi herkeste bir heyecan ve intizar hâsıl etmiş; Hazreti İsa'ya şehadeti de, havârîlerin onun etrafında toplanmalarını hızlandırarak kuvve-i mâneviyelerini güçlendirmiştir.

İsrailoğulları tarihleri boyunca sürekli bir Mesîh beklemişler, kendilerini "vaad edilmiş topraklar"a götürecek bir lider arayışında olmuşlardır. Kutsal kitaplarında da, bekledikleri halaskârın vasıflarını, özelliklerini görünce intizarları âdeta nâra dönüşmüş, bir kurtarıcı arayışıyla kavrulmuşlardır. Ne var ki, kutsal metinler tercüme edilirken ya da nesilden nesile aktarılırken aslî kaynaklar tahrif edilmiş ve ifadeler değiştirilmiş; neticede o ince meseleyi de bir buğu sarıvermiş. Bir buğulu cam arkasındaki eşya ne kadar net görünüyorsa, işte o mevzu da o kadar görünür, anlaşılır olmuş. Nihayet,

İsrailoğulları, senelerce bekledikleri kurtarıcıyı karşılarında bulsalar da, çepeçevre kuşatıldıkları buğu ve sisten dolayı bakış zâviyesinde bir kırılma yaşamış ve inkara sapmışlar. Re'fet ve şefkatle gelen, herkesi kucaklayan Hazreti Mesîh'i inkar etmiş, sürgünlere göndermiş, eziyetlere maruz bırakmış ve hatta onu asmak için darağacı bile hazırlamışlar. "Sen o değilsin." demiş durmuşlar.

Hazreti Mesîh'ten sonra da bir kurtarıcı bekleyişi devam etmiş; hem Hazreti İsa, hem de ondan önceki peygamberler tarafından müjdesi verilen, bütün vasıflarıyla bilinen ve aranan bir peygamber olarak, İnsanlığın İftihar Tablosunun, asırlarca yolları gözlenmiştir. Şam yolunda rahip Bahîra Allah Resûlü'ne: "Sen peygamber olacaksın. Ah keşke senin nübüvvetini ilân ettiğin güne yetişebilsem, yetişebilsem de ayakkabılarını taşısam ve sana hizmet edebilsem." derken böyle bir beklentiye tercüman olmuştur. Aşere-yi mübeşşereden meşhur sahâbî Said b. Zeyd'in babası ve Hz. Ömer'in amcası olan Zeyd, "Ben bir din biliyorum ki onun gelmesi çok yakındır; gölgesi başınızın üzerindedir. Fakat bilemiyorum ki ben o günlere yetişebilecek miyim?" diyerek son nefeslerini alıp verirken o arayışı seslendirmiştir. Ne var ki, O gelince, pek çokları yine aynı hataya düşmüş, değişik sâiklerle yine "Sen o değilsin." demişler. Bununla beraber, peygamber kendilerinden olmadığı için ya da dünyalık menfaatlerini kaybetme korkusuyla bazıları O'nu kabul etmese de senelerce dilden dile dolaşan müjde ilk sahabe efendilerimizin İslâm saflarında yerlerini almalarında, Ensâr'ın gelip Akabe'de Efendimize bağırlarını açmalarında çok etkili olmuş. Evet, Ashab-ı Resûl'ün, müşriklerin o kadar saptırma ve baştan çıkartma gayretlerine rağmen Efendimiz'in etrafında bünyan-ı marsus gibi kenetlenmeleri, Uhud darbesi karşısında sarsılmamaları ve Hendek savaşında dimdik ayakta durmalarında o meselenin önemli tesiri vardır. Efendimizin şahsiyetinin, görüntüsünün, mesajının, inandırıcılığının, emniyetinin, sadakatinin, vefasının ve fetânetinin tesiri olduğu gibi öyle bir bişâretin tesirinin olduğu da inkar edilemez.

Meselenin dinî temellerine gelince; Hazreti Mesîh'in âhir zamanda tekrar dünyaya döneceğini ve bu nüzûl keyfiyetini bildiren yaklaşık yüz kadar hadis-i şerif vardır. Bu hadislerden en az kırk kadarı, hadis kriterleri açısından sahih sayılır, yani erbabınca itimat edilen hadislerdir. Yirmi kadarı da hasen kabul edilmektedir, yani, ondan bir derece düşük de olsa sıhhatine güven duyulan hadislerdir. Yirmi-otuz tane de zayıf hadis vardır. Meselâ, Kütüb-i Sitte'nin çoğunda rivayet edilen bir hadiste Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem): "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, adaletli bir hükümdar (hâkim, hakem) olarak Meryem oğlu İsa'nın aranıza inmesi yakındır. Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve bolca mal dağıtacak. Mal o kadar çoğalacak ki, artık kimse onu sadaka olarak kabul etmeyecek." buyurmaktadır. (*Buhari, Büyû 102, Enbiya 49; Müslim, İman 242; Tirmizi, Fiten 54; Ebu Davud, Melâhim 14; İbn Mâce, Fiten 33*) Yine Müslim ve Müsned'de rivayet edilen bir başka hadiste de: "İsa b. Meryem nâzil olunca Müslümanların emiri: 'Buyurun bize namaz kıldırın.' diyecek, Hazreti İsa da: 'Hayır, siz birbirinizin emirisiniz. Bu Allah'ın İslâm ümmetine bir ikramıdır.' diyecektir." buyrulur. (*Müslim, İman 247; Ahmed bin Hanbel, Müsned 3/384. Az farkla: İbn Mâce, Fiten 33; Müsned 3/368*)

Kur'ân'da bu konuyu sarih olarak ifade eden bir ayet yoktur. Fakat bazı büyük âlimler, mesela bu mevzudaki hadisleri de cem' eden Hindistanlı Allâme Keşmirî, dört ayetin ahirzamanda Hazreti Mesîh'in ineceğine işaret ettiğini söylemişlerdir. Bu ayet-i kerimeler şunlardır: "Beşiğinde de, yetişkinliğinde de insanlara hitap edip onlarla konuşacak, salih insanlardan olacaktır." (*Âl-i İmran, 3/46*); "Kitap ehlinden her biri ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir." (*Nisâ, 4/159*); "Doğduğum gün, öleceğim ve diri olarak gönderileceğim gün bana selâm olsun." (*Meryem, 19/33*) ve "O, kıyamete bir alâmettir." (*Zuhruf, 43/61*).

Mehdî ile alakalı hadis-i şeriflere de iki örnek vermek yerinde olsa gerektir: "Mehdî bizden, Ehl-i beyttendir. Allah onu bir gecede zafere erdirecektir. Mehdî, Fatıma evlâdındandır" (*İbn Mâce, Fiten 34; Dârimî, Mehdî 1*). "Dünya hayatının sona ermesine bir gün bile kalsa, Allah zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracak Ehl-i beytten birini gönderecektir" (*Müsned, 2/117-118*).

Cenâb-ı Hak, rahmetinin eseri olarak her bir fesad-ı ümmet zamanında bir muslih, bir müceddid, bir halife-i zîşan, bir kutb-u âzam, bir mürşid-i ekmel ya da bir nevi mehdî hükmünde mübarek zatları göndermiş, fesadı izale edip milleti ıslah etmiş, din-i Ahmedîyi muhafaza buyurmuştur. Bu hususu nazara veren ve siyaset sahasında Mehdî-i Abbâsî, diyanet âleminde Gavs-ı Âzam, Şâh-ı Nakşibend, Aktâb-ı Erbaa ve on iki imam gibi zatları misal gösteren Bediüzzaman der ki, "Madem O'nun âdeti öyle cereyan ediyor, âhir zamanın en büyük fesadı zamanında, elbette en büyük bir müçtehid, hem en büyük bir müceddid, hem hâkim, hem mehdî, hem mürşid, hem kutb-u âzam olarak bir zât-ı nuranîyi gönderecek ve o zat da ehl-i beyt-i Nebevîden olacaktır. Bediüzzaman, Mehdî ile alakalı hadislerin zayıf olduğu iddiasına karşı da, "Hangi mesele var ki, bazı kitaplarda ona ilişilmesin? Hattâ İbn-i Cevzî gibi büyük bir muhaddisin bazı sahih ehâdîse mevzu dediğini, âlimler taaccüple nakletmişler. Hem her zayıf veya mevzu hadîsin mânâsı yanlıştır demek değildir. Belki an'aneli sened ile hadîsiyeti kat'î değildir demektir. Yoksa mânâsı hak ve hakikat olabilir." buyurmuştur.

Soru: Mesîh ve Mehdî bekleyişinin suiistimal edildiği dönemler de olmuş mudur?

Cevap: İslâm Tarihi'nde mehdiyet makamına yakın bir konum ihraz eden pek çok insan gösterilebilir. Mesela; ciddi ıslahatı, çizgisindeki istikameti, seleflerine karşı saygısı, Sahabe'ye hürmeti, dini meselelerdeki mûtedil ve müstakim düşüncesi gibi hususiyetleriyle Abbasîler'den Mehdî (Rahmetullahi aleyh) bir mânâda mehdî'dir. Emevîler içinde Ömer bin Abdülaziz bir mehdîdir. Ebû Hanîfe'den İmam-ı Rabbanî Faruk-u Serhendî'ye, ondan da İmam Gazzalî ve Mevlânâ Halid-i Bağdadi'ye kadar mehdiyet vasıflarını hâiz gibi görülen bazı büyükleri zikretmek mümkündür. Onlar iddiasız, samimi, beklentilere girmeden dine hizmet etmişler, mehdîlik iddiasında kat'iyen bulunmamışlar, onların faziletlerini gören halk da etraflarında toplanmış ve bir hizmet salih dairesi oluşturmuşlardır. Ne var ki, diğer taraftan da bu mülahaza, bir kısım fırsatçılar tarafından sürekli istismar edilmek istenmiştir.

Daha Peygamber Efendimiz hayattayken, Müseylimetü'l-Kezzab, Tüleyhâ, Esvedü'l-Ansî ve Secâh misal peygamberlik iddiasıyla ortaya atılan pek çok yalancı türediği gibi her dönemde "Âhir zamanda gelecek zât benim!" diye meydana çıkan kimseler de olmuştur. O ilkler ve Efendimiz'in vefatından hemen sonra "Ben de Peygamberim" diyen sekiz tane Deccal gibi her dönemde "Ben Mesih'im" diyen; hatta Efendimiz hakkında –hâşâ– "O Araplara gönderilmişti, ben daha umûmîyim." şeklinde şeytanî iddialarda bulunan hasta ruhlular her zaman var olmuştur. Dahası, Mehdî ile alakalı hadis-i şeriflerde "Âl-i beytimden bir tanesi zuhur edecek, ismi benim ismime muvafık olacak" dendiği için; yani, Mehdî'nin adının Muhammed, Ahmed gibi bir isim olacağına, Efendimizin ismiyle Mehdî'ninkinin -günümüzdeki moda tabirle- örtüşeceğine işaret buyurulduğu için az ileri yaşlarda adını değiştiren bir sürü insan çıkmıştır.

Mesela, Şâtıbî'nin bildirdiğine göre, Mansuriye fırkasının reisi Ebu Mansûr kendisine "Kisf" ismi vermiş, kendisinin Mehdî olduğunu ve Kur'ân-ı Kerim'deki "Ve in yerav kisfen mine's-seâi sâkitan..." (*Tûr, 52/44*) ayetinin kendisine işaret ettiğini, ayetteki "kisf"in kendisi olduğunu iddia ederek hemen etrafında bir sürü insan toplamıştır. Güya o "semadan inen bir parça"dır. Ayetin asıl mânâsına gözünü yumarak sadece semadan inmesi hususiyetini düşünerek, insanların başına inen bir taş gibi olması mülahazasıyla "Ben Kisf'im" demiştir. Yine Şâtıbî'nin anlattığına göre; Kendisini Mehdî diye isimlendiren Rafizî Ubeydullah'ın iki tane müsteşarı varmış; birinin adı Nasrullah, diğerininki de Fetih imiş. Sözde Mehdî onlara "Siz Allah'ın kitabında 'İzâ câe nasrullahi ve'l-feth...' diye anılan insanlarsınız. Ayet bize bakıyor. İslâm'a fevc fevc dehalet de bizim elimizle olacak." diyerek güya mehdîliğine deliller gösterirmiş. Şâtıbî gibi ciddi bir insanın anlattığı bu iki misal bile isimlerin ve vasıfların bazen nasıl suiistimal edildiğini, nasıl bir fitne unsuru olduğunu ve bir coğrafyayı nasıl kan seylâplarına mahkum ettiğini göstermesi bakımından yeterlidir.

Bir kurtarıcı bekleme ve bunun istismar edilmesi mevzuu sadece dinî hayatla da sınırlı kalmamıştır. Mesela, insanların bazıları ekonomik hayat adına da bir kurtarıcı beklemiştir; sosyal hayat adına da bir halaskâr beklemişlerdir. Ekonomi adına kurtarıcı bekleyenler, bütün işçi hareketlerinin sonunda Avrupa'nın kan-irin içinde çağlaması karşısında Karl Marx'a dikkat kesilmişler; yazdığı yazılara, "Manifesto"suna ve "Das Kapital"ine bakarak onu insanlığın, hususiyle de işçi sınıfının, proletarya'nın halaskârı olarak görmüşlerdir. Doktor İkbâl'in –makamı Cennet olsun– "Peyâm-ı Meşrik" (Şarktan Haberler) kitabında, "Rusya'da bir insan çıktı, kitapsız peygamber; halkın telakkisini seslendiriyor"; yani cahil, görgüsüz, din bilmeyen, çok çeşitli beklentiler içinde bulunan bir tip şeklinde resmettiği Marx'ı bazıları bir Mesih gibi istikbal etmişlerdir. Lenin'den Troçki'ye kadar daha bir sürü kezzab, bazı insanlar tarafından bir halaskâr gibi alkışlanmıştır. Bazı dönemlerde, İslâm dünyasında da, Mısır'dan Sudan'a, Suriye'den Somali'ye kadar hemen her yerde bazılarına kurtarıcı nazarıyla bakılmış, hatta –hâşâ– "O Arapların Peygamberiydi, Medine'nin Peygamberiydi, bu da bizim ki!.." deme dalalet, cehalet, gaflet ve küfründe bile bulunulmuştur...

Mesela; Râfizî düşünce, tarih boyunca sürekli Mehdî çıkarmıştır. Muvahhidîn devletini kuran insan Mehdî'dir. Emevî ve Abbasî tarihleri boyunca ortaya çıkan birçok siyasî grup hep liderlerinin Mehdî olduğunu söyleyedurmuşlardır. Hatta Kuzey Afrika'da kurulan ve daha sonra Mısır'a da hâkim olan Şiî Fatımî devletinin ilk hükümdarının Mehdî olduğu inancı bu devleti kuran ve sürdüren kimseler tarafından inanılan bir husustur. Fâtımî devletinin başına bir çocuğu getirmişler; peygamber torunu dedikleri o uydurma kurtarıcının etrafında toplanmış ve o meseleyi suiistimal etmişlerdir; etmişler ve Müslümanların Haçlı seferleriyle, daha önce Moğol işgalleriyle sarsıldığı bir dönemde onlar istiklallerini ilan ederek fitne ve iftirak çıkarmışlardır. İşte, tahta atın içinde, devlet bünyesine sinen bu insanlar Haçlı ordularına kapıları açmış ve düşmanların istilasını kolaylaştırmış, İslâm'ı arkadan hançerlemişlerdir. Karmatîler de aynı hususu istismar ederek senelerce fitne ve iftiraka sebep olmuşlardır.

Yakın tarihe doğru gelince, Somali Mehdî'sinden Sudan'da çıkan büyük Mehdî'ye –ki onu İngilizler öldürmüş, yakmış, külünü Nil'e savurmuşlardır ve Doktor İkbâl ondan çok dâsitânî bahseder– bir Mesîh-i Mev'ud olarak alkışlanan Bahâullah'tan, Hind Yogasıyla, meditasyonla meşgul olan, ruh gücünü ortaya çıkarmaya mâtuf bazı riyâzetlerle başı dönünce halüsinasyonlar görmeye başlayan, kendisine önce müceddid, sonra Mehdî-i Mev'ud, İmam-ı muntazar ve en sonunda Mesîh-i Mev'ud diyen Gulam Ahmed'e, ondan da

kendisini peygamber ilan eden Alija Muhammed'e kadar pek çok insan mehdîlik mevzuunu suiistimal etmiş ve fitnelere sebep olmuşlardır.

Hususiyle de Râfizîler mehdiyet mülahazasını çok canlı tutmakta, "On iki imamdan birisi hayatta iken gizlenmiş, âhir zamanda çıkacak" demektedirler. Ne gariptir ki, Abbasî'lerin şerrinden kaçtığına ve saklandığına kâil oldukları kurtarıcının âhir zamanda Abbasî fitnesinden daha büyük bir fitnenin olduğu deccaliyet döneminde birden bire zuhur edeceğine, Kaf dağının arkasından çıkıyor gibi çıkacağına inanmaktadırlar. Bu mesele akîde bakımından da sorgulanacak bir husustur: Nasıl gelecek? Gökten mi inecek? Sırr-ı teklif nasıl olacak? Birinin içine girip ondan mı çıkacak? Siz reenkarnasyona mı kâilsiniz? Ulûhiyet hakikatini taşıdığına inanıyorsanız, bu mülahazanızla acaba hulûl ve ittihaddan mı bahsediyorsunuz? Bu, usulüddin açısından münakaşası yapılacak husustur; ama onlar öyle inanıyorlar.

Aslında, fevkaladeden bir Heraklit bekleyişi mazlum ve mağdur milletlerin kaderî mülahazaları olmuştur. Hani M. Akif,

"Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mû'tâdı,
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümid et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı
Cihan kanûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â" vardı."

der ya; işte, kendi cehd ve gayretleriyle o bîdâdı kaldırma hakikatine kapalı bir kısım tembel ruhlar, miskin ve âciz fıtratlar gökten gelecek böyle bir Heraklit beklemektedirler. Sünnî dünyaya göre de bunun bir hakikati ve Mehdî bekleme temayülü vardır; fakat ehl-i sünnet anlayışına göre ona insanüstü özellikler atfedilmez; toplumu İslâm'a yöneltecek bir yönetici, bir ilim, kalb ve ruh adamı olabileceği ifade edilir.

Soru: Hazreti İsa'nın tekrar dünyaya inişi nasıl olacaktır? O iniş mânevî bir iniş midir; yoksa şahsen ve cismen nüzûl de gerçekleşecek midir?

Cevap: İslâm âlimlerinden bazıları, Hazreti İsa'nın şahsen nüzûlünü, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetine aykırı bularak, bu nüzûle "şahs-ı mânevî" nüzûlü olarak bakmışlardır. Bazıları da âyet ve hadisleri daha değişik şekilde te'vil etmişlerdir. Bediüzzaman Hazretleri ise, Hazreti Mesîh'in nüzûlünün şahsen olacağını nefyetmemekle beraber, daha çok şahs-ı mânevî üzerinde durmuş ve Hazreti Mesîh'in nüzûlünü, Hıristiyanlık âleminin İslâm'a iktida etmesi şeklinde anlamıştır. Hıristiyanlığın tasaffisi için Hazreti Mesîh'in şahsen nüzûlünü de uzak görmemek gerektiğini ifade ederek, "Evet, her vakit melekleri semâvattan yere gönderen, bazı vakitte Hazret-i Cibril'in Dıhye suretine girmesi gibi onları insan suretine vaz' eden, ruhanîleri âlem-i ervahtan gönderip beşer suretinde temessül ettiren, hattâ ölmüş velilerin ruhlarını cesed-i misaliyle dünyaya gönderen bir Hakîm-i Zülcelâl, değil semâ-i dünyada cesediyle bulunan ve hayatta olan Hazreti İsa'yı, belki âlem-i âhiretin en uzak köşesine gitseydi ve hakikaten ölseydi, yine şöyle bir netice-i azîme için ona yeniden ceset giydirip dünyaya gönderirdi." demektedir. Üstad, temelde meseleye böyle yaklaşırken, nüzûl keyfiyetiyle alâkalı hadislerde zikredilen Şam'da Ak Minare'ye inmesi, bir atın üzerine binmesi.. vb. hususlarda da kat'iyen tafsilata girmemiştir.

Evet, Hazreti Mesîh'in bir şahs-ı mânevî olarak inmesini çok uzak görmüyorum. Olabilir, o ruh, o mânâ inebilir. Buna kimsenin itiraz etmeye de hakkı yoktur. Şahs-ı mânevî olarak gelecek demek, bir şefkat ruhu, bir merhamet mânâsı öne çıkacak, insanlar üzerinde bir rahmet esintisi belirecek.. insanlar birbirleriyle anlaşacaklar, uzlaşacaklar demektir. Daha önce de arz etmiştim; diyalog ve hoşgörü adına değişik kiliselere gidilip "Gelin Kur'ân'ı beraber okuyalım." deniliyor. Değişik yerlerde "Siz de bizim İncil derslerimize iştirak edin." diyorlar. Bu gidip gelmelerle Kur'ân'a göre bir Hazreti İsa inanışı çıkıyor ortaya. Kiliseden, Efendimiz'e de inanan, kendilerine "Müslüman İsevîler" diyen insanlar çıkabiliyor. Bunu, İseviyetin tasaffisi, mesihiyet ruhunun mukaddimesi saymada bir mahzur görmüyorum.

Soru: Mesîh ve Mehdî'nin gelişine inanmamak insanı dinden çıkarır mı? Nüzul-ü İsa ve zuhur-u Mehdî'ye iman dinin esaslarından mıdır?

Cevap: Mesîh ve Mehdî ile alakalı hadis-i şerifler ve ümmetin kabulü esas alınınca nüzûl-ü İsa'ya ve zuhur-u Mehdî'ye inanmak Efendimiz'e îtimadın ve güvenin ifadesidir denilebilir. Fakat bu mevzu Maturidî ve Eş'arî gibi Ehl-i Sünnet imamlarının eserlerinde işlenmemiş ve ele alınmamıştır. Ayrıca fer'î bir konu olduğundan ve âhad habere dayandığından dolayı bunu inkâr küfre sebep olmadığı için ilk dönem akaid kitaplarına da yansımamıştır. Bununla birlikte, Şia'nın bütün kollarında Mehdîlik önemli bir husustur ve Mehdî beklentisi sürekli işlenerek hep canlı tutulur. Şia'nın gizli imamı Mehdî'dir. Şia'ya göre bu gizlilik mutlaka bir gün sona erecek, yeryüzündeki bu zulüm ve adaletsizlikler yok olacak ve tarih boyunca haksızlığa uğratılan Ehl-i beytin intikamı alınacaktır.

Evet, bu mevzu mü'minlerin "âmentü" erkânına inandıkları gibi inanmaları gerekli olan meselelerden değildir. Âmentü'de ifade ettiğimiz altı iman esası; Allah'a, Meleklerine, (bütün) kitaplarına, (bütün) peygamberlerine, ahi-

ret gününe (ve ahiret ahvaline) ve kaza-kadere (hayır ve şerrin Allah'tan, O'nun yaratması ve takdiri ile olduğuna) kesin olarak inanmaktır. İmanın rükünleri kabul ettiğimiz bu altı esas arasında hurûc-u Mehdî ve nüzûl-ü Mesîh yoktur. Eğer bunlar erkân-ı imaniye ölçüsünde mutlaka inanılması gereken, inanmayanı küfre götüren meseleler türünden olsaydı, bunları da Sahib-i Şeriat erkân-ı imaniye arasında sayardı. Erkân-ı imaniye'nin sayıldığı hadis-i şeriflerde Mehdî ya da Mesîh'in zikri yoktur. Yine olsaydı, ehl-i sünnet imamları bunlara da erkân-ı imaniye arasında yer verirlerdi. Fakat, az önce de dediğim gibi ne Maturîdî ne Eş'arî ne de bir başka ehl-i sünnet imamı Mehdî ve Mesîh'e imanı erkân-ı imaniyeden biri olarak saymamışlardır. Bu sözüme itiraz edilebilir ve "Evet, mutlak mânâda erkân-ı imaniye içinde yok ama, Kitab'a inanmakla mükellef değil miyiz? Kur'ân'da dört ayetin Hazreti Mesîh'in ineceğine, Mehdî'nin zuhur edeceğine işaret ettiğinden bahsediliyor." denebilir. Hazreti Mesîh'in ve Mehdî'nin âdil, muksıt bir insan olacağına, "kıst"ı (insaf, merhamet ve adaleti) temsil edeceğine dair işaretler varsa da bu konuda sarâhat yoktur. Şüphe ve tereddüde meydan vermeden yani sarih bir şekilde ifade edilmediğine göre bu işaretler müteşâbihtir. Müteşabih olunca da, o mevzuda mülahazaya alınabilecek pek çok mânâlar vardır. Bir kelimeyi, bir mefhumu ve bir mantuku ortaya koyduğunuz zaman, o nass ölçüsünde bile olsa, sarih ifade edilmemiş ve bir zahire bağlanmamışsa pek çok ihtimal ve yorumdan herhangi birine mutlak inanmak şart değildir. İşaret edilen, adalet vasfıyla resmi çizilen, fotoğrafı ortaya konan insan, mesela, Ömer bin Abdulaziz de olabilir, Mehdî-i Abbasî de. Öyleyse, Mehdî-i Muntazar çoktan gelip gitmiştir.

Hatta bir başkası, hadis-i şeriflerin ortaya koyduğu fotoğrafın Hazreti Fatih'e çok yakıştığını, ona uygun geldiğini söyleyebilir. Fatih'in asıl adı da Muhammed'dir, hadislerin ifade ettiği gibi Efendimiz'in ismine tam uyuyor. Hâkim'in Müstedrek'inde geçen İstanbul'un fethiyle alakalı hadis-i şerifi de nazara alırsanız, zaten Efendimiz'in iltifatına ve övgüsüne de mazhar olmuş bir insan. Dahası denebilir ki, şekli şemâili de Efendimiz'in şemâiline çok benziyor. Soyunun Ehl-i beyt'e dayanmadığını da kimse söyleyemez. Öyleyse, boşuna bir Mehdî-i Muntazar bekliyorsunuz. İşte Fatih; gelmiş, fonksiyonunu eda etmiş; dünyanın, hususiyle Bizans cebri ve zulmüyle inlediği bir dönemde bir sulh, sükun ve huzur devleti tesis etmiş ve adl u kıst ile doldurmuş dünyayı ki bu tam Mehdî'ye göre bir iş. Fakat, biri dese ki, "Ben Fatih'in Mehdî olduğunu kat'iyen kabul etmiyorum." Bunu söyleyen bir insan yine mü'mindir, dinden çıkmış olmaz; zira onun mehdîliği te'vile, yoruma açık bir mevzudur ve ona inanmak dinin esaslarından değildir. Bu açıdan günümüzde de bir deli, bir ruh hastası çıksa ve "Ben Mesîh'im veya ben Mehdî'yim." dese, onun bu iddiası bizi hiç ilzam etmez.

Soru: Din düşmanları, bazı samimi Müslümanları ya da onların değer verdiği kimseleri karalamak için "Mesîh veya Mehdî olduğunu iddia ediyor." gibi iftiraları da kullanıyorlar. Onların bu iftiralarını ve bazı insanların kendilerini Mesîh ya da Mehdî zannetmelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Enbiyâ-ı izâm Cenâb-ı Hakk'ın Zâtî tecellilerini temsil ederler. Hemen her insan üzerinde de, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden biri daha hâkimdir. Dolayısıyla aynı ismin tecellisine mazhar olan insanlar, bazen birbiriyle karıştırılabilir. Diyelim ki, Hazreti Mesîh bir reşhadır. Bir başkası ise, velâyet-i kübrâya mazhar olduğundan, seyr-i ruhânîsinde onunla aynı yörüngeyi paylaşır ve seyrini o zatın izinde, onun ekseninde sürdürebilir. Dolayısıyla o zata bakılınca, bazen "asl"a iltibas da söz konusu olabilir. Yani bazen gölge ile asıl karıştırılır. Mesela; Hızır'ın geçip gittiği yolda bir an yürüyenler bazen Hızır'ın kendisiymiş gibi zannedilebilir. -Bir kısım hüsn-ü zan kurbanları ve haddini bilmez benciller müstesna- bazı kimselerin mesihiyet ve mehdiyet iddiaları da işte böyle bir iltibastan kaynaklanmıştır/kaynaklanmaktadır.

Mesîh ve Mehdî inancı tarih boyu suiistimallere maruz kaldığı gibi günümüzde de hâlâ suiistimal ediliyor olabilir ve bundan sonra da peygamberlik iddiasındaki yalancılar, mütenebbîler, Mehdî taslakları ve müteşeyyihler çıkabilir.

Eğer bir insan Kisf gibi, Sudan Mehdî'si ya da Somali Mehdîsi gibi kendisinin Mehdî olduğuna inanıyor, Mesîh olduğunu iddia ediyorsa, bu büyük bir iddia ve bir mübalağa olur. O zaman da meseleyi akîde açısından ele alıp analiz etmek gerekir. Ne demek istiyor o iddiasıyla? Mesîh'in ona duhûl ettiğini söylemek istiyorsa, bir kısım kimselerin Hazreti Mesîh'te mütecessid bir uluhiyet gördüğü gibi, o da kendisini öyle görüyorsa, bu Müslümanlığa göre küfürdür; onu ifade etmek için dalalet kelimesi hafif gelir; evet, öyle bir iddia açıktan açığa küfürdür.

Eğer, o söz ve iddiasıyla, Hazreti Mesîh'in yörüngesinde seyr u süluk-i ruhânî yaptığını ve kazandığı şeffafiyetten dolayı kendisine bakanların onda bir Mesihiyet gördüğü mülahazasını kastediyorsa, işin doğrusu, bu da o ufka ait bir insan olmayı iddia etme açısından çok büyük bir tekebbürdür. Şâh-ı Geylanî gerçekten bir Mehdî olabilir; fakat hiçbir zaman böyle bir iddiada bulunmamıştır. Muhammed Bahâuddin Nakşıbendî böyle bir Mehdî olabilir ama kendisini hiçbir zaman o mertebede görmemiştir. İmam Rabbânî bir nevi Mehdî'dir; ne var ki, kendisine insan olma payesini bile çok görmüştür. Zaten o ufkun erbâbı, iddiadan, kendine makam ve mevki biçmekten uzak kimselerdir.

Evet, meseleyi doğru analiz etmek lazım. Bahis konusu olan söz seyr u süluk-i ruhânîde yörünge birliğinden dolayı bir iltibas mı? Çevrenin hüsn-ü zannından kaynaklanan bir yanılma mı? Çevrenin bu iltibasına tercüman olmak mı? Yoksa gerçekten o insan kendisini "vazifeli" mi zannediyor? Eğer öyle zannediyor ve bununla Mehdîliği kastediyorsa bu bir dalalettir. Mesihiyet iddiasında bulunuyorsa, o da küfürdür. Hiç kimse, "Ben Mesîh'im" diyemez. Çünkü Hazreti Mesîh gelmiş, içimizden ayrılmış ve gitmiştir. Peygamber olarak gitmiştir. Birisinin kalkıp da, "Mesîh'im" demesi peygamberlik iddiası olur, dolayısıyla da küfürdür. Hazreti Mesîh de kendisine "Ben peygamber değilim" deseydi O da aynı çukura düşerdi. Tehlikeli şeyler bunlar.. Peygamber "peygamber değilim" diyemez. Peygamber olmayan da "peygamberim" diyemez.. Öyleyse peygamber, peygamberliğini inkar edemediği gibi, onu ifade etme mecburiyetinde olduğu gibi; o meselenin şemmesini duymamış, reşhasına şahit olmamış, onu ihsâs etmemiş bir insanın kalkıp o iddiada bulunması da aynen küfürdür. Bu açıdan da, bir insan ehl-i sünnet çizgisinde ise, mişkât-ı nübüvvet altında yürüyorsa, hiçbir zaman böyle bir iddiaya kalkmayacaktır.

Az önce de ifade ettiğim gibi, "Din–i mübin–i İslâm'ın yeniden dünyanın değişik yerlerinde kendisini ifade etmesi için ihtiyaç varsa Hazreti Mesîh, öteki âlemin ta öbür ucunda bile olsa böyle önemli bir fonksiyon için döner gelir!" diyor Bediüzzaman Hazretleri. Fakat, genel yorumu itibarıyla nüzûl-ü İsa'yı şahs–ı mânevî olarak yorumluyor. Mesihiyetin, bir cemaat ya da bir zümre tarafından temsil edileceği şeklinde bir yorum getiriyor. Ne var ki, bu konuda bir isim belirleme, onu bir insanda tecessüm etmiş şekilde görme, "falan şahıs odur" deme... işaret edilen şahıs Fatih de olsa, İmam Rabbânî de olsa, bu bir küfürdür. Hakiki mü'minlerin karşısında tir tir titreyeceği ve uzak duracağı şeytanî bir iddiadır.

Maalesef, soruda da ifade ettiğiniz gibi, bazı dönemlerde suiistimal edilen bu mesele, din düşmanlarının samimi mü'minleri karalamak için kullandıkları bir sermaye haline gelmiştir. Bir kısım cahiller, hüsn-ü zan ettikleri kimseler hakkında "Mehdî" tabirini kullanabilirler. Daha insaflı bazıları, "Belli bir zaman içinde bir mânâda Mehdî'nin bir vazifesini ifâ ediyor." diyebilirler. İmam Gazalî, İmam Rabbânî ve hatta Bediüzzaman hakkında böyle diyenler çıkabilir. Her şeyden önce bu umumun kanaati değildir. Hele ondan sonrakiler hakkında öyle diyen de zaten yoktur. Öyle bir iddiada bulunan bir safderûn varsa şâyet, onu kendi safderûnluğuna mahkum etmek lazım. Aklı başında bir mü'min ne öyle bir dalalete tâlib olur, ne de -hâşâ ve kellâ- Mesîhlik iddiası gibi bir küfrün arkasına düşer.

Diğer taraftan, kendisi öyle itikad etmese bile etrafındaki insanların hüsn-ü zanlarına, o türlü lâf-ı güzafına göz yuman, o iddialara karşı sükut duran insan da küfre ve dalalete karşı sessiz kalıyor demektir. Öyle bir insan hakkında da, Efendimiz'in beyanlarından aldığımız bir sözle "dilsiz bir şeytan" desek sezâdır. Şayet bir kimseye, etrafındakiler "Mesîh" diyorlarsa, o da bunu bildiği halde sessiz duruyor ve bu dalalete karşı onları ikaz etmiyorsa, o kimse, dilsiz bir şeytandır. O iddiayı kabulleniyorsa kendisi de kafirdir. "Mehdîyim" iddiasıyla ortalıkta dolaşıyorsa o kimse de dalalete sürüklenmiş bir zavallıdır. Bir Müslüman'ın o tür iddiaları kabul etmesi mümkün değildir.

Fakat, bu mesele bir yönüyle karalamaya mâtuf istimal ediliyor. Bazıları bu iddialarla belli güçler tarafından ortaya çıkarılıp Müslümanların aleyhine kullanılıyor. Bazı kimseleri hapishanede ilaç içirtip delirtiyorlar! Sonra da ona bin bir türlü küfür sözleri söyletiyorlar. Dünyanın değişik yerlerinde oluyor bunlar. Türkiye'de de ehl-i dalalet, ehl-i küfür, diplomalı cahiller, Türk milletinin veya dünyadaki Müslüman milletlerin kaderine hakim kaba kuvvetin temsilcileri bazı Müslümanları karalama, bazı kimseleri ademe mahkum etme adına bu türlü iftiralarla kara çalma komploları kuruyorlar. Mesela diyorlar ki, "Falanın çevresindekiler ona Mesîh nazarıyla bakıyorlar." Oysa maksatları hep karalama olan bu din düşmanlarının Mesîh'ten hiç haberleri yoktur. Mehdî'nin kelime mânâsını bile bilmezler. O mevzuda usulüddinin, fıkıh metodolojisinin ne dediğini hiç bilmezler, hatta Kitab'ı bilmez, ona inanmazlar. Ama gelin görün ki, Müslümanları karalama adına hiç bilmedikleri bu meseleleri bile kullanır, mü'minlere iftira ederler.

Oysa ki, aklı başında, Kitab'ı ve Sünnet'i bilen bir mü'min ne öyle bir meseleyi kabul eder, ne de öyle bir mesele çevresi tarafından dillendiriliyorsa sükut eder. Arz ettiğim gibi, o tür iddiaları küfür sayar, sükutu da dilsiz şeytanlık kabul eder. Bu açıdan yedi dünya bilmeli ki, ehl-i dalalet ve ehl-i küfür bu tür iddiaları mü'minleri karalamaya matuf olarak bizzat kendileri ortaya atıyorlar. Ve yine yedi dünya bilsin ki, ehl-i iman hiçbir zaman bu lâf-ı güzâflara inanmayacak, bu iftiralara kanmayacaktır. Onlar kılı kırk yararcasına, Kitap ve Sünnet'in emirlerini yerine getirecek, o türlü büyük iddialara asla girmeyecek, Müslümanlığın tevazu, mahviyet ve hacâletten ibaret olduğunu kabul edecek, kulluğu her türlü payenin üstünde görecek ve Hazreti Mevlânâ gibi "Kul oldum, kul oldum, kul oldum! Ben Sana hizmette iki büklüm oldum. Kullar âzad olunca şâd olur; ben Sana kul olduğumdan dolayı şâd oldum." diyeceklerdir.

(Fethullah Gülen, Ümit Burcu, 33-49)

Dua

Ey kudret ıssı Pâdişâh lûtfeyle açıver yolum
Bağlandı her yanım Şehâ lûtfeyle açıver yolum

Şol ism–i zâtın hakkıçün cümle sıfatın hakkıçün
İzz u şânın hakkıçün lûtfeyle açıver yolum

Ol ism–i âzâm hakkıçün ol nûr–ı ekrem hakkıçün
Ol Fahr–ı âlem hakkıçün lûtfeyle açıver yolum

Lûtfunla ihsân eyledin vaslınla handan eyledin
Hicrinle hayran eyledin lûtfeyle açıver yolum

Saldın şikâre çün beni Âdem olup bulam Seni
Bağladı dünyâ–yı denî lûtfeyle açıver yolum

Şaşırdı bizi nefs–i bed eyledi hep yolları set
Ey lûtfu çok Senden meded lûtfeyle açıver yolum

Bu cân yine vuslat diler Sen şah ile vahdet diler
Varmağa dil nusret diler lûtfeyle açıver yolum

Her kande kâmil görürüz bakıp ana yerinürüz
Dönüp Sana yalvarırız lûtfeyle açıver yolum

Kavilde n'ola yârına kim Sana doğru yol bula
Sensin kamu derde devâ lûtfeyle açıver yolum

Zikrin enîs et bu dile erişe tâ dilden dile
Yol göstere ilden ile lûtfeyle açıver yolum

N'itsün Niyâzî derd–mend etmiş anâsır kayd ü bend
Bilmem ilâhî gayri fend lûtfeyle açıver yolum

Niyâzi MISRÎ

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Selahaddin KIYICI*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

DOĞUNUN BÜYÜK ÂLİMİ ERZURUM MÜFTÜSÜ: SOLAKZÂDE MUHAMMED SADIK SOLAKBAY

Solakzâde Müftü Sadık Efendi zengin ve kültürlü bir ailenin çocuğu olarak 1302/1884 yılında Erzurum'da doğdu. Babası ulemadan Erzurum müftüsü Muhammed Hamid Efendi (1332/1913)'dir. Büyük babası ise zamanın en büyük ilim ve fikir adamlarından olup sadrazam Küçük Said Paşa (1333/1914) gibi devlet adamları yetiştiren ve Erzurum'da Büyük Hoca diye anılan Solakzâde Ahmed Tevfik (1313/1895) Efendi'dir. Tarihçe-i Erzurum müellifi Mehmed Nusret Efendi (1357/1930), bu zattan bahsederken; "Onu ilk defa gören kemâl-i heybetinden ürperirdi, sohbetine katılan ise saatlerce sohbetinden ayrılmak istemezdi. Bu iki fazilet Cenâb-ı Peygamber'den ulemâ-yı hâssına mütevares olan ahlâk-ı âliye-yi maneviyedendir."[1] diyerek Ahmed Tevfik Efendi'yi tasvir etmeye çalışmıştır.

Müftü Sâdık Efendi'nin doğum tarihi hakkında farklı görüşler varsa da, bu farklılığı ortadan kaldıran merhumun kendi notlarıdır. Muhammed Sâdık Solakbay, kendi el yazısıyla yazdığı notlarında: "Büyük babam Ahmed Tevfik Efendi, 27 Şaban 1313 tarihinde Cumartesi gecesi vefat etti. O vefat ettiği zaman ben on bir yaşındaydım" der. Bu itibarla 1313'den 11 çıkarılınca, onun doğum tarihinin 1302/1884 olduğu anlaşılır.

Bu aileye Solakzâde denilmesinin sebebini ise Müftü Sadık Efendi şöyle açıklardı: "Dedem Ahmed Tevfik Efendi'nin babası Hacı Lütfullah Ağa (1237/1821) yarımkan Arap atı besler ve beslediği bu atlarla Erzurum ve çevresinin geleneksel atlı sporlarından cirit oyunlarına katılırmış. Cirit sopasını sol eliyle tutup attığından kendisine solak, çocuklarına da solak'ın oğlu anlamına Solakzâde denilmiştir. 1934 tarihinde çıkarılan soyadı kanunundan sonra Solakbay soyadını almıştır.

Hocaları

Müftü Sadık Efendi'nin yetişmesinde emeği geçen hocalarının sayısı fazla değildir. İlk hocası Salih Efendi adında bir zattır. Daha dört yaşında iken Kur'ân-ı Kerim'i okumayı ve yazı yazmayı ondan öğrendi. İlim tahsilinde Hacı Derviş Efendi adında bir hoca efendiden de istifade ettiği söylenmektedir. Muhammed Sadık Efendi'nin esas hocaları dedesi Ahmet Tevfik Efendi ile babası Muhammed Hamid Efendi'dir. Sadık Efendi daha küçük yaşta Erzurum İbrahim Paşa medreselerinde fahrî müderris olan dedesi Ahmet Tevfik Efendi'nin derslerine devam etti. Dedesinden çok istifade ettiğini ve sekiz-dokuz yaşlarında iken ilm-i nahivden Molla Cami okuttuğunu merhumun kendisi anlatırdı. Aklî ve naklî ilimleri hep dedesinden almıştır. 1895'te dedesi Ahmet Tevfik Efendi ölünce aynı medresenin müderrisliğine getirilen babası Hamid Efendi'nin derslerine devam etti. Eksik kalan tahsilini tamamlayarak babasından icazet aldı.

Sadık Efendi'nin, 1910 yılında 26 yaşlarında olduğu halde Erzurum Müftü müsevvidliğine tayin edildiğini görüyoruz. O tarihte Erzurum Müftülüğü'nde merhumun babası Muhammed Hamid Efendi bulunuyordu. O tarihlerde Osmanlı Devleti'nin başı gailelerden kurtulamıyordu. Biz bunun detaylarına inecek değiliz. Bunun neticesi olarak 1912 yılında Balkan savaşı patlak verdi. Yukarıda da söylendiği gibi adı geçen tarihte merhumun babası Erzurum müftülüğünde, kendisi ise müftü yardımcılığında bulunuyordu. İşte bu tarihlerde Şeyhülislâmlık makamında bulunan Ahıskalızâde Mehmet Esad Efendi'nin, Erzurum Valiliği'ne gönderdiği 17 Şubat 1912 tarihli bir yazıda, ulemanın ve halkın orduyu desteklemeleri isteniyordu. Merhum Sadık Efendi babası ile baş başa vererek halkın orduya her bakımdan yardımcı olmaları hususunda ellerinden gelen her türlü gayreti sarf etmişlerdir.

1913 yılında Erzurum Müftüsü Hamid Efendi vefat edince, babasının yerine Erzurum Müftülüğüne M. Sadık Efendi getirildi. Çok değerli âlimlerin bulunduğu bu zamanda Erzurum Müftülüğüne Sadık Efendi'nin getirilişi onun ilmî kudretinin bir göstergesidir. M. Sadık Efendi, müftülük görevinin yanında babasının ölümüyle boşalan İbrahim Paşa medreseleri müderrisliğini de üzerine aldı. Yine bu sıralarda Erzurum'daki Mekteb-i İdadi ve Mekteb-i Rüştiye'de din dersleri verdi. Memleketine ve milletine her yönden hizmet aşkıyla yanan genç müftü

Sadık Efendi'nin bu heyecanlı günleri fazla uzun sürmedi. Zira memleketimiz için her bakımdan felaket olan Birinci Cihan Harbi başladı. Bunun neticesi olarak da 16 Şubat 1916 yılında Ruslar Erzurum'u işgal ettiler. Bu durumda Müftü Sadık Efendi için de Erzurum'dan göç etmekten başka bir seçenek kalmamıştı. Daha önce verilen hicret izni sonucu kendisine tahsis edilen bir at arabası ile yola koyuldu. Ordumuzun art birliklerinin Erzurum'u terk ettiği bir sırada o da, çok sevdiği memleketi Erzurum'u gözyaşları ile terk etmek zorunda kaldı.

Batıya doğru hicret ediyordu, Erzincan ve Sivas üzerinden Kayseri'ye ulaştı. Bir müddet Kayseri'de kaldı. Oradaki hatıralarını zaman zaman anlatırdı. Kayseri'de ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Bilinen bir şey varsa o da misafirperver Kayserililerin onu çok sevmeleri, onun da onlardan çok hoşlanmış olmasıdır.

Müftü Sadık Efendi Kayseri'de bir müddet kaldıktan sonra Konya'ya geçti. Biraz da orada kaldı. Konya'da kaldığı sırada Konya Müftülüğü teklif edildi. Tayin işlemlerine başlanacağı esnada gördüğü bir rüya üzerine bu tayinden vazgeçti.

Müftü Sadık Efendi ailesi ile sürdürdüğü bu göç yolculuğunun en sonunda İstanbul'a kadar uzandı. Dâru'l-Hilâfe'de dersler verdi, ilim çevreleri ile temasta bulundu. Bir yıl on dört gün süren hicret yolculuğundan ve çok sıkıntılı geçen günlerden sonra, Rusların Doğu Anadolu'dan çekilmeleri üzerine 1917 yılının son günlerinde Erzurum'a döndü.

Milli Mücadele'ye Katkıları

Müftü Sadık Efendi Erzurum'a döndüğünde Erzurum'un manzarası çok feci ve dayanılmazdı. Şehir yakılıp yıkılmış, âdeta bir harabeye dönmüştü. Cevat Dursunoğlu (1390/1970)'nun ifadesine göre; savaştan önce 70.000 nüfusa sahip olan Erzurum, savaş sonrası 8.500 nüfusa düşmüştü.[2] Halk, savaş, yokluk ve hastalıktan ölmüş ve birçoğu da muhacir olmuştu. Merhum müftü Sadık Efendi sokaklara atılan kendi kitaplarını çöp yığınlarından topladığını anlatırdı.

İşte bu şartlar altında Erzurum'a dönen Müftü Sadık Efendi çok namüsait şartlar altında hayatını sürdürmeye çalışırken, diğer taraftan vahşi Ermeni çeteleriyle amansızca mücadele etmeye başlamıştı. Ne pahasına olursa olsun, halkı Ermenilere karşı koymaya çağırıyordu. Bir de halkın artık Erzurum'dan göç etmemelerini, gerekirse evlerinin önünde ölmelerinin daha iyi olacağını telkin ediyordu.

Bilindiği gibi, Anadolu'nun parçalanmasını öngören Mondros Mütareke'si 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştı. Bu anlaşma ile Doğu Anadolu'da Büyük Ermenistan Devleti'nin kurulması hayalleri kuruluyordu. Asırlarca Müslüman Türklerin yurdu olmuş bu vatan parçası Ermenilere bırakılamazdı. Bu durum muvacehesinde Müftü Sadık Efendi ve bir grup vatanperver Erzurumlu, dinî ve insanî bütün haklarını korumak için harekete geçtiler. 3 Mart 1919'da Erzurum'da Vilâyât-ı Şarkiyye ve Müdafâyı Hukuk-u Milliyye Cemiyet'ini kurdular. Müftü Sadık Efendi Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini teşkil eden bu cemiyetin kurucuları arasında yer aldı ve başkan yardımcılığında bulundu. Adı geçen cemiyet 19 Mart 1919'da kuruluş gayesini açıklayan ve tarihe ışık tutacak çok önemli bir beyanname yayınladı. Müftü Sadık Efendi'nin bu beyannamede imzası vardır.

Bu tarihi olayların detaylarına inmek istemiyorum. Şu kadarını söyleyeyim ki yine Mondros Mütarekesi hükümlerine göre Türk Ordusunun silahlarını galip sayılan devletlere bırakması gerekiyordu. O zaman Erzurum'da bulunan 15. Kolordu'nun silahlarını da galip devletler teslim almak için Erzurum'a gelmişlerdi. O sırada 15. Kolordu'nun başında Kâzım Karabekir Paşa bulunuyordu. Kâzım Karabekir Paşa, bu heyeti mütemadiyen oyalıyor ve silahları teslim etmek istemiyordu. Müftü Sadık Efendi, Kâzım Karabekir ile işbirliği yaparak bu konuda halkın Karabekir Paşa'ya yardımcı olmalarını sağladı. Tarihe mal olmuş olan bu gerçeği Karabekir Paşa, İstiklâl Harbimiz adlı eserinde, uzunca anlatmaktadır.[3] Yine bilinen bir gerçektir ki, Kâzım Karabekir Paşa teslim etmediği bu silahlarla Ermenileri tepeledikten sonra adı geçen silahlar batı cephesine gönderilmiş ve kesin zaferin elde edilmesinde büyük rol oynamıştır.

Müftü Sadık Efendi'nin, tarihi Erzurum Kongresi'ne (23 Temmuz 1919) de katıldığı bir vakıadır. Hatta Kongrenin açılış gündeminde kongrenin açılış duasını onun yapması öngörülmüşken her nasılsa duayı o yapmamış onun yerine Şiran müftüsü Hasan Fehmi Efendi yapmıştır.

Müftü Sadık Efendi, Anadolu'da başlayan ve vatanın kurtuluşunu hedef alan kurtuluş hareketinin her safhasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. İşte bunlardan biri de zamanın Şeyhülislâm'ı Dürrizâde es-Seyyid Abdullah Efendi'nin İngilizlerin baskısı altında verdiği fetvaya mukabil Anadolu müftülerinin verdikleri fetvaya katılmış olmasıdır. 17 Nisan 1920 tarihinde Ankara merkez müftüsü Mahmut Rıfat Efendi olduğu halde çevre müftüleri "Anadolu'daki hareketin Şer'-i Şerife uygun" olduğunu ifade eden bir fetva vermişlerdir. Bu fetvayı bir daha gözden geçirmek ve kaynaklarını göstermek için Erzurum müftüsü Sadık Efendi'ye göndermişlerdi. Müftü Sadık Efendi hemen ilmi bir heyet toplayarak gerekli işlemleri yaptıktan sonra adı geçen fetvayı 19 Nisan 1920'de Ankara Müftülüğüne göndermiştir. (Bu konudaki yazışma belgeleri nezdimizde mevcuttur.)

Bilindiği gibi Anadolu Kurtuluş Harekâtında ulemanın rolü büyük olmuştur. Bunun örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Biz sadece Müftü Sadık Efendi'nin sayısız hizmetlerinden yine bir tanesini belirtmek istiyoruz. 7 Haziran 1920 tarihinde Kâzım Karabekir Paşa, şark cephesi komutanı olarak Erzurum'a gelmişti.

Burada yine Müftü Sadık Efendi'yi Kâzım Karabekir Paşa'nın yanında görüyoruz. Erzurum'un en büyük binalarından olan tarihi Ulu Camii boşaltarak ordunun emrine verdi. 11 Haziran 1920'de Müdafa-i Hukuk Cemiyeti merkezi tarafından yayınlanan ve halkı, orduyu desteklemeye çağıran tarihi beyannameden binlercesinin en ücra köylere kadar dağıtılmasını sağladı. Aynı tarihte verdiği bir fetva ile "Düşmanla savaşan ordumuza yardımın farz" olduğunu halka duyurdu. Ordunun yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere komiteler kurdu ve toplanan malzemelerin cepheye ulaşmasını sağladı.

Artık Ermeni savaşı bitmiş Kars, Ardahan ve Artvin Anayurda katılmıştır. Kâzım Karabekir Paşa tam bir yıl sonra yani 11 Haziran 1921 de Erzurum'a dönmüştür. Erzurumlular Kâzım Karabekir Paşa'yı büyük bir coşku ile karşıladı ve üzerine "Kars Fatihi Şark Ordusuna Erzurum'un Hediyesidir" ifadesi yazılı çok nadide el yazması bir Kur'ân-ı Kerim hediye ettiler. Bu Kur'ân-ı Kerimi Erzurumlular adına Müftü Sadık Efendi takdim etmiştir.

Komünizm'le Mücadelesi

Ne var ki, memleketi dış düşmanlardan temizleme harekâtı yeterli olmamış, doğudan memlekete yönelik yeni bir tehlike baş göstermiştir. Bilindiği gibi, Azerbaycan, Revan, Tiflis ve Gürcistan'ı hâkimiyeti altına alan Sovyet Rusya 1921'lerde Türkiye üzerinde özellikle doğu bölgesinde Bolşevizm propagandalarını artırmaya başlamıştı. Kökü dışarıda olan bu cereyana kapılarak memleketi içten yıkmaya çalışan ve bütün mukaddesatı yok etmeye uğraşan bazı gruplar türemeye başlamıştır. İşte bu durumu sezen Müftü Sadık Efendi ve bir grup mukaddesatçı Erzurumlular "Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. Adı geçen cemiyet dört maddelik bir nizamname ile Türkiye'de ilk defa komünizmle ve dinsizlikle mücadeleyi amaçlayan bir cemiyet olmuştur.

Müftü Sadık Efendi, Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyetinin bütün faaliyetlerine katılmıştır. Hele bu cemiyetin "Ey Ümmet-i Muhammed Ey aziz hemşehrilerimiz!" diye başlayan komünizm ve dinsizlik cereyanına karşı, halkı uyanık tutmaya çağıran eski harflerle kırk beş satır hacminde tarihe ışık tutan beyannamesi gerçekten görmeye değer bir belgedir.

Müftü Sadık Efendi, bu yoğun çalışmaları yanında ilmi çalışmalarını da ihmal etmedi. Erzurum'da mevcut ve faaliyetlerini sürdüren çeşitli medreselerde ders verirken, modern bir programla hizmete açtıkları "Erzurum Daru'l-Hilafe"de dersler verdi ve idarecilikte bulundu.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanından sonra, Rus işgali ve Ermeni mezalimi sonucu harabe haline gelen Erzurum'un camii, mescid ve medreselerinin imarıyla uğraştı. Cami ve mescidleri gayesi dışında kullanmak isteyenlerle amansız mücadele etti. Bazı tarihi eserlerin yok olmasını önlemeye çalıştı.

Müftü Sadık Efendi'nin ilmi hüviyetini anlatmaya geçmeden önce önemli iki hizmetini nakletmek isterim.

Bunlardan birincisi; babasından ve dedesinden kendisine intikal eden bir gelenektir. Bu da Kur'ân-ı Kerimi vaaz u nasihat yoluyla tefsir ederek ve camideki cemaate anlatarak hatmetme geleneğidir. Dedesi Ahmet Tevfik Efendi Kur'ân'ı halka böyle anlatmış, babası Hamid Efendi aynı şeyi yapmış ve kendisi de aynı geleneği sürdürmüştür. Müftü Sadık Efendi, dedesinin yarım bırakarak babasının tamamlayamadığı hatmi bitirdikten sonra, Lâlâ Paşa camii kürsüsünden cemaate anlatarak bu şekilde iki defa hatmetmeye muvaffak olmuş üçüncüyü ikmal etmeye ömrü vefa etmemiştir. Bu çok önemli bir hizmettir. Bu tip vaaz u nasihatin özel bir cemaati vardı. Kur'ân'ın muhtevasını öğrenmek isteyen cemaat bu ilmi sohbetleri asla kaçırmak istemiyordu.

Merhumun ikinci önemli hizmeti ise; Erzurum'umuzda hâlâ devam ettirilmeye çalışılan 'Bin Bir Hatim' geleneğidir. Bu ulvi hizmet Pîr Ali Baba adında salih bir zat tarafından başlatılmış ve Erzurum'da dînî bir gelenek haline gelmiştir. Birinci Cihan Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında kesintiye uğrayan 'Bin Bir Hatim' faaliyetleri Müftü Sadık Efendi'nin girişimi ile 1937 yılında yeniden başlatılmış ve halen devam etmektedir.

Müftü Sadık Efendi'nin en önemli özelliklerinden biri de talebe yetiştirmeye son derece haris olmasıdır. Birinci Cihan Harbi'nden önce ve sonra kendisinden feyz alan çok sayıda talebeleri vardır. Bunlardan bazıları kendisinden icazet almakla beraber, ömrünün sonuna doğru yetiştirmeye çalıştığı icazet alamayan talebeleri de vardır. Bugün hala hayatta olup memleket irfanına hizmet eden talebeleri mevcuttur.

Eser yazmaktan daha çok talebe yetiştirmeye önem veren Sadık Efendi'nin ferâiz konusunda basılmamış Muhezzebu'l-Metâlib fi'l-Ferâiz, coğrafya konusunda, Dini Yönden Coğrafya adlı eserleriyle mantıkla ilgili, Tasavvurât ve Tasdikat üzerine bir şerhinin olduğu söylenmektedir.

İlmî Şahsiyeti

Muhammed Sadık Solakbay gibi, asırların ender yetiştirdiği bir zatın ilmi hüviyetini ortaya koymak gerçekten

çok güç bir olaydır. Hemen şunu söyleyeyim ki; Müftü Sadık Efendi, çok yönlü bir âlimdi. Zamanımızda ilim adamları ancak bir bilim dalında ihtisas yapabilmekte ve uzmanlık kazanabilmektedirler. Hâlbuki Müftü Sadık Efendi birçok ilim dalında uzmanlığın da üstünde bir ilme sahipti.

Mesela Arapça ve Farsça'yı ana dili gibi bütün fesahat ve belagatiyle konuşur ve yazardı, hatta bu dillerde yazdığı şiirleri bile vardır. Ana dili olan Türkçeyi çeşitli lehçeleri, nükteleri ve latifeleriyle en güzel şekilde konuşurdu. Şiir ve edebiyattan hoşlanır, vaaz ve sohbetlerinde konuya göre sözlerini mısralar ve beyitlerle süslerdi. Divan edebiyatından halk ve tasavvuf edebiyatına kadar şiirin her çeşidini severdi. Bütün bu şiir çeşitlerini incelemiş, karşılaştırmış; hoşuna gidenlerini ezberlemiş, bunların bir kısmını "tanzim" ve "tahmis" eylemiştir. Kendisinin de bazı şiirleri, özellikle ilahi aşk konusunda kasideleri bulunmaktadır. Vaazlarında ve ders esnasında söylediği binlerce beyit, talebeleri tarafından not edilip ezberlenmiştir. "Felsefe ve mantık ilimleri sahasında zamanında Müftü Sadık Efendi'ye ulaşan kimse yoktu." denilirse mübalağa olmaz. Hatta yetiştirdiği talebelerine verdiği derslerde mantık ilmine ağırlık verirdi. "Mantık ilmini iyi bilmeyen hiçbir ilimde başarılı olmaz" derdi. O mantığı bütün ilimlere uygulardı. Gazzali'nin (ö. 555/1111) "Mantık ilmini bilmeyenin ilmine itibar yoktur."[4] sözünü sık sık tekrarlardı. Müftü Sadık Efendi, derslerinde mantığa fazla ağırlık verdiği için zamanında tenkit edilmiştir.

Fıkıh ve Usul-ü Fıkıh ilimlerinde engin bir anlayışa sahipti. Usul-ü fıkhın en zor meselelerini en kolay ve anlaşılır biçimde çözerdi. Ferâiz ilminin en karmaşık problemlerini kolayca halletmesini bilirdi. Yarım asır müftülük makamında bulunması ise fıkıh sahasında onu ayaklı bir kütüphane haline getirmişti. İslâm Hukuku'nun bütün meselelerini kaynaklara inerek rahatlıkla çözerdi.

Akaid ve Kelam konularına gelince Müftü Sadık Efendi, bu sahada da engin bir denizdi. Ehl-i Sünnet inanç sistemini başlangıçtan günümüze kadar delilleriyle sebep ve sonuçlarıyla beraber anlatır, zihinlerde şek ve şüpheye asla yer bırakmazdı. İslâm'a yöneltilen haksız hücumlara çok mukni ve susturucu cevaplar verirdi. Tefsir ve Hadis ilimlerindeki tetebbuatı da bunlardan geri değildi.

Tasavvuf sahasında inanılmayacak kadar geniş bilgisi vardı. Tasavvuf erbabına, ilahi aşk yolcularına hayrandı. Mevlana'yı, Yunus'u çok severdi. İmam Rabbani, Hallac-ı Mansur ve Cüneyd-i Bağdadî gibi arifleri hiç dilinden düşürmezdi. Onların hikmetli sözlerinden örnekler verirdi.

Belli bir tarikata bağlı olmayan Müftü Sadık Efendi; 'Benim mürşidim Hazreti Muhammed (s.a.s.) ve Kur'ân'dır.' derdi. Cemaleddin Server Ravnakoğlu, merhumun bu yönünü şöyle anlatır: "O, hususi bir şekilde bir tarikata bağlanmış değildi, fakat gönlünü kaptırmaktan kendini kurtaramamıştı. Allah dostlarının manevi kemâlatından, büyük sofilerin ilahi irfanından, feyizli nazarlarından hayranlıkla bahsederdi. Hele onda bulunan Peygamber aşkı, Hz. Muhammed (s.a.s.) sevgisi anlatılacak gibi değildi. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ism-i şerifi anıldığı zaman gözlerinden yaşlar akar, rengi değişir ve âdeta kendinden geçerdi.[5]

Değişen ve gelişen bilim ve teknolojiyi yakından takip eden Müftü Efendi, astronomiden tıbba kadar çağının bütün müspet ilimleriyle yakinen ilgilenirdi.

Fiziki Yapısı ve Ölümü

Orta uzun boylu, geniş omuzlu, beyaz tenli, yuvarlak gözlü kumral saçlı ve hiç ustura görmemiş sakalı son zamanlarında kolundan hiç bırakmadığı bastonu ile Müftü Efendi, heybetli bir görünüme sahipti. Onu gören herkes -tanısın tanımasın- selam vermek mecburiyetini kendinde hissederdi. Son derece şık giyinen, Cemaleddin Server'-in ifadesi ile[6] Erzurum'un pırlanta Müftüsü Muhammed Sadık Solakbay, 3 Temmuz 1960 yılında 78 yaşında iken Hakk'ın rahmetine kavuştu. Çok kalabalık bir cemaatin kıldığı cenaze namazından sonra merhumun naaşı eller üzerinde Erzurum Asri Mezarlığına götürülerek aile mezarlığına defnedilmiştir.

Müftü Sadık Efendi'nin vefat haberi İslâm âleminde büyük üzüntüye sebep olmuştur. Vefatıyla yerini doldurulamayacağına dair gazetelerde ve dergilerde yazılar yazıldı, mersiyeler söylendi ve tarih düşürüldü.

Merhum Ali Ulvî Kurucu Bey'in Sadık Efendi için yazdığı mersiyenin son beyitleri şöyledir:

Serhat şehri cihana imanda örnek olsun
Hep ağlayan gönüller tekmil imanla dolsun
Tarihe devr açarken fatihlerin hayatı
Arş-ı hüdâyı sarsar bir âlimin vefatı

* Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
skiyici@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Mehmet Nusret Efendi, Tarihçe-i Erzurum, basılmamış bitirme tezi, Hasan Sarıçam, Ata. Ün. Fen-Ed. Fak, Tarih Bölümü, Erzurum, 1980.
2. Cevat Dursunoğlu, Milli Mücadelede Erzurum, Ankara -1946 s. 38,49–54
3. Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960,s. 90–91,1130–1133,1163–1164
4. Muğni't-Tullab Şerhu İsagoci, s. 9
5. Cemaleddin Server Revnakoğlu, Tarih Yolunda Erzurum Dergisi, Ocak 1961, Sayı
6. a.g.e., a.y 7–8, s. 14–16, a.g.e., Aralık, 1962, sayı, 9-10, s. 12-13

Ali ÜNAL*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

KIYAMET SAVAŞÇILARI

Los Angeles Times'ta 2 Temmuz 2006 günü Louis Sahagun, şöyle yazıyor:

Megakilise papazları en son Inglewood'da bir araya gelerek Büyük Görev'in icrası, yani yeryüzündeki herkesi İsa'nın mesajından haberdar etmek için küresel haberleşme ve ulaşım vasıtalarını daha etkili kullanma stratejileri konusunu görüştüler. Onlar, 20 yıl içinde bu görevin yerine geleceğine ve dolayısıyla dünyanın sonu için İlâhî planın tamamlanacağına inanıyorlar.

İran'da nükleer tercih üzerinde ısrar eden Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, İsrail'in ortadan kalkmasını 12. İmam Mehdî'nin zuhurunun işareti sayıyor ve 2 yıl içinde onu Tahran'da istikbal edeceğini umuyor. Ahmedinejad'ın, Tahran belediye başkanı iken milyonlar harcayarak, bu şehri Mehdî için imar edip, onun zuhuruna hazır hale getirdiği söyleniyor.

Kudüs'te bazı Yahudi gruplar, kendi Mesihlerine yol açmak için İslâm'ın en kutsal mabedlerinden Mescid-i Aksa'nın yerine mabed inşa edebilmek için çalışıyorlar. Zenaatkârlar, din adamları için beyaz ketenden cüppeler, mücevher kakılı göğüs zırhları, gümüş borazanlar ve mabedin temeli için 6.5 ton ağırlığında köşetaşları hazır etmiş bulunuyor.

Missisipi'de vaizlik ve sığır besiciliği yapan Clyde Lott, Sayılar kitabında çok da açık olmayan bir emrin icrası için bütünüyle kızıl tüylü yüğrülmemiş inek sürüsü meydana getirmeye çalışıyor. Onun da maksadı, bir arınma ritüeli olarak ayıpsız, kızıl tüylü, yüğrülmemiş inek kurban etmek ve Mesih'in gelişine zemin hazırlamak. Şu ana kadar ineklerinden sadece bir tanesi rabbiler tarafından gerekli vasıflara sahip görüldü. Rabbiler, bu ineğin vücudunda siyah veya beyaz üç tane bile kıl bulamadılar.

Louis Sahagun'un yazdıkları, tablonun çok az bir kısmı. Tabloyu daha iyi görebilmek için, önce Kıyamet Savaşı olarak değerlendirilen Armagedon üzerinde durmak gerekiyor:

Kıyamet Savaşı: Armagedon

Armagedon, Kıyamet'e yakın meydana geleceğine inanılan korkunç bir felâketin adı. Kelime, İbranice Megiddo Tepesi manâsına gelen Har Megido'dan geliyor. Megiddo, Arz–ı Mukaddes'te yer alan ve üzerinde eski zamanlarda büyük savaşların cereyan ettiği derin bir ovanın ismi. Bu savaşlardan biri, 2 Krallar, 23'te anlatıldığına göre, Mısırlılarla İsrailîler arasında cereyan etmiş (M.Ö. 609). Savaşı İsrailîler kaybetmiş ve putperestliği kaldırıp, Şeriat'a dayalı Yahudi devletini yenilemek için istikbal ve potansiyel va'deden henüz 30'larının sonundaki kral Yoşiya öldürülmüş. Davut Hanedanı idaresinin yükselişte olduğu bir dönemde gelen bu ölüm, Babil esareti öncesinde bu hanedanın çöküşünün habercisi olduğu gibi, bir gün gelip Megiddo'da meydana gelecek bir savaşta Davut krallığının dirileceği inancına kaynaklık etmiş.

Kitab-ı Mukaddes'te Armagedon, bazılarına göre Dördüncü İncil'in yazarı, bazılarına göre ise aynı isimde ve Hz. İsa'dan bir hattâ üç asır sonra yaşamış bir başkası olan Yuhanna'ya ait Vahiy, 16:16'da geçer: "Üç kötü ruh, kralları İbranicede Armagedon denilen yerde topladılar." Kudüs'ü yıkan ve Yahudileri dünyanın değişik yerlerine dağıtan Roma orduları M.S. 67'de burada toplanmışsa da, iki milyon efradı bulunacağı ve doğudan geleceği ifade edilen bu orduların toplanması, istikbale ait bir kehanet olarak yorumlanmaktadır.

Yehova Şahitleri'ne göre Armagedon, şeytanın toplayacağı yeryüzü kralları ile Tanrı tarafından tayin edilmiş kral İsa arasında meydana gelecek bir savaştır. Yuhanna'nın Vahyi, Fırat ırmağının sularının çekileceği zamana tevafuk edecek böyle büyük bir savaştan Kadir-i Mutlak Tanrı Yehova'nın büyük gününün savaşı olarak bahseder (16:14) ve Kuzu'nun (Mesih) kralları yeneceğini söyler; "Çünkü Kuzu, rablerin Rabbi, kralların Kralı'dır ve O'nunla birlikte bulunanlar, çağrılmış, seçilmiş ve O'na sadık kalmış olanlardır."

Yehova Şahitleri, iki milyon efradı bulunan bir ordunun dar bir ovada bir araya gelemeyeceğinden de hareketle, Megiddo'nun Tanrı'ya karşı savaş için sembolik bir toplanma yeri olduğu düşüncesindedirler. Hezekiel kitabı 38'inci ve 39'uncu bölümlerde, uzak kuzeydeki Magog ülkesinden İsrail üzerine kasırga gibi gelecek, burada bulut

gibi toplanacak kral Gog'un ordularından bahsedilir. Çıkacak savaşta herkes birbirine kılıç çekecek ve neticede Rab, o orduları salgın hastalıkla, kanla cezalandıracak, Gog'un, ordusunun ve ondan yana olan birçok ulusun üzerine sağanak yağmur, dolu, ateşli kükürt yağdıracak, Gog, orduları ve ondan yana olan uluslar İsrail dağlarına serilecek ve kurda kuşa yem olacaklardır. Onların silahlarını toplayan İsrail halkı ise, 7 yıl bu silahları yakarak ısınacaktır.

Yuhanna'nın Vahyi'ne göre (20:1–2), Armagedon'u yeryüzünde Tanrı'nın Krallığı takip edecek ve Mesih'in Bin Yıllık Krallığı olarak bilinecek bu krallık döneminde şeytan bağlanacaktır. Bu bin yılın sonunda şeytan kısa bir süreliğine serbest bırakılacak, ulusları aldatmasına izin verilecek ve bu uluslardan deniz kenarındaki kum taneleri sayısınca toplanacak Gog–Magog (Ye'cuc–Me'cuc) orduları yeryüzünün enginliklerinden geçerek, kutsalların ordugâhını ve sevilen kenti kuşatacaklardır. Ama gökten ateş yağıp onları yakıp kül edecektir. İblis ise, temsilcisi büyük ejdere secde edip onun salâhiyetini kullanan canavarla sahte peygamberin de içinde bulunduğu ateş ve kükürt gölüne atılacaktır. Hepsi, orada gece gündüz, sonsuzlara dek işkence göreceklerdir (20. Bölüm).

Kıyamet öncesi olacaklar içinde Armagedon türü savaşların haberini ve tasvirini, İslâm'ın ikinci ana kaynağı hadis–i şeriflerde de okuruz. Bu rivayetlerden birinde, "Yakında milletler, yemek yiyenlerin (başkalarını) çanaklarına (sofralarına) davet ettikleri gibi size karşı (savaşmak için) birbirlerini davet edecekler." buyrulur. Bir sahabî, "Bu, o gün bizim azlığımızdan dolayı mı olacak?" diye sorar. Rasûlüllah (s.a.s.), "Hayır, aksine siz o gün kalabalık fakat selin önündeki çerçöp gibi zayıf olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın gönlünden sizden korkma hissini soyup alacak, sizin gönlünüze de vehn atacak." cevabında bulunurlar. Bir başka sahabî, "Vehn nedir ya Rasûlellah?" diye sorunca da, "Vehn, dünyayı (fazlaca) sevmek ve ölümü kötü görmektir." buyururlar.[1]

Bir diğer rivayet ise şöyledir: "Fırat nehri altın bir dağın üzerinden açılmadıkça kıyamet kopmayacaktır. İnsanlar onun için birbirleri ile savaşacaklar ve her yüz kişiden doksan dokuzu öldürülecektir. Onlardan her biri, 'Keşke kurtulan ben olsam!' diyecektir."[2]

Çeşitli hadis kitaplarında birbirine yakın ifadelerle yer alan bir hadis-i şerif ise, bu ifadeler telif edilerek bir araya getirildiğinde şöyle buyrulmaktadır:

İsa, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya inecektir. Başını eğdiği zaman su damlayacak, kaldırdığı zaman ondan inci gibi gümüş taneleri yuvarlanacaktır. Onun nefesinin kokusunu duyan her kâfir mutlaka ölecektir. Nefesi de gözünün gördüğü yere varacaktır… Mesih, Deccal'ı arayacak, nihayet Lut kapısında yetişip, onu öldürecektir… Sonra, Meryem oğlu İsa'ya bir kavim gelecek. İsa, onların yüzlerini silecek, onlarla Cennet'teki derecelerine göre konuşacaktır. Onlar bu halde iken Allah (c.c.), Hz. İsa'ya "Ya İsa! Ben öyle kullar yarattım ki, onlarla savaşmaya kimsenin gücü yetmez. Sen, benim kullarımı Tur'a götür, koru!" diye vahyedecek, Ye'cuc ve Me'cuc'u gönderecektir. Bunlar, Allah'ın buyurduğu gibi her tepeden hızla ineceklerdir. (Uğradıkları her) suyu içip tüketecekler. İnsanlar, onlara karşı kalelerine çekilecekler. Bu sefer onlar da oklarını göğe atacaklar. Okları, üzeri kanlı olarak geri dönecek. Bunun üzerine, "Biz, yeryüzündeki insanları kahrettik ve göktekilere de galebe çaldık." diyecekler. Allah'ın nebîsi Hz. İsa ve arkadaşları mahsur kalacaklar. Öyle ki, onlardan birisine bir öküz başı, bu gün sizden birine yüz dinardan daha değerli olacak. Daha sonra Hz. İsa ve arkadaşları Allah'a dua edecekler ve Allah (c.c.) onların (Ye'cuc ve Me'cuc'un) boyunlarına neğaf (kurtlar) gönderecek. Böylece Ye'cuc ve Me'cuc bir kişinin ölmesi gibi hepsi birden ölmüş olacaklar. Hz. İsa ve arkadaşları (Tur'dan) inecekler ve onların leşleri, pis kokuları ve kanları ile dolmamış bir karış yer bulamayacaklar. Bunun üzerine İsa (a.s.) ve arkadaşları Allah'a dua edecekler. Allah da onların üzerine melez devenin boynu gibi uzun boyunlu kuşlar gönderecek. Bu kuşlar o leşleri alıp, Allah'ın dilediği yere atacaklar. Sonra Allah (c.c.) onlar üzerine bir yağmur gönderecek ve insanları o yağmurdan ne bir kerpiç ev koruyabilecek, ne de bir çadır. O yağmur, her tarafı yıkayıp ayna gibi parlatacaktır. Sonra yere, "Ürününü bitir, bereketini geri getir!" denecektir. O gün herkes bir tek nardan yiyecek. Nar insanları doyuracak ve kabuğu altında gölgelenecekler. Allah, süte de bereket verecek; öyle ki, yeni doğuran deve kalabalık bir cemaate, yeni buzağılamış inek bir kabileye, yeni kuzulamış bir koyun da sülâleye yetecek kadar süt verecektir. Sonra Allah (c.c.), onlara güzel bir rüzgâr gönderecek, o rüzgâr onları koltuk altlarından yakalayarak, Müslüman olan herkesin ruhunu alacaktır. Diğer insanlar, eşeklerin alenen çiftleştiği gibi açıkta çiftleşip duracaklar. İşte onların üzerine kıyamet kopacaktır.[3]

Kıyamet Savaşı'nı Zorlayanlar

Kıyamet Savaşı'na Kitab-ı Mukaddes'te ve hadis-i şeriflerde yorum gerektiren sembolik ifadelerle temas edilmiş ve Kur'ân-ı Kerim'de de (*Kehf Sûresi, 18/97–98; Enbiyâ Sûresi, 21/96*) işarette bulunulmuş olmakla birlikte, günümüzde özellikle Amerika ve İsrail'de pek çok akım, Kitab-ı Mukaddes'ten kendi yorumladıkları biçimiyle bu savaşı gelecek adına esas alarak onu zorlamakta ve deyiş yerindeyse, kendi kaderleri gibi insanlığın kaderini de ona bağlamış bulunmaktadırlar. Bu akımların ve grupların en önemlisi

veya önemlileri, siyasî sahada Hıristiyan Sağı, dinî literatürde Fundamentalism/Fundamentalistler (Köktendincilik/Köktendinciler), bir başka açıdan Evangelicalism/Evangelicalistler (Israrlı İncil Misyonerleri), dinî-siyasî sahada Hıristiyan Siyonistler olarak bilinen, ayrıca gerek kendi içlerindeki kısmen farklı gruplar, gerekse yine onlar için kullanılan adlarla Millenarianistler (Bozulma Sonrası Islahçılar), Millennialistler (Bin Yılcılar) ve en önemlisi Dispensationalistler (Periyodik Dinî Hakimiyetçiler) olarak adlandırılanlardır. Dünya üzerinde Millenarianist olarak nitelenebilecek pek çok grup vardır ki, bazıları şunlardır: Brahma Kumaris World Spiritual University (Brahma Kumaris Dünya Maneviyat Üniversitesi), Rasta, Fifth Monarchy Men (Beşinci Monarşi Adamları), Playmouth Brethren (Playmouth Kardeşler), Branch Davidians (Branş Davudîler), Shakers (Sarsıcılar), Yellow Turbans (Sarı Türbanlar), Taiping Rebellion (Taiping Kıyamı), Aum Supreme Truth (Aum Büyük Gerçeği), The Native American Ghost Dance (Yerli Amerikan Hayalet Dansı), The Heaven's Gate Cult (Göğün Kapısı kültü), Joachimites (Joaşimits), Nostradamus, The Lord's Resistance Army (Rabbin Direniş Ordusu), Hüccetiye, Transhumanism (İnsaniyet Ötesi) ve Singularitarianism (Birlemecilik).[4]

Fazla tanınmayan ve tesirleri yaygın olmayan grupları bir tarafa bırakacak olursak, bugün insanlığı Kıyamet Savaşı'na zorlayan, varlığını bunda gören ve geleceğini buna bağlayan grup, yukarıda zikredildiği üzere, siyasî sahada Hıristiyan Sağ'ın, dinî literatürde Hıristiyan köktendincilerin, bir başka açıdan Evangelicalism/Evangelicalistlerin, dinî-siyasî sahada Hıristiyan Siyonistlerin büyük çoğunluğunu kendinde barındıran ve Türkçe'ye Periyodik Dinî Hakimiyetçiler olarak çevirebileceğimiz Dispensationalistlerdir.

Israrlı İncil Misyonerleri (Evangelicalistler) ve Hıristiyan Köktendinciler

Dünyayı Kıyamet Savaşı'na zorlayan hareketlerin menşeini İncil tebliğciliği ve Hıristiyanlaştırma hareketi olarak tarif edilebilecek Evangelism'in daha köktenci, daha politik şekli olan Evangelicalism'e (Israrlı İncil Misyonerliği), onun menşeini de 16'ncı asırdaki Protestan reform hareketine kadar götürebiliriz. Luther kiliseleri, John Calvin ve Huldrych Zwingli gibi reformcuların kiliselerinden farklı olarak Evangelical kiliseler olarak anılıyordu. 17'nci asırda ve sonrasında İngiltere Kilisesi'ndeki püriten grup Evangelical grup olarak adlandırılırken, 18'inci asırda söz konusu Kilise'deki John Wesleyci diriliş, günümüzdeki Evangalical grubun asıl kaynağını oluşturdu.

18'inci asırda Birinci Büyük Uyanış Amerikan dinî hayatını derinden etkiliyor ve bir yandan da John Wesley ve Metodist hareket, İngiliz Hıristiyanlığını yeniliyordu. Bu yeni dinî uyanış veya heyecan, Aydınlanma hareketine ve deizme bir tepki olarak doğmuştu. Hareket, başlangıçta ferdî hidayet, şahsî dindarlık, İncil çalışmaları, kamu ahlâkı, İncil'in öğretilerini yayma ve bu konuda işbirliği üzerinde duruyordu.

Amerika'da 1973 yılında Yüksek Mahkeme'nin verdiği eyaletlerin kürtajı yasaklayan kanun yapamayacağı kararı, Evangelical hareket için bir dönüm noktası oldu. Hareket, o tarihten sonra daha çok siyasîleşti ve Amerikan politikaları üzerinde belli bir tesir icra eder hale geldi. Bu hareketin başlıca inanç esasları şunlardır:

- Kitab-ı Mukaddes'in lafzî doğruluğuna inanmak;
- Hıristiyanlaştırmaya veya kurtuluşa, bir başka ifadesiyle yeniden doğmaya özel önem vermek;
- Kitab–ı Mukaddes'e dayalı Protestan Kanunu'nu Tanrı'nın insanlığa vahyi ve dinî otoritenin yegâne kaynağı olarak kabul etmek ve Kitab–ı Mukaddes'in kehanetlerini, aşağıda üzerinde durulacak olan Periyodik Dinî Hakimiyet Hareketi'nin (Dispensationalism) anladığı istikamette yorumlamak;
- Misyonerliği teşvik etmek ve bütün Hıristiyanların başkalarını Hıristiyanlaştırmakla görevli olduğunu unutmaması,
- Kurtuluş ve günahların affı için amele değil de İsa'ya inanmaya önem vermek ve O'nun haç üzerindeki kurtarıcı aksiyonunun yegâne yol olduğu hususunu özellikle vurgulamak.[5]

Evangelicalism'den ayrı bir akım olmakla birlikte, benzer inançları taşıyan Amerika'daki Hıristiyan köktendinciliğin tarihi 20'nci asrın başlarına gitmektedir. 1907 yılında dinî inancın temellerini (fundamentals) bir defa daha tespit etmek ve açıklamak için toplanan Niyagara Şelaleleri Kitab–ı Mukaddes Konferansı, şu beş inanç esasını vazgeçilmez temeller olarak tespit ve ilan etmiştir: (1) Kitab–ı Mukaddes'in baştan sona mutlak ve yorumlanamaz lafzî doğruluğu; (2) Hz. Meryem'in bakireliği veya Hz. İsa'nın babasız doğmuş olması ve ilâhlığı; (3) Hz. İsa'nın her insanın birlikte doğduğu aslî günahtan temizlenmesi adına çarmıhta ızdırap çekip can verdiği; (4) Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra bedeniyle dirilip göğe çıktığı; (5) Hz. İsa'nın Mesih olarak tekrar yeryüzüne ineceği.[6]

Amerika'da İç Savaş'ın ardından Kilise'nin değişen dünya ile nasıl bir münasebet içinde olması gerektiği üzerinde başlıca üç görüş ortaya çıktı. Modernistler, tevarüs edilegelen inancı yeni entelektüel iklime uyarlama yanlısıydılar. Hıristiyan liberaller, Tanrı'nın biri Kitap, biri tabiat

olmak üzere iki vahyinin bulunduğunu, bunların birbiriyle uyum içinde olduğunu, Kitab–ı Mukaddes'in Kilise'yi değil de Kilise'nin Kitab–ı Mukaddes'i ürettiğini, dolayısıyla da Kitab–ı Mukaddes bir insan ürünü olduğu için onun yeni şartlara göre yorumlanıp anlaşılması gerektiğini iddia ediyorlardı. Fundamentalistler ise, bilimi reddediyor, Kitab–ı Mukaddes'teki dünya görüşünü benimsiyor ve eski yolların aynen korunmasını savunuyorlardı. Sosyal reform konusunda pek çok modernist ve Hıristiyan liberal İncil'i sosyalleştirme, yani onu sosyal şartlara göre yorumlama, sosyal sahada ıslahat vasıtası olarak kullanma taraflısı iken, fundamentalistler, Periyodik Dinî Hakimiyetçiliğin tesiri altında İncil'i sosyalleştirmenin zaman kaybından ibaret bulunduğu, dünyanın sonunun geldiği ve dolayısıyla Kilise'nin bütün enerjisini ferdî Hıristiyanlaştırma, dolayısıyla fertleri kurtarma üzerinde yoğunlaştırması gerektiği iddiasındaydılar. Fundamentalistler, demokrasiyi de dünyadaki mevcut bütün kötülüklerin sebebi olarak görürler.[7]

Hıristiyan Siyonistler, Periyodik Dinî Hakimiyetçiler

Günümüzde büyük oranda Evangelicalistler olsun, fundamentalistler olsun, özellikle Amerika'da dine özel önem veren grupların çoğu, Hıristiyan Siyonizmi ve tarihin sonu konusunda Dispensationalism (Periyodik Dinî Hakimiyetçilik) akımına dahildir. Bunların sayısının 70 milyonu bulduğu ve Amerika'daki seçmen nüfusun en az %15'ini teşkil ettiği ifade edilmektedir.

Başlangıçta anti-semit (Yahudi karşıtı) olan Hıristiyan köktendinciliğinin nasıl Hıristiyan Siyonizmi haline geldiğinin iki izahından veya bu tarihî hadisenin iki sebebinden biri, Periyodik Dinî Hakimiyetçilik görüş, hattâ inanç ve akımında yatmaktadır. 20'nci asırdaki Anglo–Amerikan ittifakını tartışan Conspiracy: A Biblical View (Komplo: Kitab-ı Mukaddes'e Dayalı Bir Görüş) kitabının yazarı Gary North, bu konuda çok ilginç bir tahlilde bulunur.

Periyodik Dinî Hakimiyetçilik akımı, bir millennialist (bin yılcılık) akımıdır. Temelde Yahudi düşüncesinde de yer alan bin yılcılık, Hıristiyanlık'la birlikte yeni bir yorum ve önem kazanmıştır. Hıristiyan düşüncesinde bin yılcılık, Âhiret'ten önce Mesih'in yeryüzüne inip bütün insanlığın kralı olacağı ve onunla başlayarak insanlığın 1000 yıl süreyle bir altın çağ veya yeryüzü cenneti yaşayacağı inancıdır. St. Augustine'den itibaren bahis mevzuu Mesihî krallığın manevî sahada söz konusu olacağı düşüncesi hakimdi. Fakat son asırlarda, özellikle Avrupa'dan Amerika'ya göçlerden itibaren bu hakimiyetin sosyal-siyasî sahayı da kapsamına alacağı düşüncesi yerleşmeye başladı.

Bahis mevzuu altın çağın gerçekleşmesinin İsrail ile ve Yahudilerle çok yakından münasebeti vardır. Tezlerini İncil'e dahil kitaplardan 1. Selânikliler, 16–17'ye dayanan Hıristiyan Siyonist, Periyodik Dinî Hakimiyetçi fundamentalistlere göre Hz. İsa bulutlar içinde gizlice yere inecek, sadece ölü Hıristiyanları diriltecek ve bunun hemen ardından her gerçek Hıristiyan ölümü tatmadan göğe çekilecek, oradan da Cennet'e alınacaktır. Adına Büyük Sevinç (Rapture) denilen ve "Herkes Cennet'e gitmek ister ama kimse ölmek istemez." sloganıyla anlatılan bu hadise, Luka, 21: 20–24 ve Zekeriya, 13: 8 ve 9'a dayandırılarak, bütün Yahudilerin İsrail'de toplanması, üçte ikisinin düşmanları tarafından öldürülmesi ve kalan üçte birin Hıristiyanlığa girmesinden önce gerçekleşecektir. Periyodik Dinî Hakimiyetçiler, gerçekleşeceğini iddia ettikleri bu kehanetin gerçekleşmesi için Hitler'in Yahudilere yaptıklarına ses çıkarmadılar.[8] San Antonio'da 19.000 üyeli Cornerstone Church (Köşetaşı Kilisesi)'nden John Hagee, 12.000 Rus Yahudisinin İsrail'e göçmesine yardım etti ve İsrail'deki hastane ve bakımevlerine milyonlarca dolar yardımda bulundu.[9] Periyodik Dinî Hakimiyetçiler, ölümü tatmadan bedenleriyle birlikte göğe Yahudiler için 42 ay süreceğini iddia ettikleri söz konusu musibetten önce çekileceklerine inandıklarından ve eğer İsrail'le birlikte Yahudilerin üçte ikisi kendileri göğe çekilmeden önce ortadan kaldırılacak olurlarsa bütün inanç ve ümitleri boşa gitmiş olacağından, her ne pahasına olursa olsun İsrail'in ve Yahudilerin korunması gerektiği düşüncesindedirler ve bunun için çalışmaktadırlar.[10] Bu kehanetin aksine her davranış, Periyodik Dinî Hakimiyetçi Hıristiyan fundamentalistler tarafından şiddetle takbih edilmektedir. O kadar ki, Armagedon'la ilgili The End of the Age (Çağın Sonu) adlı romanında Pat Robertson, "İsaac Rabin öldürüldü, çünkü barış için çalışmakla Orta Doğu'da Tanrı'nın iradesine aykırı davranmıştı. Tanrı'nın kutsal ülkesini kim incitir ve bu ülkede olacakla ilgili kehanetin gerçekleşmesine mani olmaya çalışırsa tehlikededir." demektedir.[11] Fundamentalistler, dünyada herhangi bir ıslah çalışmasına, meselâ "tabiî" çevrenin korunmasına da karşı çıkmaktadırlar. Çünkü, onların en önde gelenlerinden Tim LaHay'in de ifade ettiği üzere, çok yakın bir gelecekte çevre zaten tümden tahrip edilecektir ve Mesih'in gelişi ve Büyük Sevinç, tahrip edilmiş bir çevreyi gerektirmektedir.[12]

Hıristiyan Siyonistler, bizzat konunun uzmanlarına göre Siyonistlerden daha çok İsrailcidir. Tanrı'yı Kıyamet'e Zorlamak adıyla Türkçe'ye çevrilen Forcing God's Hand: Why Millions Pray for a Quick Rapture and Destruction of Planet Earth isimli kitabın yazarı ve Hıristiyan Siyonizmi'nin bizzat Amerika'nın varlığını tehdit ettiğini belirten müteveffa Grace Halsell şöyle der: "Hıristiyan Siyonistlere göre, İsrail'in her isteğine yeşil ışık yakılmalı ve bu, Amerikan halkından gizli tutulmalıdır. İsrail istediği sürece yalan da, soygun da, gasp ve cinayet de haklı hale gelir. Çünkü

İsrail'in isteği, Tanrı'nın isteğidir."[13] Hıristiyan fundamentalistlerin liderlerinden Jerry Falwell de şöyle yazar: "Kuvvetle inanıyorum ki, Tanrı Amerika'yı kutsamıştır; çünkü Amerika, Yahudileri kutsamaktadır. Bu millet tarlalarının ekinle beyaz, bilimsel araştırmalarının ilgi çeken ve özgürlüğünün sağlama alınmış olarak devam etmesini istiyorsa, İsrail'i desteklemeye devam etmelidir."[14]

İsrail'e olan bu desteğin bir boyutunu Periyodik Dinî Hakimiyetçi Hıristiyan fundamentalistlerin ölümü tatmadan bedenleriyle birlikte göğe çekilme ümniyesi oluştursa da, onun bir diğer boyutu daha vardır ki, o şudur:

Colomb'un Amerika'ya ulaşmasından sonra Avrupa'dan bu kıtaya gelenlerin pek çoğu, Yahudi sempatizanıydı. Bunun bir sebebi, o çağlarda Avrupa'da Yahudilere karşı girişilen katliamların hasıl ettiği sempati ise, diğer sebebi, Yahudilik'le yakın bağları olduğuna inanılan Masonluğun Avrupa'da, özellikle İngiltere'de bilhassa aydınlar ve sermayedarlar arasında yayılmaya başlamasıydı.[15] Amerika'ya ayak basan Avrupalıların Yeni İsrail kurma peşinde oldukları da bir gerçektir: Michael Gillespie, şöyle yazar: "Roy H. May, Amerikan demokrasi deneyinin, kaynağını Kitab–ı Mukaddes'ten alan toprak gaspı ve katliam üzerine oturduğunu belirtir. '1620'da Massachusetts'e ayak basan Püritenler, Yeni İsrail'i kurduklarına inanıyorlardı. Gerçekte tüm sömürgeleştirme macerasının Tanrı tarafından yönlendirildiği inancı hakimdi… İngiliz sömürgeleştirme düşüncesini şekillendiren Va'dedilmiş Ülke hayaliydi. Hacca gelir gibi Amerika'ya gelenler, kendilerini eski İbranîlerle özdeşleştiriyor ve Yeni Dünya'yı Yeni Kenan olarak görüyorlardı. Tanrı'nın Va'dedilmiş Ülke yolundaki seçilmiş halkıydı onlar… Tanrı'nın Yeni İsrail'i kurmaya çağrılan Seçilmiş Halkı olma imajı, Amerika'nın kendine bakışında bütünleyici tema olmuştur.' Alden T. Vaughan, New England Frontier: Puritans and Indians 1620–1675 (Yeni İngiltere Sınırı: Püritenler ve Kızıl Derililer 1620–1675) isimli eserinde, Püritenlerin yerlilere olan muameleleri de ele almaktadır.[16]

Yahudiler, siyonist Hıristiyan fundamentalistlerin inançlarını elbette reddettikleri, hattâ bunu mizah konusu yaptıkları ama ondan olabildiğince istifade ettikleri gibi, nasıl Amerika'nın kurulmasının arkasında çok derin Yahudi tesiri varsa, Hıristiyan fundamentalizmi ve yukarıda kendilerinden söz edilen Kıyamet Savaşçısı diğer akımlar da, kökleri, kurucuları ve liderleri noktasında aynı açıdan incelenmeye değer bir konu olma özelliğine sahiptir.

Yahudi Köktendinciliği

Thomas Williamson, Siyonist ve Periyodik Dinî Hakimiyetçi Hıristiyan köktendinciliğin ırkçılığına parmak basar ve bu hareketin mensuplarının, etnik Yahudilerin önce Filistin'i, sonra bütün Orta Doğu'yu, ardından da bütün dünyayı ele geçirmelerinin kaderleri olduğuna inandıklarını belirtir.[17] Nasıl bu hareket aynı zamanda ırkçı bir hareketse, Yahudi köktendinciliği de öncelikle ırkçı bir harekettir. İsrail'in yarım asra yakındır Filistin'de uyguladığı politikalar, sınır tanımaz zulüm ve katliamlar, "Jewish Fundamentalism in Israil"in, kendileri de birer Yahudi olan yazarları Israel Shahak ve Norton Mezvinsky'e göre, dinle kaynaştırılmış ve dünyayı Yahudi olan ve olmayan şeklinde ikiye bölen en ayrımcı bir ırkçılıktan kaynaklanmaktadır. Shahak ve Mezvinsky, bütün milletlerin karşı çıkması gerektiğini ifade ettikleri bu ırkçılığın Talmud'a dayandırıldığını belirtmekte ve şöyle yazmaktadırlar: "Talmud der ki: Birbirine zıt iki ruh vardır: Yahudi olmayan ruh şeytanî âleme aittir; Yahudi ruh ise, kudsiyet âleminden gelir." Yahudi köktendinciliğinde Mesihî akımın babası olan Rabbi Kook, şöyle der: "Bir Yahudi'nin ruhu ile Yahudi olmayanların ruhları arasındaki fark, insan ruhu ile hayvan ruhu arasındaki farktan daha derindir."

Shahak ve Mezvinsky, değerlendirmelerine şöyle devam etmektedirler: "Gush Emunim rabbileri, Arapları öldüren Yahudilerin cezalandırılmamaları gerektiğini tekrar tekrar belirtmektedirler. Maymonides Kodu'na ve Halaka'ya istinaden rabbi Ariel de, "Yahudi olmayanı öldüren bir Yahudi yargılanamaz ve dince yasaklanan cana kıyma suçunu işlemiş sayılmaz." hükmünü verir.

Bugünkü İsrail'de bile halkın yarısının bu anlayış ve ondan kaynaklanan politikalara karşı olduğunu belirten söz konusu iki yazar, Arapların topraklarını işgale Siyonistlerin kutsanması gereken bir istirdat olarak baktıklarına, çünkü onlara göre bu toprakların şeytanın dünyasından ulûhiyetin dünyasına geçtiğine dikkat çekmektedirler. Siyonistler, hedeflerine ulaşmak için gereken her yerde ve her şekilde güç kullanmayı izinden öte bir gereklilik olarak görmektedirler.[18]

Kısaca, Hıristiyan köktendinciliği de, Yahudi köktendinciliği de aynı maksada hizmet etmektedir.

Sinarşistler

19'uncu asır Batı tarihi, bütün boyutlarıyla çok ciddi ele alınması gereken bir dönemdir. Bu asırda bir yandan insan hayatının maddîleşmesi ve materyalist akımlar zirveye çıkarken, diğer yandan hem buna bir reaksiyon olarak, hem de Batı'nın, Din'in sahih batınî boyutunun saptırılmasını temsil eden "mistisizm"e pek verimli bir zemin oluşturmasının neticesinde okültist ve ezoterik akımlar alttan alta büyük gelişme göstermiştir. Söz gelimi, ezoretik gelenekler üzerinde çalışan Will Parfitt, The Elements of the Kabalah adlı eserinde, Batı mistik geleneğinin kalbinde Kabala'nın yattığı gibi, Freud psikolojisi dahil bütün modern Batı psi-

kolojisinin de öncelikle Kabala üzerine oturduğunu belirtir. Denebilir ki, modern insana hükmeden "mistik materyalizm" veya "materyalist mistisizm" olmuş, aynı sebeple yerin altı yerin üstüne hakim hale gelmiş, şeffaflık perdesi arkasına gizlilik saklanmıştır. Günümüzde komplolardan sıkça bahsedilmesi ve sık sık "komplo teorileri"ne atıfta bulunulmasının mühim bir sebebi budur.

19'uncu asırda ortaya çıkan en önemli gizli akımlardan biri sinarşidir (Synarchy). Anarşinin tersi olan sinarşiyi Webster's Dictionary, "ortak egemenlik" olarak tarif eder. 18'inci asırda kavram olarak adından söz edilmeye başlayan sinarşi, ezoterik bir akım halinde Joseph Alexander Saint-Yves d'Alveydre (1824–1909) tarafından sistemleştirilir. Saint-Yves'in "esin" kaynağı, kökleri tarihî Siyon tarikat veya tekkesine (Priory of Sion) giden, Davut (Siyon) yıldızını amblem olarak seçen Martinist tarikatıyla da bağlantılı Tapınak Şövalyeleri'dir. Saint-Yves, onları tarihin en üst sinarşistleri olarak değerlendirir.

Sinarşi, totaliter bir yönetim öngörür. Saint-Yves, dünyayı gerçekte yer altında Agartha adını verdiği ve kendileriyle telepati yoluyla temas kurmanın mümkün olduğunu iddia ettiği aydınlanmış ruhlar topluluğunun yönettiğini ve bunların bir de kralı olduğunu söyler. Yer üstünü ise agarthanın yönlendiriciliği ve totaliter bir sistem altında perde gerisinden gizli "aydınlanmış, beyaz sâlikler" topluluğu yönetmelidir. Görünürdeki hükümet ve yönetim şekli önemli değildir. Nasıl orta çağlar Avrupa'sını perde gerisinden siyasî, malî-ekonomik ve dinî hayatı kontrol altında tutmayı başaran Tapınak Şövalyeleri idare etmişse, dünyayı da, adı geçen kurumlar başta olmak üzere ülke yönetiminin ana müesseselerini kontrol altında tutarak söz konusu elit kadro idare etmelidir.[19]

Konunun uzmanları, sinarşinin Hitler'e varıncaya kadar son dönem Avrupa siyasî tarihinde derin etki yaptığını, bugün de onun, dünyayı savaşa sürükleyen ve merkezinde bazı "Hıristiyan Siyonistler"in bulunduğu bir takım uluslar arası sermaye kartellerince temsil edildiğini belirtiyorlar.

Netice

Hıristiyanlık, bilimsel gelişmeler karşısında sürekli geriledi ve sonuçta iman ile akla ve ilme ayrı saha tahsis eden Dekart düalizmini can simidi gibi gördü. Bunun neticesinde Hıristiyan dünyada bilme ile inanma, akıl ile kalb birbirinden koptu; din ve inanma ilim, akıl ve mantıkla alâkası olması gerekmeyen bir dogmatik bağlanmaya indirgendi. Böyle bir Hıristiyanlık, bilim ve teknoloji desteğindeki modern hayata da karşı koyamadı; bu hayatın getirdiği kaos ve ölüm korkusu, insanları dinî gibi görülen çok çeşitli akımlara ve anlayışlara sürükledi. Dini ırk ideolojisine dönüştüren özellikle Siyonizm temelli Yahudilik ve onunla bağlantılı bir takım beynelmilel gizli-açık kuruluşlar, bu sürece önemli katkılarda bulundu. Bugün Yahudi fundamentalizmi veya Siyonizm'le birlikte, özellikle Amerika merkezli, Periyodik Dinî Hakimiyetçi ve fundamentalist Hıristiyan Siyonizm'i, Mesihiyet boyutlu bir anlayışla dünyayı büyük bir ateşin içine atmaya çalışmaktadır.

İslâm inanç, düşünce, tarih ve dünyasında da âhir zamanla ilgili Mehdiyet ve Mesihiyet kavramları yer almış olmakla birlikte, bunlar hiçbir zaman, bu çalışmada tahliline çalıştığımız özellikle son iki asra ait Hıristiyanî ve Musevî anlayıştaki gibi olmamıştır. İran'da 1950'lerde ortaya çıkan Huccetiye grubu, Mehdî'nin zuhuru için âlemin fesada uğraması gerektiğine, dolayısıyla âlemi düzeltmeye çalışmanın yanlış olduğuna inansa da, bu grubun bu görüş istikametinde kayda değer bir faaliyetine şahit olunmamış, bunun da ötesinde "İran İslâm Devrimi" ve devrim yönetimleri, bu grubu takip altında tutmuştur. Mevcut Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad için, onun "söylem"lerinden hareketle Hüccetiye doktrinini hayata geçirmeye çalıştığı iddiaları varsa da, bu çalışmanın başında Los Angeles Times'ta yazan Louis Sahagun'dan yaptığımız iktibas, tersi bir durumun söz konusu olduğunu, Ahmedinejad'ın Tahran belediye başkanı iken bu şehri Mehdî için imar ettiğini ortaya koymaktadır. Şu kadar ki, Ahmedinejad'ın İsrail'in ortadan kalkmasını Mehdî'nin zuhuruna alâmet saydığı anlaşılmaktadır ki, İsrail'in ortadan kaldırılması Ahmedinejad'ın şahsına ait bir politika olmaktan çok, İran devriminin baştan beri İsrail'i kabullenmediği bilinen bir gerçektir.

* Araştırmacı Yazar
aunal@yeniumit.com.tr

KAYNAKLAR

1. Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınevi, 14: 421.
2. Buharî, Fiten 24; Müslim, Fiten 29)
3. İbn Mace, Fiten 32.
4. http://en.wikipedia.org/wiki/Millenarianism
5. http://en.wikipedia.org/wiki/Evangelicalism
6. http://religiousmovements.lib.virginia.edu/nrms/fund.html; http://www.sullivan-county.com/news/
7. http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html
8. Dwight Wilson, Armagedon Now, 1977; nakl: http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html
9. Louis Sahagun, Los Angeles Times, 02, 07, 2006.
10. Gary North, The Unannounced Reason Behind American Fundamentalism>s Support for the State of Israel, http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html
11. www.publiceye.org/ifas/fw/9512/Armagedon.html
12. http://www.defconamerica.org/meet-the-religious-right/tim-lahaye-end-times-theology.html
13. http://www.washington-report.org/backissues/1288/8812031.htm
14. Journal of Ecumenical Studies, Bahar 1988, s. 182–183.
15. Pastor V.S. Herrell, Deist Masons Are Jewish, http://www.sullivan-county.com/id3/dmj.htm
16. Michael Gillespie, Bill Moyers, Modernity, and Islam, http://www.mediamonitors.net/gillespie6.html
17. Thomas Williamson, Dispensationalism and Racism, http://www.mediamonitors.net/williamson3.html.
18. http://www.cactus48.com/fundamentalism.html
19. http://en.wikipedia.org/wiki/Synarchism; http://en.wikipedia.org/wiki/Agartha; Encyclopedia Britanica 1911: http://www.crystalinks.com/archeometre.html

Prof. Dr. İlhan YARGIÇ*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

BÜYÜKLÜK HEZEYANLARININ PSİKİYATRİK DEĞERLENDİRMESİ

Hezeyanları olan akıl hastaları kimi zaman etraflarındaki kişileri de etkileyerek yönlendirebilirler. Akıl hastalarının açıkça garip davranışlar sergilediğini zanneden kişiler bu insanların normal olduğunu düşünebilir. Bu nedenle hezeyanların sağlıklı düşüncelerden nasıl ayırt edilebileceğini bilmek önem taşımaktadır.

Hezeyanın kelime manası bir hastalık veya başka bir sebepten dolayı akla-mantığa ters şeyler söylemek, saçma sapan konuşmak demektir. Hezeyan, hakkında yeterli delil bulunmayan bir konuya tersine ihtimal verilmeyecek şekilde duyulan yanlış kabuldür. Hezeyan sahibi bu sabit fikirle aşırı bir uğraşma içindedir. Kişinin yaşadığı toplumun kültürel altyapısına uygun düşünceler, psikiyatrik açıdan hezeyan sayılmaz. Mesela, bir toplumda yaygın olarak paylaşılan batıl inançlar hezeyan tanımı içine girmez. Hezeyanlar, tuhaf ve tuhaf olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Tuhaf hezeyanlar "uzaylıların beynine yerleştirdikleri bir cihazla hareketlerini yönettikleri" gibi gerçek olması mümkün olmayan şeylerdir. Tuhaf olmayan hezeyanlar ise "gizli servisler tarafından takip edildiği" veya "eşi tarafından aldatıldığı" gibi yaşanması mümkün olan şeylerdir. Özellikle tuhaf olmayan hezeyanların gerçekçi düşüncelerden ayırt edilmesi zor olabilir. En sık görülen hezeyan çeşitleri kötülük görme (sürekli birileri tarafından kendisine kötülük yapılacağını düşünmek), kıskançlık, büyüklük, suçluluk, önemli bir kişinin kendisine âşık olduğu şeklindeki konularla ilgilidir.

Hezeyanla şüpheyi birbirinden ayırt etmek gerekir. Sözgelimi bir insan komşusunun kendisini öldürmeye çalıştığını düşünse ama bundan emin olmasa buna hezeyan denemez. Psikiyatrik değerlendirmede, bir düşüncenin hezeyan olup olmadığını anlamak için, konuyu bir hafiye gibi incelemeye gerek yoktur. Mesela belli biri tarafından öldürülmeye çalışıldığına inanan bir kişinin düşüncesinin hezeyan olup olmadığını anlamak için bu durumun doğru olup olmadığını araştırmaya gerek yoktur. Akıl yürütme biçimi ve konuyla uğraşma şeklinden hezeyan olup olmadığı anlaşılabilir. Mesela komşusunun kendisini öldürmeye çalıştığı şeklinde hezeyanı olan hastamıza bu fikre nereden vardığını sorduğumuzda "komşum kapısının önüne kırmızı çöp kutusu koyuyor, bu şekilde beni öldüreceğini söylüyor" diyordu. Bu yargı muhakeme bozukluğunu göstermektedir. Akıl hastalığının temel özelliği muhakeme bozukluğu, sebep-sonuç ilişkilerini mantıksız kurmadır. Karısının kendisini aldattığını iddia eden bir hasta, kanıt olarak karısının akşamları yorgun olmasını gösteriyordu. "Bu durum ev işi yapmasına bağlı olamaz mı?" diye sorulduğunda "benim karımınki ondan değil, bundan eminim" diyordu. Hezeyanları olan kişiler doğruluklarını ispatlamak, kendilerini hayali düşmanlarından korumak ya da haklarını almak için büyük bir çaba içindedirler. Hayatları adeta bu hezeyan etrafında dönmeye başlar.

Kötülük görme hezeyanı olan bir akıl hastası gerçekten biri tarafından kötülük görse, bu durum onun muhakemesinin doğru olduğunu göstermez. Bu anlamı ifade eden nükteli bir söz vardır: "Paranoyak olmam, takip edilmediğim anlamına gelmez" diye. Bir akıl hastasının, hezeyanlarıyla ilgili konular dışındaki fikirleri normal olabilir. Başka bir deyişle akıl hastasının her söylediği saçma değildir.

Çeşitli psikiyatrik rahatsızlıklarda büyüklük hezeyanları (megalomani) görülebilir. Bunların başlıcaları mani, şizofreni ve hezeyanlı bozukluk (eski adıyla paranoya)'dır. Mani (iki uçlu hastalık) veya şizofreni hastalığı olan kişiyi ayırt etmek genellikle kolaydır. Her ikisinde de hastalığa eşlik eden şiddetli belirtiler vardır. Mani hastalığında kişi çok hızlanmıştır, genellikle fazla konuşur, konudan konuya atlar, uyku ihtiyacı azalır, riskli durumlara atılabilir, hesapsız para harcama olabilir, aşırı neşeli veya öfkeli olur. Bazı mani dönemlerinde büyüklük hezeyanları da ortaya çıkar. Mehdi veya kurtarıcı olduğunu, özel yetenekleri olduğunu, insanların düşüncelerini etkileyebildiklerini, hatta tanrı olduklarını iddia eden manik hastalarımız olmuştur. Mesela 27 yaşında bir erkek hasta son 2 haftadır gittikçe artan bir hareketlilik içindeydi. O kadar çok konuşuyordu ki sözlerinin arasına girmek bile zordu. Ailesi daha önce sadece Cuma namazlarını kılıyorken 2 haftadır sürekli ibadet etmeye ve dinle ilgilenmeye başladığını anlatıyordu. Bu hasta namaza durduğunda önünde perdelerin açıldığını ve kendisine Allah tarafından kıyametin kopuşunun gösterildiğini söylüyordu. Allah'ın kendisini, insanlara yakında kıyametin kopacağını bildirmekle görevlendirdiğine inanıyordu. Namaza durduğunda şeytanların kendisini rahatsız ettiğini gördüğü için namaz boyunca etrafa tükürüyordu.

İlaç tedavisinden sonra mani belirtileri tamamen düzelen ve bu hallerinin tuhaf olduğunu idrak edecek duruma gelen hasta, ilaçları kestikten bir süre sonra da depresyona girdi ve bu sefer kendisini tamamen işe yaramaz ve değersiz görmeye başladı. Düzenli tedavi altında bu belirtileri kaybolup normal hayata döndü.

Şizofreni hastalığında düşünce bozukluğu daha ön plandadır. Hastada çeşitli hezeyanlar bir arada bulunur. Hezeyanları için genellikle açıklama dahi getiremez. Mesela insanların düşüncelerini okuyabildiğine inanan bir hasta bunu nasıl yapabildiği sorulduğunda, bunu açıklayamaz. Düşünceleri ve konuşmaları karmaşık, hatta bazen anlaşılmaz olabilir. Garip konuşma ve davranışlar görülebilir. Gaipten sesler duyma sıktır. Bu sesler genellikle aynı şeyleri tekrar eden, rahatsız edici seslerdir. Daha seyrek olarak gerçek olmayan görüntüler de görebilirler. Ayrıca şizofreni hastalarında toplumdan uzaklaşıp içe kapanma, kendine bakımda (temizlik, uygun giyinme, tıraş vb) azalma, yüz ifadesinde donuklaşma, zihni faaliyetlerde fakirleşme gibi belirtiler fazladır. Şizofreni hastaları tedavi edilmezlerse zaman içinde iş yapamaz hale gelirler, başkalarının bakımına muhtaç olabilirler. Halk arasında "akıl hastalığı" denince akla gelen genellikle şizofrenidir. Oysa hezeyanlı bozukluk (eski adıyla paranoya) da bir akıl hastalığı yani muhakeme bozukluğu durumudur.

Kendisinin mehdi veya bu tür bir kurtarıcı olduğunu iddia ederek etrafına pek çok insanı toplayan kişiler, eğer dolandırıcı değillerse, genellikle hezeyanlı bozukluk (paranoya) hastasıdırlar. Hezeyanlı bozukluk (paranoya) hastalığında, şizofrenidekinden farklı olarak, tek bir hezeyan vardır; bu hezeyan sistemlidir, tuhaf değildir. Hezeyanıyla ilgili çok geniş ve detaylı açıklamaları vardır. Etrafında olup biten hemen her şeyin, o kişiye göre hezeyan sistemi içinde bir yeri vardır. Mesela kendisinin mehdi olduğuna inanan bir hasta, şehirde çıkan orman yangınının kendi mehdiliğini kutlamak için bir işaret olduğunu söylüyordu.

Bu kişiler dışarıdan oldukça normal görünürler. Yaptıkları açıklamalar çok derinlemesine değerlendirilmediğinde makul gibi gelebilir. Mesela devr-i daim makinesi (kendi ürününü yakıt olarak kullanarak dışarıdan enerjiye gerek duymadan sonsuza kadar çalışabilecek bir makine) projesi üreten 50 yaşında bir hastamız vardı. Lise mezunu olmasına rağmen bu konuları çok okumuş bir kişiydi. Yıllardır kafa yorduğu bu konu ile ilgili bir de kitap bastırmıştı. Kitapta teferruatlı bir şekilde makineyi anlatıyordu, ayrıca kendisinin pek çok fotoğrafı da yer alıyordu. Bu projeyi gerçekleştirmek için mali destek arayışındaydı. Bütün hayatı bu çaba etrafında geçiyordu. Kitapta yazılanların büyük çoğunluğu makul şeylerdi ancak bir-iki noktada temel fizik kurallarına aykırı şeyler öne sürüyordu. Onlar doğru olsaydı gerisi işleyebilirdi. Lise öğrencilerinin bile doğrusunu bilebileceği bu temel fizik kanunlarını nereden çıkardığı sorulduğunda, onların doğrusunun böyle olduğunu iddia ediyordu. Projesini çeşitli üniversitelere sunmuş olan bu kişiyi projenin geçersiz olduğuna inandırmak imkânsızdı. Fizik profesörleri bile kendisiyle konuşsa fikrinde ısrar ediyor ve arayışını devam ettiriyordu.

Şizofreni hastalığının genellikle genç yaşlarda (18-20 civarı) başlamasına karşılık, hezeyanlı bozukluk (paranoya) hastalığı genellikle orta yaşlarda (40'dan sonra) başlar. Hezeyanlı bozukluk (paranoya) hastalığında, yine şizofrenidekinden farklı olarak, kendine bakım bozulmaz, yüz ifadesi donuklaşmaz, zihni faaliyetleri fakirleşmez, garip konuşma veya davranışlar görülmez, gaipten ses duyma veya görüntüler nadirdir, hayatlarını kendi başlarına sürdürebilir ve çalışabilirler. Bu nedenle hezeyanlı bozukluk (paranoya) hastaları doktora gelmezler, yakınları tarafından getirilebilmeleri de çok zordur. Ancak adli bir duruma sebep olduklarında mahkeme tarafından muayene için yönlendirilebilirler. Hezeyanlı bozukluk (paranoya) hastalığı oldukça nadirdir. Toplumdaki yaygınlığı 100 binde 2-3 kadardır. Bu da şizofreni sıklığının 40'ta biri kadardır. Paranoya hastalığı tedavi edilmezse kronik bir seyir gösterir ve kendiliğinden düzelmez, şizofreni hastalığına da dönüşmez, aynı şekilde devam eder.

Hezeyanlı kişilerin çevresindeki bazı insanlar da bu hezeyana ortak olabilirler. Hezeyana ortak olan insanlar hezeyanla ilgili konuda tıpkı bir akıl hastası gibi akıl yürütürler ancak aslında akıl hastası değillerdir, sadece etki altında kalmışlardır. Hezeyanı paylaşan kişiler asıl hezeyanlı hastadan uzaklaştıklarında, bir süre sonra düşünce tarzları değişir ve tedavi edilmese bile düzelirler. Buna "paylaşılmış hezeyan" adı verilir. Hezeyanlı bir kişinin etrafında ona inananların oluşturduğu topluluklar, hezeyanlar doğrultusunda yönlendirilerek akılla bağdaşmaz yollara itilebilirler. Bu topluluklar genel kabul görmüş inanç sistemlerinin dışında fikirler öne sürebilirler. Mesela kıyametin kopmak üzere olduğuna liderleri tarafından inandırılan Amerikalı bir grup insanın topluca intihar edişi medyaya da yansımıştı. Psikiyatrik değerlendirmemizde hasta oldukları anlaşılan ve mehdilik hezeyanı olan hastaların ortak bir özelliği, hezeyanlarını İslam dinindeki bir meselenin üzerine bina etmelerine ve hezeyanlarını ispatlamak için İslam dinindeki bazı doneleri kullanmalarına rağmen dinin temel esasları ile açıkça çelişen fikirlerinin olmasıydı. Bu çarpık fikirler için kendileri dışında bir delilleri bulunmamaktaydı. Bütün hezeyanlı durumlarda olduğu gibi bu hastalar da, din konusunda bilgili kişilerle konuştuklarında dahi düşüncelerini değiştirmiyorlardı.

Bazen bir düşüncenin hezeyan olduğunu anlamak etraftaki ortalama bir kişi için oldukça kolaydır. Mesela şeyhinin peygamber olduğuna inanan ve şeyhinin karşı gelmelerine rağmen bu fikrinden vazgeçmeyen, hatta namazını şeyhine doğru yönelerek kılan bir hastamızın (her ne kadar işini gücünü düzgün yapsa ve bu konulara girilmediğinde çok normal gözükse de) normal olmadığını çevresindekiler düşünebiliyordu. Buna karşılık hezeyanı olan kişi zeki, bilgili ve kültürlü ise durum oldukça zorlaşır ve çevresinde kendisine inananların çıkma ihtimali artar. Akıl hastalığı (muhakeme bozukluğu) zekâdan bağımsız işler. Çok zeki bir insan da, zekâsı az olan bir insan da akıl hastası olabilir. Şizofreni gibi akıl hastalıkları kişinin zekâsını kullanmasına da mani olsa bile hezeyanlı bozukluk (paranoya) hastalarında zekâ ile ilgili bir zorluk yaşanmaz. Böyle bir hasta, mesela çok başarılı bir şekilde matematik problemleri çözebilir.

Beyin tümörü gibi bazı beyin hastalıkları hezeyanlı bozukluk (paranoya) benzeri hastalık tablolarına neden olabilmektedir. Özellikle beynin limbik sistem ve bazal ganglia denilen bölgelerini etkileyen biyolojik sebepler hezeyanlara yol açabilmektedir. Paranoya teşhisi, hastalığa sebep olabilecek tümör, damar hastalığı vb. biyolojik bir sebep bulunamadığında konur.

Akıl hastalıklarının tıbbi sebebi tam olarak çözülebilmiş değildir. Ancak bu kişilerin beyinlerinde bazı salgıların düzenli çalışmadığını biliyoruz. Kalıtımın paranoya hastalığının gelişmesinde rolü olduğu anlaşılmıştır. Akıl hastalığı olan kişilerin soylarında benzer hastalıklar diğer insanlara göre daha yaygındır. Ayrıca paranoyası olan kişilerin akrabalarında şüphecilik, kıskançlık ve gizemlilik gibi kişilik özellikleri de sıktır.

Hezeyanlı bir hastalığın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sosyal etkenler şunlardır: güvensizlik ve şüpheyi arttıran durumlar, sosyal izolasyon, düşmanlık ve kıskançlığı arttıran durumlar, kendine güveni azaltan şartlar, insanların kendi hata ve boşluklarını başkalarında görmelerine yol açan durumlar, muhtemel anlamlar üzerinde kafa yormaya iten şartlar ve kötü muamele beklentisi. Bu etkenlerden bazıları kişinin tahammül sınırlarını aştığı zaman, o kişi huzursuz olup içe kapanır; bir şeylerin yanlış gittiğini düşünür ve problem için açıklama aramaya başlar. Bu sürecin sonunda hezeyan kristalize olur. Artık hezeyan sayesinde her şey anlam kazanmıştır ve kişi artık sürekli bununla uğraşmaya başlar.

Hezeyanlı hastalar insan ilişkilerinde genellikle güvensizlik yaşarlar. Bunun muhtemel sebeplerinden bazıları yetiştikleri aile ortamının düşmanca olması; annelerinin aşırı kontrolcü, babalarının ise soğuk ve sadist tutumlar içinde olmasıdır.

Hezeyanlı kişilerin kullandığı temel savunma mekanizmaları reaksiyon formasyon (tersine davranma), inkar ve yansıtmadır. Hezeyanın meydana gelme mekanizması kişinin kendi içinde bastırdığı ve varlığını inkâr ettiği duygu ve düşünceleri (saldırganlık, bağlanma ihtiyacı vb.) bir başkasına ya da başkalarına yansıtmasıdır. Mesela saldırganlık duyguları bastırılıp inkâr edilerek "bana düşmanlık ediyorlar" şeklinde başkalarına yansıtılır. Bu hastalar kendilerini rahatsız eden duyguların varlığını inkâr ederek acı verici gerçeklerden kaçınırlar. Yansıttıkları kötülükleri başkalarının üzerinde görerek kabul edemeyecekleri dürtülerin kendilerinde olduğunu fark etmekten korunurlar. Aşağılık kompleksine karşı oluşturulan bir reaksiyon formasyon (tersine davranma) ve yansıtma ile büyüklük hezeyanı (megalomani) oluşur.

Hezeyanlı hastaların hissettikleri durum, kendilerini anlamayan ve karşı olan bir dünyada yaşadıklarıdır. Yansıtma temel savunma mekanizmalarıdır ve bütün kötülükleri çevredeki insanlara ve kurumlara yansıtırlar. Böylece iç dünyalarında tehdit edici olabilecek bir dürtüyü, bir dış tehdit ile yer değiştirerek kontrol ederler. Hastanın kontrol etme ihtiyacı, paranoyanın temelindeki düşük benlik saygısından kaynaklanır. Paranoid hastalar, kendilerini büyük görerek veya önemli kişi ve kuruluşların kendi peşinde olduğuna ya da kötülük etmeye çalıştığına inanarak, zayıflık duygularını ve aşağılık komplekslerini telafi ederler.

Antipsikotik ilaç tedavisi en etkili yöntem olmakla birlikte genellikle hastalar tarafından kabul edilmez. Zaten hasta olduklarını kabul etmezler ve ilaç vermeye çalışılmasını da kolaylıkla hezeyan sistemleri içinde açıklarlar. Mesela "Bu doktor da beni yok etmeye çalışan ekibin adamı. İlaçlarla beni zehirliyorlar" diye düşünebilir. Tedavici ile hasta arasındaki iletişim çok önemlidir. Bu tür kişilerin hezeyanlarını doğrudan sorgulayarak değiştirmeye çalışmak anlamsız ve yararsızdır. Böyle bir yaklaşım saldırı olarak algılanır. Sırf o kişinin gönlünü almak için hezeyana inanır gibi davranmak da yanlıştır. O kişinin yaşadığı sıkıntı ve çıkmazlar üzerine konuşularak iletişim sağlanabilir.

Sonuç olarak, mesihlik ya da mehdilik iddia eden kişilerin normal gibi görünmeleri ve davranmalarına ya da çok bilgili ya da eğitimli olmalarına aldanmamak gerekir. Bu durum psikiyatrik bir rahatsızlığın parçası olabilir. Bu insanlar, çok aklı başında gibi görünüp pek çok insanı çevrelerine toplayabilir ve yanlış yönlendirebilirler. Bundan korunmak için inançlı kişilerin dinin bazı açık prensipleriyle çelişen ya da bazı dini konuları zorlamalı şekilde tevil eden yaklaşımlardan sakınmaları gerekir.

* İstanbul Üniv. Tıp Fak. Öğretim Üyesi
iyargic@yeniumit.com.tr

Doç. Dr. İlyas ÜZÜM*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

Tarihten Günümüze

ŞİA'NIN MEHDİ İNANCI

Mehdi'nin zuhurunun "yeryüzünün kötülüklerle dolmuş olmasına" bağlanması hem fikri bir temayül olarak ferdi ve sosyal sorumluluğu ikinci plana iten bir psikolojinin oluşmasına hem de bu tür marjinal düşünceye sahip çevrelerin teşekkülüne yahut onların cesaretlendirilmesine imkan sağlamıştır.

Yönetimin Hz. Ali'ye, sonra da onun çocuklarına ait olduğu ortak fikri etrafında siyasi bir temayül olarak gelişen Şia, Kerbela olayından sonra belirli bir süreç içinde zümreleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Hz. Ali hakkında aşırı fikirler ileri süren ve kaynaklarda kurucusu ve tesirleri ile ilgili olarak farklı bilgiler bulunan Sebeiyye dikkate alınmazsa, ilk ortaya çıkan hareket Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının intikamını alan Muhtar es-Sakafi'nin (ö. 687) önderliğinde gelişen ve bazen onun ismine atıfla Muhtâriyye bazen de Hz. Ali'nin hizmetçisi Keysan'a nispetle Keysâniyye diye anılan fırka olmuştur. Söz konusu fırkanın tali kolları arasında imamet ve mehdilikle ilgili bazı ihtilaflı görüşler olmakla birlikte, ağırlıklı olarak, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan doğma olmayan oğlu Muhammed b. Hanefiyye (ö. 700) önce imam, ölümünden sonra da mehdi olarak kabul edilmiştir.[1] Ne var ki fırka bir müddet sonra mevcudiyetini yitirmiştir.

Keysâniyye-Muhtâriyye'den sonra ortaya çıkan ikinci Şii grup Zeydiyye olmuştur. Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'in ismine nispetle anılan fırka söz konusu imamın Emevîler'e karşı 740 yılında giriştiği başarısız ayaklanmadan sonra oğlu Yahya ve takipçileri döneminde ortaya çıkmış, kendilerine has bir imamet nazariyesi geliştirmiştir. İlk iki halifenin imametini meşru gören Zeydiyye daha üstünü varken faziletli bir kimsenin imametinin caiz olduğunu benimsemiştir. Tarihi gelişimi içinde Taberistan ve Yemen'de siyasi hakimiyetler kurmuş, Yemen'deki varlığı bugüne kadar devam ettirmişlerdir. Mehdilik konusunda imamlarla mehdiliği ileri seviyede ilişkilendiren Zeydiyye özellikleri belli her imamı, başına "mehdi" sıfatı getirerek anmış, gaybette bulunan bir mehdi telakkisini yer vermemiştir.[2]

İmamlar zincirinde Zeynelabidin'den sonra zikredilen oğlu Muhammed el-Bâkır (ö. 733) siyasi faaliyetlerden uzak kalmış, kendisini ilme ve irşada vermiş, onun vefatından sonra taraftarları iki kola ayrılmış, bir grup imametin oğlu Ca'fer es-Sâdık'a intikal ettiğini ifade ederken, diğer bir kesimi Medine'de bulunan ve orada öldürülmüş olan Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın mehdi olduğunu, gerçekte onun ölmediğini, Mekke yolu üzerindeki bir dağda ikamet ettiğini ve bir gün tekrar ortaya çıkacağını ileri sürmüştür.[3] Siyasî mezhepler tarihinde yer alamayan bu grup bir süre tamamen kaybolup gitmiştir.

Muhammed el-Bâkır'dan sonra altıncı imam kabul edilen Ca'fer es-Sâdık da babası gibi siyasi faaliyetlerden uzak kalmış ve mesaisini ilmî-dînî alana hasretmiştir. Onun vefatından sonra (765) taraftarları birçok gruba ayrılmış, bazıları Ca'fer'in ölmediğini ve onun mehdi olduğunu ileri sürmüş, bir kısmı Ca'fer'in öldüğünü ve imametin oğlu Musa el-Kâzım'a intikal ettiğini ileri sürmüş, bir kısmı da Ca'fer'in büyük oğlu İsmail'in yedinci imam olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki kısa zaman içinde tarih sahnesinden çekilmiş, ikincisi İmâmi bir anlayış olarak varlığını devam ettirmiş, son grup ise tamamen batınî karakterde bir fırka oluşturmuştur. İsmailiyye adıyla anılan ve günümüze kadar gelen bu fırka ilk dönemde Muhammed b. İsmail'in gizlenmiş son imam ve mehdi olup tekrar geldiğinde "nâtık" olarak görev yapacağını söylemiş, sonraki dönemlerde söz gelimi, Fatımîler döneminde, bu inanç terk edilerek yerine halen mevcut olan imam kavramı getirilmiştir.[4] Kendilerine has dinî-batınî anlayış içinde İsmailiyye Nizâriyye ve Müs'taliyye kolları halinde başta Hint alt kıtası olmak üzere muhtelif yerlerde varlığını sürdürmektedir.

Ca'fer es-Sâdık'tan sonra yedinci imam olarak Musa el-Kâzım'ı kabul edenler, onun 799 yılında ölümünden sonra Ali er-Rıza'yı (ö. 818), sonra da babadan oğla geçmek üzere sırasıyla Muhammed et-Takî (ö. 835), Ali en-Nakî (ö. 868), Hasan el-Askerî (873) ve Muhammed b. Hasan'ı imam, sonuncusunu gâib imam ve mehdi olarak kabul etmiş, böylece Oniki İmam Şiiliği ortaya çıkmıştır. İmam sayısını on iki ile sınırlandırdığı için İsnâaşeriyye, imameti (yönetim) iman esası saydığı için İmamiyye, fıkhî görüşlerini Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen rivayetlere dayandırdığı için Ca'feriyye diye anılan bu fırka giderek gelişmiş ve zaman içinde Şia'yı temsil eden ana kol haline gelmiştir. Bugün Caferilik başta İran ve Irak olmak üzere muhtelif coğrafyalarda İslam toplumunun %6-10'unu temsil eden bir nüfus yoğunluğuna ulaşmıştır.

Oniki İmam Şiiliği imamlar döneminde Musa el-Kazım'dan sonra da sürekli ihtilaflar yaşamış, kendisi de aynı fırkaya mensup erken dönem Şia tarihçisi Nevbahtî'nin (ö. 922) kaydına göre, hemen her imamın vefatından sonra belli bir grup, imamın ölmediğini mehdi olduğunu ve bir gün zuhur edeceğini ileri sürmüştür. Sözgelimi, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin vefatından sonra taraftarları başlıca on dört kola ayrılmış, meselâ, bunlardan bazıları Hasan el-Askerî'nin ölmediğini ve onun mehdi olduğunu, bazıları, imametin kardeşi Ca'fer'e geçtiğini, bir kısmı onun bir cariyesinden Muhammed isminde bir oğlu olduğunu ve onun mehdi olduğunu beyan etmiştir.[5] İsnâaşeriyye fırkası bu on dört koldan birisinin devam edip güçlenmesiyle ortaya çıkmıştır.

Oniki İmam Şiiliğine göre mehdi kabul edilen Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed, Samarra'da (Irak) ümmü veled (kendisinden çocuğu olan cariyesi) bir anneden 869 yılında doğmuş, babasının 873 yılında vefatından sonra beş yaşında iken sirdapta (yeraltındaki mahzen) kaybolup gizliliğe çekilmiştir. Bu tarihten 941 yılına kadar Mehdi toplumla ilişkisini özel olarak seçilmiş "sefir"leri aracılığıyla yürütmüştür. "Küçük Gizlilik" (gaybet-i suğra) adı verilen bu dönemde Mehdinin sefiri sıfatıyla Osman b. Saîd, Muhammed b. Osman, Hüseyin b. Rûh, Ali b. Muhammed görev yapmış, bu arada kendisini Mehdi'nin sefiri ilan eden çok sayıda yalancı kimseler zuhur etmiş, nihayet dördüncü sefir ölmeden önce Mehdi'den bir tevki (mühürlü ferman) aldığını belirterek bundan sonra sefir gelmeyeceğini belirtmiştir. Son sefirin 941 yılında vefatından sonra Mehdi'nin tamamen gizlendiğine inanılmış ve bu tarihten zuhur edeceği döneme kadar devam edecek olan süreye "Büyük Gizlilik" (gaybet-i kübra) adı verilmiştir.[6]

Oniki İmam Şiiliği'nin giderek gelişmesi ve Abbasî yönetimi içinde müstakil bir hanedanlık olarak Şiî Büveyhîler'in iktidara gelmesiyle birlikte, başta imamet ve mehdilik olmak üzere mezhebin dinî ve siyasî görüşleri işlenmeye başlanıp ilgili rivayetler derlenmiş ve kabul edilebilir bir siyaset nazariyesi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde mehdilikle ilgili olarak, birbiriyle çelişen pek çok rivayetle karşılaşılmış, bilâhare bunlar süzülerek daha açık bir mehdilik tasavvuru ortaya konulmak istenmiştir. Bu çerçevede, Mehdinin gizlenme sebebi, zuhur alametleri, ne zaman ve nerede zuhur edeceği, yeryüzündeki hâkimiyet müddeti gibi konularda pek çok rivayet ve bu rivayetlere dayalı açıklama getirilmiştir.

Özet olarak ifade etmek gerekirse, Mehdi'nin gizlenme sebebi ile ilgili olarak başlangıçta, "dostlarının azlığı, düşmanlarının çokluğu" gerekçe gösterilmiştir. Özellikle Hasan el-Askerî'nin kardeşi Ca'fer'in çocuğa zarar vermesinden endişe edildiğine dikkat çekilmiştir. Ancak şartların değişmesinin ardından bu gerekçenin yeterli olmadığı düşünülerek bunun ilahî bir sır olduğu, mü'minler için imtihan vesilesi teşkil ettiği, üzerinde fikir yürütülmemesi gerektiği belirtilmiştir.[7]

Mehdi'nin zuhurunun alametleriyle ilgili olarak kaynaklarda çok sayıda olaydan söz edilmiştir. Şii biyografi âlimi Muhsin el-Emîn klasik kaynakları süzerek bunlardan yetmiş kadarını eserinde sıralamıştır. Bir fikir vermek üzere bunlardan kimilerine işaret edilebilir: a) Emevî ve Abbasî saltanatlarının ortadan kalkması, b) San'a'da (Yemen) gözünde işaret bulunan bir zatın ortaya çıkması, c) Küfe'nin Süfyânî tarafından kuşatılması, d) Küfe mescidinin duvarının yıkılması, e) Küfe'de yetmiş bin bakirenin esir edilmesi, f) Küfe'nin su yollarının tahrip edilmesi, g) Türklerin Cezire'ye inmesi, h) Bağdat ve Basra'da bazı yerlerin batması, i) Rey şehrinin harap olması, j) Korku, kıtlık, açlık ve taun görülmesi, k) Fakirliğin artması vs.[8]

Mehdi'nin ortaya çıkacağı yıl ve yerle ilgili olarak da farklı rivayetler yer almıştır. Esasen onun zuhuru ile ilgili olarak vakit tespit etmek yasaklanmış olmakla birlikte, rivayetlerde genel ifadeler kullanılarak, sözgelimi, bir, üç, beş, yedi dokuz gibi tek sayılı senelerde ortaya çıkacağı, Ramazan ayının yirmi üçüncü gecesinde yahut Nevruz gününde yahut Hz. Hüseyin'in şehit edildiği on muharrem aşure günü gibi işaretler verilmiştir. Zuhur yeri ile ilgili olarak da Mekke'de rükün ve makam arasında ortaya çıkacağı, orada namaz kılacağı, daha sonra Küfe'ye geleceği ve orada ne kadar köle varsa hepsini azat edeceği, yolda karşısına çıkacak bütün düşmanlarını yeneceği belirtilmiştir.

Mehdi'nin zuhur ettikten sonra yeryüzünde kuracağı hâkimiyet müddeti ile ilgili olarak da farklı rivayetler ortaya konulmuştur. Meselâ bunların birisinde onun her bir yılı on yıl kadar uzun olan yedi sene olacağı, başka bir rivayette Ashab-ı Kehf'in mağarada kaldıkları süre olan 309 yıl olacağı, diğer bir rivayette de 322 yıl devam edeceği kaydedilmiştir.[9]

Diğer taraftan yapılan çalışmalarda, bazı kaynaklarda Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığının kaydedildiği, rivayetlerdeki gizlenme sebeplerinin tarihi süreç içinde bu rivayetleri yanlışladığı ifade edilmiştir. Ayrıca onun zuhurunun alametleriyle ilgili olarak çoğunlukla Kufe, Bağdat gibi belli yerle atıf yapıldığı ve birbiriyle uyuşmayan rivayetlere yer verildiği, bütün bunların söz konusu rivayetlerin zayıflığını gösterdiği ifade edilmiştir. Yine sözgelimi, onun zuhur zamanı, zuhur yeri ve yeryüzündeki hakimiyet müddetiyle ilgili bilgilerin de çelişkili olduğu belirtilmiştir. Öte yandan pek çok rivayetin senedinin hadis senet tekniği açısından problemli olduğu, rivayet zincirinde bilinmeyen kimseler bulunduğu, bunların da rivayetlerin sıhhatini tartışılır hale getirdiği ifade edilmiştir.[10]

Mehdi'nin hayatta fakat "gizli" olduğu düşüncesi, gizlilik süresinin ne zaman biteceğinin bilinmemesi Şia'da fıkıh alanında, toplumun psikolojisinde, ayrıca siyasi ve fikrî hayatta birçok problemin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Sözgelimi, fıkıhta cuma namazının hükmü "vacib-i tahyirî" yani isteyenin cuma namazını, isteyenin de o günkü öğle namazını kılabileceği, taarruz cihadının söz konusu olamayacağı gibi hükümlerin verilmesine yol açmıştır. Siyasi olarak ise ilk dönemlerde, Mehdi'yi beklemek icap ettiği, fetva, kaza, humus (ganimet ve kazançların beşte birinin verilmesi), kısıtlanan şahıs ve malları üzerinde velayet vb. hususlarda fakihlere başvurmak gerektiği şeklinde yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Daha sonra mehdinin gizliliği döneminde fakihlerin yetki ve sorumluluğunun siyasi ıslahat sahasını da içine aldığı belirtilmiş, bu düşünceler Humeynî tarafından 1979 yılına İran'da gerçekleştirilen devrimle uygulamaya konulmuştur. Velâyet-i fakih adıyla anılan bu anlayışta en âlim ve en faziletli fakih, Mehdi'nin temsilcisi sayılmıştır.[11] İran dışındaki Şiî dünyanın çoğunlukla benimsemediği bu görüş aynı zamanda Mehdi'nin zuhurunu geciktirecek bir tutum olarak algılanmıştır.

> **Mehdi'nin hayatta fakat "gizli" olduğu düşüncesi, gizlilik süresinin ne zaman biteceğinin bilinmemesi Şia'da fıkıh alanında, toplumun psikolojisinde, ayrıca siyasi ve fikrî hayatta birçok problem ortaya çıkarmıştır. Mehdi'nin zuhurunu geciktireceği söylenen bu tutum İran dışındaki Şiilerce pek benimsenmez.**

Diğer taraftan Mehdi'nin zuhuru için çeşitli vesilelerle dua eden (accelallahü feraceh: Allah onun zuhurunu çabuklaştırsın) halk, yüzyıllar geçtiği halde onun zuhur etmemesi karşısında, dinî hayat itibariyle yer yer atalet içine girmiştir. Hatta bu vesileyle "mehdiyi bekleme"nin ümitsizlik ve atalet vesilesi olmaması, aksine insanların onun geldiğinde işini kolaylaştırmaya yönelik çalışmalar yapması gerektiği doğrultusunda uyarılar yapılmıştır.[12]

Öte yandan yüzyıllar geçtiği halde zuhur etmeyen Mehdi'nin hayatta olduğu ancak kimsenin bilmediği bir yerde gizli bulunduğu inancı, Şia tarihinde bazı kimselerin onunla bağ kurma arayışına girmesine yol açmış, bu çerçevede birtakım gruplar ortaya çıkmıştır. Şüphesiz bunlardan en önemlisi Ahsâiyye, Reştiyye, Bâbiyye ve Bahaiyye çizgisindeki gruplardır. Şeyh Ahmed el-Ahsaî ilkin Mehdi ile temas kuracak "kamil bir Şiî"nin bulunması gerektiğini ileri sürmüş, onun ileri gelen müritlerinden Kâzım er-Reştî beklenen mehdinin yakında zuhur edeceğini ifade etmiş, onun da müritlerinden Mirza Ali Muhammed 1844 yılında önce kendisinin mehdiye açılan bir kapı "bâb" olduğunu,

Şia, mehdi kavramı ile ilk dönemlerden itibaren iç içe olmuş, imamlar döneminde neredeyse her imamın vefatından sonra, imamın ölmediğini ve mehdi olarak geleceğini ifade eden gruplar ortaya çıkmıştır. Şiiliğin "yaşayan fakat gizliliğe çekilmiş" mehdi anlayışı, birçok "yalancı sefir"in çıkmasına yol açmıştır.

daha sonra da bizzat beklenen Mehdi olduğunu söyleyerek Bâbîlik adlı akımı kurmuştur. Bâb'ın 1850 yılında kurşuna dizilerek idam edilmesinden sonra yakın adamlarından Mirza Hüseyin Ali daha sonra müstakil bir din hüviyeti alacak olan Bahâîliği tesis etmiştir.

Burada ayrıca son günlerde gündeme getirilen, "Mehdi'nin zuhuru için kötülüklerin artması" fikri ile Hüccetiyye grubuna da değinmek gerekir. Şii rivayetlerde, Mehdi'nin ortaya çıkacağından söz edilirken onun "haksızlık ve zulümle dolmuş olan dünyayı adalet ve hakkaniyetle dolduracağı" ifadesine yer verilmiştir.[13] Çeşitli versiyonları bulunan bu rivayetler Mehdi'nin ortaya çıkmadan önceki dünya şartlarının çok olumsuz bir nitelik taşıyacağını, her yerin zulümlerle kaplanmış olacağını belirtmektedir. Nitekim klasik anlayışta, esas itibariyle yönetimin sahibinin Mehdi olduğu, bu sebeple ona ait görevi başkasının devralmasının yanlış olacağı belirtilmiş olmakla birlikte, bir taraftan da kötülüklerin artmasının siyasi alanda gerçekleşeceği, bu bakımdan fakihlerin gaib imam adına yönetimi üstlenmemesi gerektiği önerilmiştir. Ancak velayet-i fakih doktrini ile bu anlayışın reddedilmesi ve fakihe siyasi yetki ve yönetim imkânının verilmesi klasik anlayışla çelişmiş, bu sebeple birçok Şiî müçtehit klasik anlayışı benimsemeye devam etmiştir. Diğer taraftan bu kesim Mehdi'nin zuhurunun çabuklaşması için "kötülüklerin artması gerektiği" fikrini işleyen güçlü bir fikir yahut tutum içinde de bulunmamıştır. Ancak 1953 yılında Şeyh Mahmûd Halebî tarafından Bahâîlik'le mücadele etmek üzere kurulan ve ismini, terim olarak imam, özelde mehdi anlamına gelen kelimeden alan Huccetiyye ilk zamanlarda üstü örtülü, bazen baskılardan korkarak çelişkili, giderek de yer yer daha açık biçimde bu düşünceleri dile getirir olmuştur. Bu hareket 1979 İran Devrimi'nde, devrimin dayandığı velayet-i fakih nazariyesinin hem Mehdi'ye saygısızlık olacağını hem de kötülüklerin artmasını önleyeceği için onun zuhurunu geciktireceğini düşünerek destek vermemiş, ancak Humeynî'nin bazı konuşmalarında yaptığı sert göndermelerden çekinerek sessiz kalmayı tercih etmiştir. 1983'ten sonra yeniden güçlenmeye başlayan grup 1999 yılında Halebî'nin vefatından sonra liderliğe Ayetullah Misbâh el-Yezdî'yi getirmiştir. Yezdî'nin öncülüğünde birkaç yıl zarfında yeniden yapılanan ve söylemini gözden geçiren Huccetiyye 2002-2003 yıllarından itibaren Mehdi'nin zuhurunun çabuklaşması için kötülüklerin yaygınlaşması ve insanlığın kaotik bir ortama itilmesi doğrultusunda görüşler beyan etmiştir. Ülkedeki hâkim anlayış ve genel dengeler açısından faaliyetlerini perdeli ve temkinli biçimde sürdüren gruba doğrudan ve açık bir destek vermese bile üst düzey bazı idarecilerin fikrî bir temayül olarak destek verdiği ifade olunmaktadır.[14]

Sonuç olarak imamet anlayışını merkeze alan Şia, mehdi kavramı ile ilk dönemlerden itibaren iç içe olmuş, imamlar döneminde neredeyse her imamın vefatından sonra, imamın ölmediğini ve mehdi olarak geleceğini ifade eden gruplar ortaya çıkmıştır. Oniki İmam Şiiliğinin "yaşayan fakat gizliliğe çekilmiş" bir mehdi anlayışına ulaşması ilk dönemlerde onun naibi olduğunu söyleyen birçok "yalancı sefir"in çıkmasına yol açmıştır. Diğer taraftan onun gizlenme sebebi, zuhur alametleri, zuhur edeceği yer, zuhur ettiğinde yer yüzündeki hakimiyet müddeti gibi konulardaki rivayetler birbiriyle çelişkili nitelik arz etmiştir. Ayrıca böyle bir mehdi anlayışı fıkhî, siyasî ve toplumsal hayatta birtakım problemlerin gelişmesine neden olmuştur. Özellikle Mehdi'nin zuhurunun "yeryüzünün kötülüklerle dolmuş olmasına" bağlanması hem fikri bir temayül olarak ferdi ve sosyal sorumluluğu ikinci plana iten bir psikolojinin oluşmasına hem de marjinal de bu tür düşünceye sahip çevrelerin teşekkülüne yahut onların cesaretlendirilmesine imkan sağlamıştır.

* TDV İslam Araştırmaları Merkezi
iuzum@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Muhtariyye ve Keysâniyye fırkaları ile bunların mehdilik anlayışları hakkında bk. Şehristânî, el-Milel ve'n-nihal (nşr. Ahmed F. Muhammed), Beyrut 1410/1990, I, 145-146.
2. Bk. Şehristânî, a.g.e., I, 153 vd.
3. Hasan b Musa en-Nevbahtî, Fıraku'ş-Şia (Beyrut ts. Dâru'ledvâ), s. 62.
4. İsmailiyye ile ilgili en doyurucu kitap Farhad Daftary'nin The Ismailis: Their History and Doctrines (Cambridge 1990) isimli çalışmasıdır.
5. Nevbahti, Fıraku'ş-Şia, s. 96 vd.
6. Gaybetle ilgili yapılan çalışmaların listesi için bk. Jassim M. Hussain, The Occultation of the Twelfth Imam (London 1982), s. 2-11.
7. Geniş bilgi için bk. Şeyh Sadûk, Kemâmü'd-din, Kum 1405, s. 479-482; ayrıca bk. Allâme Meclisî, Bihâru'l-envâr, Beyrut 1403/1983, LII, 91-100.
8. Mehdi'nin zuhurunun alametleriyle ilgili yetmiş kadar olay için bk. Muhsin el-Emîn, A'yânü'ş-Şia, Beyrut 1403/1983, II, 71-81.
9. Mehdi'nin zuhur zamanı, zuhur edeceği yer ve zuhurdan sonra dünyada hakimiyet müddeti gibi konulardaki rivayetler için bk. Mustafa Öz, İmâmiyye Şiası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı, İstanbul 1995, s. 83-87.
10. Geniş bilgi için bk. Ahmed el-Kâtib, Tetavvuru'l-fikri's-siyâsi'ş-Şia, London 1997, s. 113 vd., 251 vd.
11. Hayrettin Karaman, "Ca'feriyyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, VII, 8.
12. Bunun yakın dönemdeki bir örneğini İran devriminin büyük ideologlarından Ali Şeriati'nin Bekleyiş -İntizâr- (trc. Ramazan Karaburçak, Ankara 1991) isimli eseri oluşturur.
13. İlgili rivayet hakkında bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, Kitâbü'l-gaybe (nşr. A. Tahrânî ve A. Nâsih), Kum 1411, s. 425.
14. Huccetiyye konusunda bilgi için bk. Bahman Baktiari, Hujjatiyah", The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World (ed. J. Esposito ve dğr.), New York 1995, II, 138-139; Mahmoud Sadri, "Hojjatiya", Encyclopedia Iranica (ed. E. Yarshater), New York, XII, 426-428.

Prof. Dr. Abdulkadir ÖZCAN*

Ocak / Şubat / Mart - 2007 / 75

OSMANLI TOPLUMUNDA MEHDÎLİK HAREKETLERİ

Hidayete erdirilmiş, doğru yolu bulmuş kişi anlamına gelen "Mehdî", ıstılah olarak Ahir Zaman'da kıyamete yakın bir dönemde zulüm ve adaletsizliğin her tarafı kapladığı bir devirde gelip, yeryüzünü adaletle dolduracağına inanılan kişi olarak kullanılır. Gerçekten, temel itikadî bir mesele olmamakla beraber Ehl-i Sünnet inancına göre Kütüb-i Sitte'de mevcut bazı hadislere dayanılarak Mehdî'nin Ahir Zaman'da geleceği, bozuk dünyayı düzelteceği, Hz. İsa'nın gökten inerek kendisine tabi olacağı ve birlikte Deccal'ı öldürecekleri inancı her devirde var olmuştur.[1] İslâm tarihinin daha başlarında Emevi Devleti'nin kurucusu Muaviye'nin 680 yılında ölümünden sonra ortaya çıkan fitneler ve iç savaşlar sırasında, idareyi ele alarak âlemi ıslah edecek birinin beklentisi başladı. Başta Ömer b. Abdülaziz olmak üzere bazı Emevî halifelerine Mehdî gözüyle bakıldı. Hilafeti Emevîlerden devralan Abbasîler de aynı inanç ve beklenti ile kuruluşları arefesinde çıkan ihtilâli desteklediler. Bazı Abbasî halifelerinin adı da Mehdî idi. Zaman ilerledikçe Müslümanlar arasında Mehdî inancı hiç kaybolmamış, karşı karşıya kalınan en zor durumlarda hep bir kurtarıcı beklenmiştir. Ancak çoğu zaman bu inanç bazı kişiler tarafından kötüye kullanılmış, büyük iç karışıklıkların ve kanlı kavgaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.[2] Özellikle İslam dünyasında mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkmış kişilerin, büyük siyasî buhranlar, istilalar ve anarşi dönemlerinde görülmeleri de tesadüfi olmamıştır.

12 imamlı Şiîlik inancında ise Mehdî düşüncesi daha yaygın olup, beklenen son ve gizli imamdır. Şiada farklı gruplar içinde farklı şahıslar Mehdi olarak beklenmektedir. Nitekim bir gruba göre kendisine "Mehdî-i Muntazar" denilir. Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sonra ortaya çıkan bu düşünce Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiye'nin ölmeyip günün birinde Mehdî olarak geri döneceği inancını benimser. Şiîliğin farklı şubelerinde farklı şekilde gelişen mehdîlik inancı hep var olmuştur. Onlara göre gizli imam geri geldiğinde bizzat idareyi ele alacak ve sapkınlıkları ortadan kaldıracaktır.

Zaman zaman İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkan kişiler görülmüş, çevresine toplanan kalabalık taraftar kitlesi ile bunlar hükümetleri zor durumda bırakmışlardır. Mesela Horasan'da Emevîlere karşı başlatılan muhalefetin liderlerinden Hâris b. Süreyc ile Abbasî ihtilâlinin lideri Ebû Müslim-i Horasanî mehdi olarak algılanmışlardır. Aynı durum daha sonraki asırlarda Kuzey Afrika, Hindistan, Sudan ve Nijerya'da da söz konusu olmuş, özellikle Avrupa sömürgeciliğine karşı ortaya çıkan liderler genellikle mehdîlik iddiasında bulunmuşlardır.[3]

Selçuklular döneminde 1240 yılında ortaya çıkan Babaîler İsyanı, Şiîliğin İsmailiyye koluna mensup propagandacıların faaliyetleri sonucunda patlak vermiştir. Anadolu'da konar-göçer Türkmenleri kullanarak heterodoks cereyanların ilk örgütlü temelini atan Türkmen şeyhi Baba İlyas-ı Horasanî ve onun adına isyanı başlatan ve yöneten Baba İshak'ın amacı Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresini ele geçirmekti. Karizmatik bir kişiliğe sahip Baba İlyas-ı Horasanî, Resul, Velî ve Mehdî sıfatlarıyla da anılıyordu. Bir yandan Moğol istilası, diğer yandan taht kavgalarının hüküm sürdüğü çok buhranlı bir dönemde ortaya çıkan ve kendisini maddî, manevî bir gücün sahibi gösteren Baba İlyas, mehdi kimliğiyle harekete geçti.[4] Baba İshak tarafından başlatılan isyan günümüz Adıyaman dolaylarında gelişti ve kısa sürede Orta Anadolu'ya sıçradı. Amasya'da yakalanan Baba İlyas'ın ve ardından Baba İshak'ın öldürülmesinden sonra bastırılabildi. Daha sonra sıkı bir dayanışma içine giren Babaîler, liderleri Baba İlyas'ın efsaneleşen şahsında farklı dinî-tasavvufî bir hareketin adı oldu ve zamanla Kızılbaşlığın ve Bektaşîliğin bünyesinde varlığını sürdürdü.[5] Onların eşler hariç her çeşit mal ve servetin ortaklığına dair düşünceleri Osmanlı döneminde kısmen Bedreddinîler'de devam etmiştir.[6]

Osmanlı Devlet-i Aliyyesinde Mehdilik İddia Edenler

Gazâ devleti olarak XIV. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Osmanlı Beyliği, bulunduğu mevkiin askerî ve stratejik durumunu gayet iyi değerlendirerek kısa sürede güçlü bir devlet olmuş, asrın sonlarında ise kendisine bağlı (vasal/teba') devletlerle çok uluslu imparatorluğa dönüşmüştür. Özellikle Balkanlarda kurduğu siyasî otorite, sağlamış olduğu sosyal, ekonomik ve dinî dengeler, varlığının en garantili unsurları olmuştur. Burada attığı sağlam temellerden sonra Anadolu Türk birliğini de kuran Osmanlı hükümdarları, XV. yüzyıl başlarında Yıldırım Bayezid zamanında doğudan gelen kalabalık Timur kuvvetlerine yenilmiş, böylece devlet çok ciddî bir sarsıntı geçirmiştir. Anadolu'daki Türkmen beylikleri tekrar eski yarı bağımsız otoritelerini kurarlarken, Osmanlı da Timur'a bağlı bir devlet konumuna düşmüştür. 1402-1413 yılları arası, kardeş kavgaları içinde geçerken, dahilî bazı isyan hareketlerinin tohumları da bu dönemde atılmıştır.

Şeyh Bedreddin

Dinî ve siyasî nitelikli bu olayların ilki Simavnalı Şeyh Bedreddin önderliğinde farklı yerlerde çıkan ayaklanmalardır. Yanlışlıkla Bedreddin-i Simavî diye de anılan bu kişi, Edirne civarında olup günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan Simavna (Samona)'da XIV. yüzyıl ortalarında doğmuştur. Torunu Halil'in Menâkıbnâme'sine göre babası Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un (ö. 1279) torunu, annesi ise Rum kökenli iken müslüman olan Melek Hatun'dur. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar, soyunu Selçuklu hanedanına bağlayan bu rivayetin siyasî amaçla uydurulduğunu ve bununla mehdici kimliğinin güçlendirilmek istendiğini göstermektedir.[7] Babası bulunduğu yerin kadısı olduğundan "Simavna Kadısı oğlu" diye tanınmış, bu da zamanla "Simavî" şekline dönüşmüştür.

Bedreddin, Bursa'da, Konya'da, Şam'da, Kudüs'te seçkin müderrislerden naklî ve aklî ilimlerde dersler aldı. Kahire'de Seyyid Şerif-i Cürcanî ile birlikte Felsefe ve Mantık hocası Mübarek Şah'ın gözde talebelerinden oldu. Hocası ile birlikte hac için Mekke'ye, oradan da Medine'ye geçen Bedreddin, Seyyid Şerif'in daveti üzerine tekrar Kahire'ye döndü. Burada Memlük Sultanı Berkuk'un (ö. 1399) oğlu Ferec'in hocalığını yaptı. Zaman zaman Berkuk'un sarayında düzenlenen ilmî toplantılara katıldı ve başarılarından dolayı Sultan'ın takdirlerini kazandı. Burada kendisinin mehdî olduğuna inanan Şeyh Hüseyin-i Ahlatî ile tanışarak onun etkisi altına girdi ve müridi oldu. Hastalandığı için şeyhi tarafından seyahate çıkması tavsiye edilince 1400'lü yılların başında Tebriz'e gitti ve buranın ulemasıyla yaptığı münazaralarda Timur'un da takdirini kazandı. Bir ara Kazvin'e de giden Bedreddin'in burada Bâtınî fikirlerle dolduğu anlaşılmaktadır. Timur'un kalma teklifine rağmen Kahire'ye dönen Bedreddin, şeyhi Ahlatî'nin ölümü üzerine onun postnişîni oldu. Fakat Kahire'deki diğer şeyhlerle arası açılınca Edirne'ye dönmeye karar verdi. Bir süre Konya'da kaldı ve oradan Tire'ye geçti. Burada ilerideki isyan hareketinin temsilcilerinden olup "Dede Sultan" diye anılan Börklüce Mustafa ile tanıştı. Daha sonra Sakız adasının Hıristiyan idarecisinin daveti üzerine buraya gitti ve onun İslâm'a geçmesine vesile oldu.[8] Buradan İzmiroğlu Cüneyd'in daveti üzerine İzmir'e ve oradan da Kütahya'ya geçen Bedreddin bu sırada ilerideki isyanın ikinci elebaşısı Torlak Kemal'le tanıştı. Bursa ve Gelibolu üzerinden Edirne'ye döndü. Daha sonra tekrar Bursa ve Aydın taraflarına gittiyse de geri dönerek Edirne'de 7 yıl kadar inzivaya çekildi.[9]

O sırada Osmanlı Devleti'nde tam bir fetret hüküm sürüyordu. 1402 Ankara Savaşı sonrasında Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında kıyasıya taht mücadeleleri yapılıyordu. Musa Çelebi'nin, ağabeyi Emir Süleyman'ı ortadan kaldırıp Edirne'ye hâkim olmasıyla yıldızı parlayan Bedreddin onun tarafından kazaskerliğe, yani şer'î ve hukukî otoritenin başına getirildi. Böylece siyasî hayatı başlayan Şeyh Bedreddin, Musa'nın, kardeşi Çelebi Mehmed tarafından bertaraf edilmesinden sonra İznik'te mecburî ikamete tâbi tutuldu. Bu sırada kendisine 1000 akçe maaş bağlandı. Ancak burada rahat durmayan Bedreddin zahiren dinî/tasavvufî, gerçekte siyasî anlamda teşkilâtlanmaya başladı. Bu sırada Anadolu'da ve Rumeli'de yoğun bir propaganda faaliyetine girişerek kısa sürede çevresine kalabalık bir mürid ve sempatizan kitlesi toplamayı başardı. Tire'de tanıştığı, daha sonra da zaman zaman görüştüğü Börklüce Mustafa'yı Aydın ve Karaburun taraflarında faaliyet göstermekle görevlendirdi. Yine evvelce tanıştığı ve bağlantısını sürdürdüğü Torlak Kemal'e de Manisa ve dolaylarındaki faaliyetlerin başına getirdi. Her iki adamı bulundukları yörelerde binlerce taraftar ve sempatizan topladılar. Bu arada Bedreddin bir yolunu bularak İznik'ten kaçtı ve Kastamonu'da Candaroğlu İsfendiyar Bey'e sığındı. Amacı Kırım tarafına geçmekti. Ancak bunu başaramayınca Sinop'tan gemiyle Zağra, Silistre, Dobruca[10] üzerinden Deliorman'a gitti ve burayı faaliyetlerinin üssü yaptı. Her tarafa gönderdiği adamlarıyla Balkanlar'da da geniş bir propaganda faaliyeti başlattı. Zamanın mehdîsi olduğuna inanan biri olarak Bedreddin ve halifeleri, toplumsal sıkıntıları gidermek için iktidara talip oldu ve ayaklandı. Özellikle Çelebi Mehmed tarafından timarları ellerinden alınan gayrimemnunlar ile, kendilerine yeni timarlar verilen memnun kesimin ve mahallî Hıristiyanların da katılımıyla büyük bir isyan patlak verdi. Bir süre önce müridleri Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in başlattığı isyanları bastırtan Çelebi Mehmed, Şeyh Bedreddin'in üzerine de asker sevk etti. Veziriazam Bayezid Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri kısa sürede Bedreddin'in isyanını bastırmaya ve kendisini yakalamaya muvaffak oldular. Serez'de bulunan Sultan Mehmed'in huzuruna götürülen Bedreddin, ulemadan olması sebebiyle hemen öldürülmedi. Zira Osmanlı'da ulemaya ölüm cezası pek verilmezdi. Padişahın huzurunda ulema meclisinde ilmi olarak ilzam edilip, kendi hatasını itiraf ettikten sonra cezalandırılırdı. Padişahın emriyle oluşturulan heyet tarafından sorgulanan Bedreddin, faaliyetlerinin dinî yönü olmayıp doğrudan "hurûc ale's-sultân" suçuna girdiği kanaatiyle örfî hukuk gereği Serez çarşısında idam edildi. Bir rivayette bizzat Şeyh'in de kararın isabetli olduğunu kabul ettiği belirtilir.

Şeyh Bedreddin'in Bazı Görüşleri

Özellikle fıkıh ve felsefede derin bilgisi olduğu nakledilen Bedreddin'in, Vâridât adlı eseri meşhurdur. Şeyh Bedreddin, bu eserinde monist olduğunu açıkça ortaya koyar. O, "Varlıkta yalnız birlik vardır. Âlem Cenâb-ı Hakk'ın zuhurundan ibarettir. Bu sebeple âlem yaratılmamıştır." diyerek tıpkı materyalistler gibi maddenin ezelî ve kadim olduğuna inanmaktadır.

Şeyh Bedreddin, bedenî haşre karşı çıkması, cennet-cehennem, melek-şeytan gibi konularda ileri sürdüğü görüşleriyle dikkati çekmiş ve büyük eleştiri almıştır. Özellikle ahiret ve haşirle ilgili görüşleri yüzünden mülhidlikle suçlanırken,[11] bazı ulema tarafından da övülmüştür. Başta Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal olmak üzere bazı müridlerinin özel mülkiyeti reddedip ibâhîliği savunmaları yüzünden eleştirilen Bedreddin,

Marksistler tarafından bayraklaştırılmış ve Komünizm'in ilk temsilcisi gibi gösterilmiştir. Ölümünden sonra sempatizanları "Bedreddin Sûfîleri" veya "Bedredinîler" diye anılmış, bunlar da zamanla Alevî-Kızılbaş zümreleri arasında eriyip gitmiştir. Bazı araştırmacılara göre, bu zümre içerisinde geliştirilen "Bedreddin Ocağı"na göre, Şeyh bir gün dönecek ve âlemi düzene kavuşturacaktır. Aslında Şeyh'in, "Bedenle birlikte ruh da ölür." düşüncesine aykırı olan bu inanış, Bedreddin'i ve faaliyetlerini mehdîlik anlayışı içerisine dahil etmektedir. Nitekim, eserini II. Bayezid'in emriyle yazan İdris-i Bitlisî Heşt Bihişt'nde, "Şeyh'in gaipten aldığı haberlerle harekete geçtiğini, idareyi ele aldıktan sonra nizamı sağlayacağı ve bazı haramları helal kılacağını" belirtir.[12] Amacının siyasî ve iktidarı ele geçirmek olduğunda şüphe bulunmayan Bedreddin, taraftarlarına eşitlikçi dünya ve cennet vaat etmiştir. Zira yukarıda denildiği gibi o sırada dirlikleri ellerinden alınmış sipahilerin sayısı oldukça kabarıktı ve bunlar onun baş destekçileri idi. Kendisine isnad olunan bedenî haşri inkârı, ilk üç halifeyi reddi, mum söndülü işret âlemlerini teşviki vs. gibi fikirleri ile XVI. yüzyılda Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi (ö. 1574), Sofyalı Bâli Efendi (ö. 1553) ve XVII. yüzyılda Aziz Mahmud Hüdayî (ö. 1628) gibi âlim ve mutasavvıflar tarafından mülhidlik ve Râfizîlikle itham edilmiştir. Ancak Bedreddin'in fikirleri bazı kesimlerce hâlâ benimsenmektedir.[13]

***

Sultan II. Bayezid devrinde (1481-1512) bir İranlı'nın "mehdinin çavuşları"ndan olduğunu ilan etmesiyle bir kargaşa çıkmıştır. Meselenin ulema arasında görüşülmesinden sonra 8 kişi tarafından "zındık" suçlamasıyla, anılan kişi katledilmiştir.[14]

Şah Kulu

İran'da Şiîlik esaslarına dayanarak kurulan Safevî Devleti'nin başındaki Şah İsmail'in Anadolu'daki propaganda faaliyetleri meyvelerini vermeye başlamıştı. Teke yöresindeki Kara Bıyık oğlu Hasan (Şah Kulu Baba Tekeli) adında olup Osmanlı kaynaklarında Şeytan Kulu unvanıyla anılan Safevî dâisi, İran'a giderek bâtınî akidelerle dolu olarak Anadolu'ya dönmüştür. Antalya yöresinde bir mağarada inzivaya çekilmiş, hatta II. Bayezid tarafından kendisine her yıl in'âmlar gönderilmiştir. Baba Tekeli, etrafına topladığı alevî konar-göçer aşiretleri kullanarak 1511 yılında "ülke bizimdir. Bana erenlerden işâret olmuştur. Hâlâ ortaya çıkmış olan Şâh İsmail'in halîfesiyim" diyerek ayaklanmış ve bir süre devleti ciddî anlamda meşgul etmiştir. İnsan kaynağı olarak yine sosyal ve ekonomik sıkıntı içindeki halkı, özellikle de tımarları kesilen sipahileri kullanmıştır. Ayaklanmayı Şiîlerce kutsal sayılan 10 Muharrem günü başlatması tesadüfî olmamıştır. O sırada II. Bayezid'in şehzadeleri arasında kıyasıya saltanat mücadelelerinin bulunması, Antalya yöresini idaresi altında bulunduran Şehzade Korkut'un İstanbul'a hareketinin burada bıraktığı idarî boşluk, Şahkulu'na beklediği fırsatı vermişti. İsyanın zamanlaması ve bir iç karışıklığa denk getirilmesi, Bedreddin hareketini hatırlatmaktadır. Amacı Osmanlı Devleti'ndeki kargaşadan yararlanarak Anadolu'yu ele geçirmek olan Şahkulu, kalabalık bir kuvvetle Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi Kütahya'ya yürüyerek hükümet kuvvetlerini dağıtmış, ele geçirdiği Karagöz Paşa'yı kazığa oturtarak katletmiştir. Bu vahim durum karşısında Veziriâzam Atik Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı merkez kuvvetleri sevk edilmiş ve isyan sona erdirilmiştir.[15] Şah Kulu, tarihçi Müneccimbaşı Ahmed Dede tarafından mülhid, zındık, Râfizî ve Kızılbaş olarak nitelenir.

Nur (Nureddin) Ali Halife

II. Bayezid döneminde Şah İsmail adına ayaklanan bir başka âsi Rumiyeli Nur (Nureddin) Ali Halife'dir. Yine şehzadeler arasında saltanat mücadelelerinin kızıştığı bir zamanda 1512 yılında 20, 30 bin kişilik bir kuvvetle ayaklanan Nur Ali Halife üzerine gönderilen devlet kuvvetlerini yenmiş, Amasya, Tokat, Niksar ve Şarkî Karahisar taraflarını yağmalamıştır. Osmanlı kaynaklarında Kızılbaş, geniş meşrebli ve Şah İsmail'in dâisi olarak nitelenen[16] Nur Ali Halife 1514 Çaldıran Meydan Muharebesi'nde taraftarlarıyla birlikte Şah İsmail'in yanında savaşa katılmıştır. Bu savaştan sonra Şah İsmail'in Anadolu'daki faaliyetleri bir süre azalmıştır.

***

Keza Sultan II. Bayezid döneminde 1493 yılında bugün Makedonya sınırları içinde bulunan Manastır'da kulağı küpeli, boynu tokalı haydarî kılıklı bir kişi, kebesini çıkarıp, yalın kılıç "mehdî benim" diyerek öldürme amacıyla padişahın üzerine yürümüş, hatta çavuşları aşıp iyice yaklaştığı bir sırada İskender Paşa'nın uzaktan bozdoğan veya gürzünü fırlatıp yere yıkmasıyla bertaraf edilebilmiştir.[17]

Bozoklu Celal

Anadolu isyanlarına adını veren Bozoklu Celal'in mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkması Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemindedir.[18] Solakzâde tarafından mülhid ve zındıklar listesinin başı olarak nitelenen Celal, Bozok'tan Tokat'a gelmiş; "meczûb-ı ilâhîdir" denilerek halkın gözdesi olmuştur. 1519 yılında Turhal taraflarında bir mağarada yaşayan ve çevresine, "yakında mehdînin geleceğini ve bu mağaradan çıkacağını" söyleyen Celal, bir süre sonra onları hazır hale getirince kendisini mehdî ilân etmiş ve "Şah Veli" unvanıyla dünya saltanatını ele geçirmeye çalışmıştır. Münzevî yaşantısıyla etrafına çok sayıda taraftar toplayan Celal, Şah İsmail'e güvenerek 20 bin kadar süvari ve piyadeden oluşan bir kuvvetle ayaklanmış, bu arada civardaki Osmanlı beyleri ve görevlileri de ister istemez maiyetine girmiştir. Olay Dulkadirli Beyi Şehsuvar oğlu Ali Bey tarafından büyümeden bastırılarak[19] Celal'in başı kesilmiştir. Ancak adı Anadolu isyanlarının sembolü haline gelmiş, hatta II. Bayezid dönemi isyanları bile bu kategoride ele alınmıştır.

Daha sonra Kanunî Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) de aynı mahiyette isyanlar çıkmış, fakat hepsi fazla büyümeden bastırılmıştır. Bunların başlıcaları Bozok, Tokat, Amasya, Maraş, Adana ve İçel taraflarına yayılan Süklün Oğlu (Süklün Koca) ve Zünnûn Oğlu (Baba Zünnun), Adana taraflarında Domuz Oğlan ve Yekçe (Yenice) Bey, Yozgat taraflarında Atmaca, Orta Anadolu'da çıkıp etkisi büyük olan Kalender Oğlu (Kalender Çelebi), Adana civarında Seydi Bey ve İncir Yemez gibi, liderlerinin adlarıyla anılanlardır.[20] Osmanlı kaynaklarında râfizî ve mülhid diye nitelenen bu kişilerin ayaklanma sebebi zahiren vergi meselesi gibi görünse de, Osmanlı Devleti'nin Macaristan ile yaptığı savaş sırasında ortaya çıkmaları tesadüfî olmamıştır. Özellikle Abdal ve Işık taifesini etrafına toplayarak zamanın mehdisi olma iddiasında bulunan ve soyunu Hacı Bektaş-ı Velî'ye bağlayan Kalender Şah isyanı güçlükle bastırılabilmiştir.

***

XVI. yüzyılda Anadolu dışında da aynı mahiyette ayaklanmalar çıkmıştır. Ezcümle, II. Selim döneminde (1566-1574) Yemen'de mehdîlik iddiasıyla bir sapkın kişi, bazı zihni karışık kişileri yoldan çıkarıp, yanına adam toplayıp fesat ve kıtalde bulununca Vezir Koca Sinan Paşa kendisini ve adamlarını ortadan kaldırıp kellelerini İstanbul'a göndermiştir.[21] Yine bu padişah döneminde Rum eyaletinde "mehdi gelmesi yakındır" diye ortaya çıkan bir kişi tutuklanmış ve merkeze gönderilerek kürek cezasına çarptırılması istenmiştir.[22]

III. Murad zamanında (1574-1595) Trablusgarp'ta Yahya bin Yahya adlı Hâricî "halîfe-i mehdî" olma davasıyla ayaklanmış, 60 bin kadar askerle kaleye saldırmış, Güzelce Ali Paşa'nın babası Tunus valisi Kaya Paşa'yı öldürmüştür.[23] Yine bu padişah döneminde Anadolu'da Düzmece Şah İsmail hareketleri görülmüş; asrın sonlarına doğru ünlü ozan Pîr Sultan Abdal beklenen mehdi adına başkaldırmış, hatta Kanunî'nin Bağdat fethi münasebetiyle kederinden bir de ağıt yakmıştır.

III. Mehmed zamanında (1595-1603) mehdi adıyla biri peyda olmuş, etrafına pek çok kişi toplanmıştır. Hapsedilmiş, fakat İstanbul kahvehanelerinde halkın diline düşmüştür. Bu gelişmeler üzerine Sadrazam Damat İbrahim Paşa kazaskerleri çağırmış, yapılan soruşturmada kişi inkâr edip, "iyidür ki, sizin bu fikr ü amelinize göre her ayda bir iki mehdî zuhur eylemez. Hiç bilir misiz ne yolda ne kârdasız" diye idareyi ve gidişatı eleştirince, Balıkpazarı siyâsetgâhında asılmıştır[24]. Keza 1600 yılında Yemen'de imam ve mehdilik iddiasıyla bir müfsit ortaya çıkmıştır[25]

Hicrî ikinci bin yıl (millennium) inancının da eklenmesiyle XVII. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'da büyük çaplı isyanlar çıkmıştır. Yine Celâlî isyanları adıyla anılan bu ayaklanmaların zahirî sebepleri de sosyo-ekonomik ağırlıklıdır. Özellikle Osmanlı-Avusturya savaşlarının yoğun olarak görüldüğü zamanlarda çıkan bu ayaklanmaların en önemlileri Karayazıcı Abdülhalim, Deli Hasan, Canbulatoğlu ve Kalenderoğlu Mehmed gibi liderlerinin adlarıyla anılır. Bu isyanlar Sadrazam Kuyucu Murad Paşa tarafından sert ve kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

Bazı araştırıcılara göre, sadece Anadolu'yu ele geçirmek amacında olan Şahkulu, Nur Ali, Bozoklu Celal ve Kalenderoğlu isyanlarının mehdici bir yanı söz konusu değildir. Ancak diğer bazı araştırıcılara göre ise, bu ayaklanmalarda Mesih'le ilgili bir ideoloji vardır ve buradaki mehdî kavramı İran Safevî devletiyle bağlantılı olup ihtilâlci bir karakter arz eder. Zira Safevî anlayışına göre Osmanlı Yezid'dir ve mutlaka devrilmelidir. Kendileri de beklenen mehdidir ve amaçları Yezid'in mülkünü ele geçirmektir.

Sultan I. Ahmed'in saltanatının sonlarında 1616 yılında Ali Paşa'nın Budin valiliği esnasında Boçkay Emîri denilen ve sâdâttan olduğunu söyleyen bir kimse, "mehdî-i sâhib-i zuhûr" iddiasıyla o şehri ve askerî taifesini teshir ederek gûyâ, "düşmanın hücûmu ihtimâli vardır" diye orduyu ovada toplatıp, meşveret için gün belirlemiştir. Fakat asıl amacı paşayı ve asker ileri gelenlerini öldürtüp kendisini vali yapmak idi. O sırada Dârülkurra Şeyhi Mehmed Efendi meşverete dahil olup sert bir konuşma yapmış ve herkesi fasık ve sapkın ilân etmiştir. Yakalanan Emîr, kalede hapsedilerek büyük bir fitnenin önü alınmıştır.[26]

Sultan II. Osman döneminde Tunus'ta Kadirî Şeyhi Ebülgays divanelik belirtileri gösterip zaman zaman "imâm-ı sâhibü'z-zaman, mehdilik ve gaybdan haberler aldığı" iddiasında bulunmuştur. Belde ileri gelenleri durumu Tunus Beylerbeyi Ramazan Paşa'ya bildirmişler, Şer'-i şerîf üzere yapılan muhakemede davasından men edilmiş ve uyarılmıştır. İddiasından vaz geçen Ebülgays bir süre divane gibi dolaşmış, bu arada cami, tekke, köprü ve medreseler yaptırmış ve bunlara geliri yüksek vakıflar tayin etmiştir.[27]

IV. Murad zamanında Eskişehir'de mehdilik iddiasıyla ortaya çıkanlar olmuş ve ayaklanmışlardır.[28] Yine bu dönemde "Sakarya Şeyhi" adıyla tanınan Şeyh Ahmed de mehdilik iddiasıyla ayaklanmış; Eskişehir halkına gönderdiği, "Şehr-i Atîk ahâlîsi, şöyle malûm ola ki, kâğıd size vusûl buldukta, yüz yirmi yıllık haracınuzu bi't-temâm gönderüp ve kendünüz içün bir ayluk zahîre alıkoyup ziyâdesini bilcümle gönderesiz. Ve illâ taallül ederseniz üzerinize âdem gönderüp katl olunmanız mukarrerdir" şeklindeki tehdit dolu yazısında imzasını "İsa Rûhullah" diye atmış, fakat yakalanarak öldürülmüştür.[29] Yine IV. Murad zamanında Rumiye Şeyhi denilen kişi de aynı iddiayla zuhur etmiş ve hakkından gelinmiştir.[30]

XVII. yüzyıl sonlarında 1694 yılında sâdâttan olduğunu iddia eden bir kimse Edirne Eski Cami'de alenen, "Ben mehdîyim, hâlâ (şimdi) zuhûr ettim" deyince, kaymakamın huzuruna celp edilmiş, yapılan sorgulamada, "Fakra mübtelâ, füls-i ahmere muhtâc olduğumdan bana cünûn galebe etmekle, bu gûne

kelâma tasaddî eyledim. Yoksa benim gibi âdem niçe mehdî olabilir ve bu iddiayı niçe edebilir" diye akıllıca cevap vermekle, kaymakam tarafından kendisine bol atiye verilip salıverilmiştir. Ancak meczup olmakla, nasihat kâr etmeyip birkaç gün sonra yine Eski Cami'de ve Selimiye Camii'nde münasebetsiz sözler söyleyip insanların kafasını karıştırınca çavuşlar tarafından Bozcaada'da mecburî ikamete tâbi tutulmuştur.[31] Keza aynı yıllarda Arap Müneccim adlı biri Edirne'de, "Hz. Muhammed'in zuhuru"nu ilan etmiş, siyasî vaazlar vermiş, Tuna'ya atılarak cezalandırılmıştır.

Öte yandan bu yüzyılda Bayramî Melâmîleri arasında da mehdici görüşlerin varlığı bilinmektedir. Zîra bu tarikatta "kutub"un yalnız manevî değil, dünyevî otoriteyi de ele alarak adaleti tesis edecek düşüncesi mehdîlik inancıyla birleştirilmiştir. Dolayısıyla Bayramî Melâmîleri gayrimeşru gördükleri Osmanlı iktidarına muhalefet etmişler, fakat XVI ve XVII. yüzyıllarda birçoğu siyaseten katledilmiştir.[32]

XVII. yüzyılda mesihlik iddiasında bulunan ve etkisi hâlâ günümüzde devam eden isim Sabatay Sevi (ö. 1676)'dir. Kendisini Allah'ın oğlu ve İsrail'in kurtarıcısı olarak kabul eden bu kişi 1666'da İzmir'de Mesihliğini ilan etmiştir. Polonya kökenli bir haham tarafından şikâyet edilmesi üzerine Edirne'ye getirilerek sorgulanmıştır. Ölümden kurtulmak için müslüman olduğunu söyleyince Mehmed Aziz adını almış ve kendisine kapı ortası tekaütlüğü maaşı bağlanmıştır. Taraftarları Osmanlı saltanatını ele geçirmesini çok beklemişlerse de bu gerçekleşmemiştir. Daha sonra "Dönme"[33] mezhebinin ortaya çıkmasıyla, Sabataistler faaliyetlerini daha örtülü olarak sürdürmüşlerdir. Ortodoks Yahudiler tarafından sahte Mesih olarak kabul edilen Sabatay Sevi taraftarları, en yoğun faaliyetlerini açtıkları okulla Selanik'te sürdürmüşlerdir.[34]

Celâlî ayaklanmalarının had safhaya vardığı, her türlü tayin ve tevcihlerin rüşvetle yapılmaya başlandığı bu yüzyılın ortalarında sadrazamlığa getirilen İpşir Mustafa Paşa'nın (ö. 1655) hemen görevinin başına gelmeyip, Anadolu'daki karışıklıkları düzeltmek amacıyla aylarca oralarda oyalanması, bazı tarihçiler tarafından "mehdilik" iddiasında bulunma şeklinde ele alınmıştır. Nitekim Vak'anüvis Naîmâ, İpşir Paşa'nın "Bu dünya ma'mûr olursa bizim elimizde olur. Ve devlete nizâm verirsek biz veririz." sözlerini, "Lisân-ı hâlle mehdî-i âhir-zamân ise biziz." demek istediği şeklinde yorumlamaktadır.[35]

XVIII. yüzyılda Batı örnek alınarak yapılan yenilik hareketlerine karşı çıkan ayaklanmalar da bazı araştırıcılar tarafından mehdici nitelikte gösterilirse de, bunların sosyo-ekonomik adaletsizlik ve düzen bozukluğuna karşı bir tepki niteliğinde olması daha doğru olsa gerektir.[36] Bu asrın sonlarında 1789 senesinde Dağıstan taraflarından Osman adlı birinin mehdilik iddiasıyla ayaklandığı ve çok sayıda kimsenin kendisine tâbi olduğu Soğucak valisi tarafından merkeze bildirilmiştir.[37]

Sonuç olarak, temel meselelerden olmamakla birlikte, İslâm toplumunun baskı altına girdiği dönemlerde mehdi beklentisi hep olmuş, hatta hadîs-i şeriflerde her asır başında geleceği ve teferruatta dini yenileyeceği bildirilen müceddidlere, maneviyat büyüklerine -onlar böyle bir iddiada bulunmadıkları halde- mehdi gözüyle bakıldığı olmuştur. Ele almaya çalıştığımız üzere, Osmanlı döneminde incelemeye çalıştığımız "mehdilik" meselesini suiistimal ederek belli bir iktidar ve güç elde etmek için ortaya çıkanlar da olmuştur.

* Mimar Sinan Üniv. Fen Edebiyet Fak. Öğrt. Üyesi
aozcan@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), XXVIII, 371; Zeki Sarıtoprak, "Deccâl", DİA, 69 vd.
2. Hasting's, Encyclopedia of Religion and Ethics, VIII, 336-340.
3. Mustafa Öz, "Mehdîlik", DİA, XXVIII, 384-386.
4. Ahmet Yaşar Ocak, Babaîler İsyanı – Alevîliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, İstanbul 1996.
5. aynı müellif (a. mlf.), "Babaîlik", DİA, IV, 373-374.
6. a. mlf., Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, İstanbul 1998, s. 172-173, 196.
7. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1995, I, 361; Orhan Şaik Gökyay, "Şeyh Bedreddin'in Babası Kadı mı?", Tarih ve Toplum, sayı 2 (1984) s. 16-18.
8. Mecdî Mehmed , Hadâiku'ş-Şakaik (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 72.
9. Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvî", DİA, V, 331 vd.
10. Buradaki Sarı Saltuk tekkesinde hazırlıklar yaptığı bilinir (Ocak, Osmanlı Toplumunda …, s. 169).
11. M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul 1972, s. 193.
12. Heşt Bihişt'ten naklen M.Şerefeddin Yaltkaya, "Bedreddin Simâvî", İA, İstanbul 1970, II, 446.
13. Düzdağ, Şeyhülislâm Ebussuud s. 193; Müfid Yüksel, "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin I", Tezkire, sayı 7-8 (1996, Bahar-Yaz), s. 57 vd.
14. Ahmet Yaşar Ocak, "Türk Heterodoksi Tarihinde Zındık, Hâricî, Mülhid, ve Ehl-i Bid'at terimlerine dair bazı düşünceler", İÜ Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 12, s. 510.
15. M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi I/3 (Aralık 1967), s. 34-39; I/4 (Ocak 1968), s. 54-59.
16. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Solak-zâde Tarihi (haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989, I, 461-462; Ali Coşkun, s. 363.
17. Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (nşr. F. Giese- haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 130; Anonim Osmanlı Kroniği (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2000, s. 137; Edirneli Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi (haz. Atsız), İstanbul [1972], s. 140-141; Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, II, 243.
18. İdrîs-i Bitlîsî, Selim Şah-nâme (nşr. Hicabi Kırlangıç), Ankara 2001, s. 387.
19. Solak-zâde, Tarih, II, 88.
20. Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyanları", DİA, VII, 252-256; İlyas Üzüm, "Kızılbaş", DİA, XXV, 546 vd.
21. Hasan Beyzade Ahmed Paşa, Hasan Bey-zâde Târîhi (haz. Şevki Nezihi Aykut), Ankara 2004, II, 215.
22. Baki Öz, Alevîlikle İlgili Osmanlı Belgeleri, İstanbul 1996, s. 52.
23. Nev'îzâde Atâî, Hadâiku'l-hakaik (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 379, 657.
24. Selânikî Mustafa Efendi, Târîh-i Selânikî (nşr. Mehmet İpşirli), II, 703-704.
25. Naîmâ, Târih, İstanbul 1281, I, 234.
26. Nev'îzâde Atâî, Zeyl-i Şakaik, s. 607.
27. aynı eser, s. 652-653.
28. Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi (haz. Ziya Yılmazer), Ankara 2003, II, 1082.
29. Abdurrahman Hibrî'den naklen İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972, III, 372; Naîmâ, Târih, III, 335-338.
30. Ali Coşkun, Mehdilik Fenomeni, İstanbul 2003, s. 441-442.
31. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 500-501.
32. A. Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda …, s. 258 vd.; a. mlf., Ayaş ve Bünyamin-i Ayaşî, Ankara 1993, s. 17 vd.
33. Abdurrahman Küçük, "Dönme", DİA, IX, 518-520.
34. Ilgaz Zorlu, Selanikliler ve Şişli Terakki Yolsuzluğu, İstanbul 2000, s. 4 vd.; Ali Coşkun, s. 435 vd.
35. Naîmâ Mustafa Efendi, Târih, İstanbul 1283, VI, 9-10.
36. Çetin Yetkin, Türk Halk Hareketleri ve Devletler, İstanbul 1984, s. 203 vd.; Ali Coşkun, s. 445-446.
37. Taylasânîzâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (nşr. Feridun Emecen), İstanbul 2003, I, 419.

YENİ ÜMİT
Ocak - Şubat - Mart -2007 / 75

IŞIK EĞT. TİC. LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Fehmi ÇALIŞKAN

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Zühdü MERCAN

SORUMLU SEKRETER
Recep ÇAKIR

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mh. Huzur Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 1000 - Faks: 0 (216) 422 4140

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Bulgurlu Mh. Libadiye Cad. Haminne Çeşme
Sk. No: 20 Üsküdar / İSTANBUL
P.K.72 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 522 09 99 -
Faks: (0 216) 443 98 34

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Ocak 2007

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 YTL

BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ
Ankara: 312 232 42 74,
Antalya: 242 244 90 60,
Bursa: 224 223 00 31,
Diyarbakır: 412 228 80 09,
Erzurum: 442 234 39 14,
Gaziantep: 342 215 1024,
İstanbul Anadolu: 216 492 8541,
İstanbul Avrupa: 212 639 9221,
İstanbul Boğaziçi: 212 272 0111,
İstanbul Suriçi: 212 272 01 11,
İzmir: 232 483 90 38,
Kayseri: 352 222 20 31,
Konya: 332 353 39 63,
Samsun: 362 432 71 78

Bir yıllık yurtiçi abone bedeli KDV dahil 20 YTL'dir.
Yurtdışı abone bedeli,
1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €
2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $
3. Grup Ülkeler (Avusturalya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.

Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Sürat Kargo Lojistik ve Dağıtım Hizmetleri A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 527 5370 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Merkez Şubesi'nin; YTL olarak, 304 539-43 numaralı, € olarak, 304 539-48 numaralı, $ olarak 304 539-49 numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361 Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör
Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.

YAYIN İLKELERİ
• Gönderilen yazıların yayınlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
• Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
• Yazılar 3000 kelimeyi geçmemelidir.
• Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
• Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
• Yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.
• Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayınlanabilir.
• Yayınlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

Yeni Ümit

Varlığın en bereketli ışık kaynağı, sözün en çarpıcı, en kuvvetli nüktesi O'dur. Yeryüzündeki bütün cazibedâr güzellikler, O'nun ışığının varlık üzerine akseden gölgesi, en büyüleyici ses ve nağmeler o semâvi solukların sadece bir perdesidir. O'nun ışıktan beyanları arasında tenezzüh, gönülden kirleri, gözlerden de günahları siler-süpürür. O'nun ötelere açık zümrütten iklimlerini temâşâ, düşünceye hikmet tohumlarını saçar, aklı semâlar ötesi âlemlerde gezdirir.

YAYSAT NO: 2007/1

ISSN 1300-2554

9 771300 255001

FİYATI: 5.00 YTL